

Nörrebro, stadsdel i Köpenhamn.
Nörregaard [-gård], Jens, f. 1887. dansk kyrkohistoriker, prof. vid Köpenhamns univ. 1923, dess rektor sed. 1942. Hed.dr Oslo 1945. Arb. om Augustinus.

Nörresundby, åtid i n. Jylland, Aalborg Amt, Danmark, vid Limfjorden mittemot staden Aalborg. 8,300 inv. (1945). Romansk kyrka från 1200-t., flera gånger ombyggd. Järnvägsknut. Stad 1900.

Nössemark, kommun i n. Dalsland, Älvsb. 1. (past.adr. Strand); Dals-Eds landsf.distr., Tössbo o. Vedbo doms. 1,068 inv. (1947).

Nösslinge, kommun i mell. Halland, Hall. 1. (past.adr. Skällinge); Himle landsf.distr., Hall:s mell. doms. 243 inv. (1947).

Nöstvetyxor, i arkeologien benämning på långsträckt yxtyp från stenåldern (kökken-möddingstiden), formad med grova slag av horn-el. grönsten, med triangulär el. rektangulär genomskärning. Uppkallad efter fyndorten Nöstvet i Akershus fylke, Norge.

Nöt, enförg frukt, som har hårt förvedad vägg o. avfaller öppnad, ex. hos hassel, bok, smultorn (smånötter) m. fl. Nöten är ofta vingad för vindspridning, ex. hos björk, alm o. a.

Nötdjur el. slidhorns djur, *Cavicornia* el. *Bovidae*, underavdelning av boskapsdjuren, innefattande nötkreatur, får, getter o. antiloper. Horn, vilka bestå av kvicke o. hornslida, finnas vanl. äv. hos honan.

Nöteborg, fordom fäste på en Ö vid Nevas utflöde ur Ladoga inom nuv. staden Petrokrepost. N. anlades enl. traditionen onikr. 1300 av Tyrgils Knutsson, Slottet erövrades av Novgorod 1349, återtogts av svensarna 1612 men föll 1702 åter i ryssarnas händer. I N. avslöts 1323 den första gränsregleringen mellan Sverige o. Ryssland. Fästets ryska namn var *Orjech* o. *Orjesj'ek* (av ry. *orjech*, nöt) till 1702, då det av Peter den store omdöptes till Schliisselburg.

Nötkreatur, *Bovineae*, en avdelning av familjen nötdjur, innefattande bl. a. oxdjur, bufflar o. bisonoxar. Europa, Asien, Afrika o. Nordamerika.

Nötkråka, *NucVjraga cayocatac'tes*, tänil. stor, bruo. o. vitfläckig kråkfågel, med lång kraftig näbb. Sällsynt i Göta- o. Svealand, lever av insekter, bär, nötter m. ni. Strykfågel.

Nötmask, larv av nötvivel.

Nöttolja, vanlig benämning på äkta valnöttolja. Har stor användning vid målning o. färggivning.

Nötskrika, *Garrulus glandarius*, kråkfågel med förlängda huvudfjädrar, vackert rödgrå grundfärg o. klart ljusblå tvärband på vingarna. Skogsfågel, allmän i s. o. mell. Sverige, träffas äv. i Norrlands kustland. Lever av nötter o. ollon, men för övrigt allätare. Strykfågel.

Nöttja, kommun i s.v. Småland, Kronob.l. (past.adr. Annerstad); Lidhults landsf.distr., Sunnerbo doms. 502 inv. (1947).

Nötvivel, *Balaninus nucum*, en 7 mm lång, gråskäggig snytbagge med munnen i spetsen på en mycket lång, hos honan starkt böjd snabel. Med denna borrar hon ett hål genom den omogna nötens skal o. skjuter där in ett ägg. Larven lever av kärnan; först efter ett år åter den sig ut o. förpuppar sig i jorden.

Nötväckor, *Sitidae*, familj bland tättingarna, hos oss representerad av nötväckan, *Sitta europaea* (se bild), liten, med kraftig, rak näbb, blågrå med svart streck genom ögat. Undersidan vit med kasfanjeröda sidor; allmän i s. o. mell. Sverige. Strykfågel. Lever av insekter samt av frön av olika slag, ekollon, nötter m. m. Skicklig klättrare.

O

O o, antikva el. latinsk stil. O o, kursiv. O 0, fraktur el. tysk stil. 10 o, gotisk stil.

O 1. Rom. siffertecken = 11; O = 11,000. — 2. Väderstrecksbeteckning för ost = öster. — 3. Förkortning av *Ohio*. — 4. Kem. tecken för en atom syre.

O-, förkortning av *orto-* i namu på organiska föreningar.

O' (av fornir. *haue*, ättling), i irl. släktnamn (ex. O'Brien) urspr. beteckning för »ättling av».

Oahu [å'a'ho], den viktigaste o. näst största av Hawaiiöarna. 1,554 kvkm, 311,000 inv. (1940). Vulkanisk. På O. ögruppens huvudstad Honolulu samt den viktiga amerik. flott- o. flygbasen Pearl Harbor (se d. o.).

Oakhill [å'o'k-], palats på S. Djurgården, Sthlm, uppfört 1910—n av F. Boberg för prins Wilhelm o. prinsessan Maria; tillföll efter deras skilsmässa 1913 prins Lennart. Sed. 1926 bostad för ital. ministern.

Oakland [å'o'klönd], stad i Kalifornien, v. För. Stat., vid San Franciscoviken mitt emot San Francisco. 302,000 inv. (1940). Livlig sjöfart, betyd. handel o. industri. Slutpunkt för s. Pacificbanan.

Oak Park Village [å'o'k pak vill'idsj], stad i Illinois, ö. mell. För. Stat. 66,000 inv. (1940).

Oak Ridge [å'o'k rid'sj], stad i Tennessee, För. Stat. 75,000 inv. (1945). Fabriker för tillverka, av atombomber. Ca 50,000 arb.

Oann'es, grek. namn på ett babyloniskt gudaväsen, trol. fiskguden Hanni.

Oart, kvalitetsförsämrande föroreningar i järn el. järnmalm, t. ex. fosfor o. svavel.

Oa's (av grek.), odlingsbar plats i ett ökenområde.

Oaxaea el. Oajaca [oachakk'a]. 1. Stat i s. Mexiko, vid Stilla havet. 94,211 kvkm,

1,192,000 inv. (1940), indianer o. mestee. Bergland med rik växtlighet. Jordbruk o. boskapskötsel, något bergsbruk. — 2. Huvudstad i O. i, inuti landet. 29,000 inv. (1940). Järnväg till Mexico o. Veracruz. Kat. ärkebiskop. I närh. byn Mitla med ståtliga aztekiska ruiner.

Oaxen, o i Himniefjärden, Mörkö kommun, Söml. 1. Kalksten. Åges av Karta & Oaxens kalkbruk.

Ob [äpp], flod i v. Sibirien, från Altajbergen till N. Ishavet, där den utmynnar i Ob viken, som är 700 km lång o. 100—120 km bred. Obs längd är 3,650 km. Största biflod: Irtysj fr. h. — En kanal förenar Obs biflod Ket med Jenisej.

Ob., förkortning av lat. *obiit*.

Obad'ja, profet. GT, uppträdde trol. vid mitten av 400-t. f.Kr. o. förkunnade Edoms undergång.

Obbola, f. d. municipalsamhälle, fr. 1/1 1947 del av Holmsunds köping, Västerb. l., vid Ume älvs mynning. Sulfatfabrik, tillh. Holmsunds AB.

Obdam', Jacob, baron van Wassemnaar, herre till O. o. Zuidwijk (1610—65), höll. sjöhjälte, ledare för den höll. flotta, som 1658 undsatte Köpenhamn, överbefälhavare för höll. flottan under kriget med England 1665, varunder hau omkom.

Obducent', person som utför obduktion.

Obduktion (av lat.), liköppning. Verb: obducera.

Obehörig; vinst, ekonomisk vinst, som utan giltig anledning kommit person till del på annans bekostnad. I vissa fall av obehörig vinst stadgar sv. rätt återbetalningsskyldighet till den förlorande parten, ss. vid felräkning m. m.

Obei'd (e 1 - Obei'd). 1. Stad i Anglo-egypt. Sudan (Kordofan). 17,000 inv. (1938). Handelsplats. Vid O. ledö egypt. trupper ett förkrossande nederlag mot mahdin nov. 1883. — 2. Ort vid Ur, Irak, berömd förhistorisk fyndplats, där engelsmannen H. R. Hall 1919 konstaterade betydande spår av en babylonisk stenålderskultur med målad keramik samt rester av vasshyddor, tätade med lera.

Obelisk' (av grek. *obelos*, spett), hög, smal, fyrkantig, uppåt avsmalnande o. i pyramid avslutad pelare; förekom urspr. i Egypten som sinnbild för vissa gudomligheter. Obelisk vid Helipolis, se bild.

Oberammergau [åberamm'erga°], by i 3. Tyskland, s. Bayern, vid Isars bifl. Ammer, bekant för de sed. 1634 vart i o:e år av invånarna uppförda passionsspelen med ämne från Kristi lidandes historia (senast 1934). 2,400 inv. (1933).

Oberdonau [å'b-], 1938—45 riksd. (ty. *Keichsgau*) i Tyska riket. Omfattade n.v. Österrike samt del av Böhmen. 14-337 kvkm, 1,032,000 inv. (i939). Huvudstad: Linz.

Oberhausen [å'b-], stad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland (Rheinprovinzen, Preussen), i Ruhrdistriktet. 192,000 inv. (1939). Stör järn-, stål- (Gutehoffnungshütte m. fl.) o. annan industri. Kolgruvor.

Oberhof [å'b-], luftkurort o. vintersportplats i delstaten Thüringen, Tyskland. Omkr. 1,300 inv.

Oberlander [å'b-], Adolf (1845—1923), tysk skämttecknare (i *Fliegende Blätter*).

Oberon [å'b-]. 1. Älvernass konung, Titanias gemål, huvudperson i åtskilliga medeltida sagor. Stoffet begagnat av Shakspeare i »En midsommarnattsdröm», av Wieland o. a. — 2. Romantisk opera av K. M. v. Weber med libretto av J. R. Planché efter Wielands dikt; uppf. i Stlm i:a gången 1858.

Ober-Schle'sien [å'b-], 1941—45 prov. i s.ö. Preussen, Tyskland, bildad 1941 av n. delen av

forna prov. Schlesien. 20,618 kvkm, 4,341,000 inv. (1940). S.ö. delen av O. tillhörde Polen o. ett mindre område Tjeckoslovakien. Huvudstad: Kattowitz. Jfr Katowice.

Oberstdorf lä'b-j, luftkurort o. vintersportplats i Allgäu-alperna, s. Bayern, Tyskland. Omkr. 4,200 inv. Linbana till Nebelhorn (2,208 m ö. h.).

Obestånd, persons oförmåga att betala sina skulder allteftersom de förfalla. Ej alltid det. samma som att skulderna överstiga tillgångarna. Den som är på obestånd kan försättas i konkurs. O'biit, förk. ob., lat., (han, hon) dog.

Objekt' (av iat. *objectum*, något som satts i vägen), föremålet för något. — Sprdkv. Den satsdel, som tankes som föremål för en handling. Man skiljer mellan direkt objekt el. akkusativobjekt (ex. han matar djuret) o. indirekt objekt, vanl. det. som dativobjekt (ex. han ger [an]t djuret mat). — Filos. Det från subjektet skilda o. av detsamma oberoende föremål, varpå det riktas sin verksamhet.

Objektglas el. preparatglas, tunn glasskiva, använd som fäste el. underlag för mikroskopiska preparat. Jfr Täckglas.

Objektiv (av *objekt*). 1. (Uttal: äbb'jektiv), till objektet hörande; saklig, opersonlig, opartisk, allmängiltig. Motsats: subjektiv. — 2. (Uttal: -ti'v), positivt linsel. linskombination på kikare, mikroskop, kamera o. dyl. optiska instrument, riktas mot det föremål (objektet), som skall iakttagas. Jfr Okular.

Objektivism'. *Kunskapsteor.* Erkännandet av allmängiltiga, av det uppfattande subjektet oberoende sanningar o. värden. Motsatser: skepticism o. fenomenalism. — Etik. Åsikten att det sedliga handlandet bestämmas av något i sig gott o. rätt, oberoende av den handlandes lust- o. olustkänslor. Motsats: subjektivism'.

Objektivitet, saklighet, opartiskhet; allmängiltighet.

Objektivvris'ma, glaspisma, placerat framför den mot himlen riktade linsen (objektivet) till en astronomisk kikare i avsikt att uppdelat en himlakroppens ljus i ett spektrum. Jfr Spektralanalyt.

Objektiv rätt, den gällande rättsordningen, dvs. sammanfattningen av rättsreglerna för det mänskliga handlandet. Jfr Subjektiv rätt.

Objektmikrometer, tunn glasskiva (objektglas), i vilken på en längd av 1 mm inristats en skala om 100 lika delar. Användes till att, oberoende av förstoringen, mikroskopiskt uppmäta längder (absolut mätning) på mikroskopiska föremål.

Objektskatt, skatt, som utgår i förhållande till skatteobjektets värde, oberoende av ägarens skatteförmåga, t. ex. skatt på fastighet, konsumtionsskatt o. dyl.

Objet d'art [åbsja da'r], fr., konstföremål.

Obla't (av lat., egentl. det framsatta, »offer»), nattvardbröd (tunna, vita kakor av osyrad vetedeg). Förvaras vanl. i en oblatask. Jfr Nattvardskål.

Obligat' (av lat.), förpliktad, oundgänglig, omistlig, nödvändig. — Mus. I ett musikstycke ackompanjerande stämme el. instrument, som icke kan undvaras. Motsats: a d li'bitum (efter behag).

Obligation' (lat. *obligatio*, förbindelse). 1. Förpliktelse, vanl. på grund av ett avtal. — 2. Skuldförbindelse, ställd till innehavaren o. lydande på jämna delar av ett större lån (obligationslån). Obligationerna, avsedda att bringas ut i den allmänna marknaden, äro utställda av stater, kommuner, korporationer el. större bolag. Jfr Konvertering, Premieobligationer o. Sparobligationer.

Obligatio'nsrätt (av lat. *obligatio*, förbindelse), den del av civilrätten, som behandlar fordringsrätterna.

Obligatorisk (av lat. *obligare*, binda), ej valfri, ovillkorligt förpliktande, nödvändig. Motsats: fakultativ.

Obligera [-jje]-J (av lat. *obligare*, binda), förplikt, förbinda; göra en tjänst.

Obligö, it., handels term: förbindelse. — Utan obligö, utan ansvar (t. ex. för växels godkännande).

Obliska kasus (av lat. *obliquus*, sned, »böjd»), alla andra kasus än nominativen.

Oblivuite't (av lat. *oblivus*, sned), lutning; vinkeln mellan jordens ekvatorsplan o. dess banas plan, f. n. omkt. 23° 27'.

Obliteration'o'n (av lat. *oblitterare*, utplåna), kanalformade organs (blodkärls) el. håligheters tilltappande genom skrumpling.

Oblo'mov [ablå'moff], huvudpersonen i den ryske förf. Gontjarovs roman av samma namn. I översädd bemärkelse en lättfull drömmare.

Oboe [åbåe] (av fr. *haut bois*, högt trä), träblåsinstrument med dubbeltungat rörmunstycke. Tonomfång b-a'; genomsnittslängd ca 1,4 m.

Något nasal klang. — Oboe d'amore står en liten ters lägre än vanlig oboe; brukades på 1700-t. — Altoboe är ett annat namn för engelskt horn. — Barytonoboe står en oktav lägre än oboen.

Oboist', oboespelare.

Obok [åbåkk'], hamnstad i Franska Somalilandet, vid Adenviken. 250 inv. (1936). Kolstation.

Obol [åbåll], forngrek. mynt, i regel av silver, på Solons tid värt omkr. 12 öre. Äv. namn på mynt i senare tid.

Obole'n'skij, Ivan Mihajlovitj, furst O. (1853—1910), rysk ämbetsman, generalguvernör i Finland efter Bobrikovs död 1904—05. O. inledde under sin ämbetsstid den friare regim i Finland, som varade till 1908.

Obolus, släkte av under silurperioden levande armfotingar, vilkas skal ofta träffas i stor mängd, ex. i obolussandstenen från Östersjöprovinserna.

Obotri'ter, västra grenen av de baltiska slaverna, en gång bosatta i nuv. Holstein o. Mecklenburg; stundom namn blott på en del av denna. Henrik Lejonet öppnade på 1100-t. deras områden för kristendom o. tysk kolonisation. Rester av slav. språk funnos ännu på 1700-t. vid Elbe.

Obra'dovitj [-vitsj], Dosit'ej (1744—1811), serb. författare. Översatte Aisopos' fabler o. skrev patriotiska oden. En av grundarna av det serb. litteraturspråket.

Obrecht [å-], Jacob (omkr. 1450—1505), nederl. tonsättare, en av sin tids främsta kontrapunktister, skrev mässor, motetter m. m.

Obrögön [-gänn'], Alvaro (1880—1928), president i Mexico 1920—24. O. störtade sin företrädare Carranza, vars anhängare han tidigare varit, genom en revolution o. verkade under sin ämbetsstid energiskt för förvaltningsrensande samt hävdande av landets oberoende. Åter president 1928 men mördades s.å.

Obre'novitj, serbisk furstätt, härstammande från bondesläkt. Utlocknade med Alexander I 1903. — 1. Milosj O. (1780—1860), serb. furste, valdes 1817, efter resning mot turkarna, till »överknes» med årtlig rätt för den närmaste inom släkten. Jfr Milan I o. Alexander I. — 2. Mikael O. (1824—68), yngre son till föreg., furste av Serbien 1839, störtad 1842 av Alexander Karageorge vit j, ånyo regent 1860. Mördad.

OBrien [åbraj'an], William Smith

(1803—64), irl. politiker, sökte 1848 uppvigla bönderna på Irland; förvisades därför på livstid till Tasmanien men benådades 1856.

Obrist [åb-j], Hermann (1863—1927), tysk bildhuggare, grundade 1894 i München en skola för konsthantverk.

Obrogatio'n (av lat.), upphävande av en lags giltighet. — Verb: obroge'ra.

Obs., förkortning av *observera* el. *observerandum*.

Obscen [-sje'n el. -se'n] (av lat.), anstötlig, slippig.

Observan'dum, plur. o b s e r v a n'd a, lat., något, som bör uppmärksammas el. iakttagas.

Observerandum, non imitan'dum, lat., något som bör uppmärksammas men ej efterhärmas.

Observerans' (av lat. *observare*, iakttaga), strängt iakttagande av ordensreglerna i ett kloster; ordensstadga; klosterregel. Av. strikt O. själlöst fasthållande vid dogm, regel, sedvänja el. dyl. — Observeran'ter, medlemmar av en religiös orden, som följa ordensreglerna strängare än andra.

Observatio'n (av lat.), iakttagelse, rön. — Observera'tor, iakttagare; tjänsteman vid observatorium o. Rikets allm. kartverk.

Observeratio'nsbolkad, övervakande av fientlig sjöstyrka med svaga stridskrafter utanför hamnen men med en större styrka i beredskap för att angripa, om fienden går till sjöss.

Observatorium (av lat. *observare*, iakttaga), byggnad, avsedd för studium av stjärnhimmeln. Det äldsta nu existerande grundades i Paris 1667. Andra berömda observatorier äro Greenwich i England (o-meridianen), grundat 1675, Yerkesobservatoriet i Wisconsin, Lick-observatoriet på Mount Wilson o. Mount Palomarobservatoriet i Kalifornien i För. Stat. Uppsalas o. Sthms observatorier grundades på 1740-t., Lunds 1753.

Observatö'r (av *observera*), iakttagare; spanare för artilleriets elledning; regeringsombud vid internationell konferens utan fullmakt att deltaga i slutet; förtoendeman, utsänd att på ort o. ställe studera en situation.

Observer, The [ö' äbso'v°], konservativ söndagsstidning i London, grundad 1791. rgo8—42 var J. L. Garvin redaktör, 1942—48 1. Brown, därefter D. Astor.

Observera (av lat.), iakttaga, lägga märke till, ge akt på.

Obsidian, mörkbrun el. svart vulkanisk bergart av glasartad karaktär. Låter lätt klyva sig i knivskarpa skivor, varför den under stenåldern o. långt senare användes till smärre verktyg samt pilspetsar. Obsidian bröts i förhistorisk tid för export på ön Melos i Egeiska havet. Andra centra för obsidianindustri funnos i nuv. Ungern o. på Lipariska öarna.

Obskurant', fiende till upplysning o. tankefrihet; därav o b s k u r a n t'is m'.

Obsky'r (av lat. *obscurus*, mörk), dunkel; föga känd, obekant; ljusskygg.

Obsolet (av lat.), föråldrad, ur bruk (om ord, talesätt, rättsregel osv.).

Obstetrik (av lat. *obstetrix*, barnmorska), läran om förlossningskonsten. — Obstetriker, läkare, som sysslar med obstetrik.

Obssfelder, Sigbjörn (1866—1900), norsk författare. Bl. arb. dikter, kärlekshistorien *Korset* (1896) o. *En pr ests dagbok* (1900). Själfull o. världsfrämmande, med något av vagabondens oro, skattades O. under 1890-t. högt inom exklusiva kretsar.

Obstina't (av lat.), halsstarrig, egensinnig. Obstopation (av lat. *ob*, för, o. *stipare*, stoppa), dets. som förstopning.

Obstruktio'n (av lat. *obstruere*, bygga för). 1. Polit. Försök att hindra el. fördröja ett beslut inom en rådsläpande församling, särsk. genom

utdragna tal. — 2. Kampmedel vid arbetskonflikter, varvid arbetarna söka skada arbetsgivarna genom en långsam arbetstakt utan att direkt bryta mot föreskrifterna i arbetsreglementet. — 3. Med. Tillspärning, t. ex. av näsan.

Obwalden [åpn'-], halvanton av Unterwalden, Schweiz. 493 kvkm, 20,000 inv. (1940).

O'Casey [åke'sij, S e a n, f. 1884, irl. dramatiker, tidigare grovarbetare, ger i sina dramer prov på irl. patos o. humor, så i *Kathleen listens in* (1923), *The shadow of a gunman* (1923), *Junio and the paycock* (1924; Juno och påfågeln, uppf. i Sthlm 1927), *The silver tassie* (1928), *Within the gates* (1933; Innanför grindarna, uppf. i Sthlm 1943), *Red roses for me* (1943; Rödaste rosor, uppf. i Göteborg 1945) o. *Oak leaves and lavender* (1946; Eklöv och lavendel, uppf. i Hålsingborg 1946).

Oco'am, William (omkr. 1290—1349), eng. medeltidslärar, franciskanermunk o. universitetslärare, är inom skolastiken huvudrepresentant för »nominalismen»: begreppen äro ej avbildar av tingen, utan blott tänkandets hjälpmedel.

Occari'na, leksaksinstrument av lera (»lergöke») med 8 tonhål, uppfunnet på 1800-t. i Italien. (Se bild.)

Occasion [åkas-jå'**), fr., tillfälle; i annonser: fynd, förmånligt pris.

Occident'al [åksi-]. 1. Västerländsk. —

2. Hjälpsspråk, utarbetat av E. de Wahl 1922.

Occidentalisk [åksi-], västerländsk. Motsats: orient'alisk.

Occiden'ten [åksi-] (av lat. *occ'idens*, den nedgående [solen]), Västerlandet i motsats till Orienten.

Occipita'l [åksi-] (av lat. *occ'iput*, bak-huvud), till bakhuvudet el. nacken hörande.

Oecleve [åkk'liv], Thomas (1370—145?), eng. skald, förf. till *De regimine principum*, en furstlig uppfostringslära (omkr. 1412).

Ocea'n (av *Okeanos*), hav, världshav.

Ocea'nien el. Söderhavsoarna, gemensamt namn på öarna i Stilla havet utom Australien o. närmast intill liggande öar. Delas efter befolkningen i tre huvudgrupper: Melanesien, öarna n.ö. och ö. om Australien med Nya Guinea, Mikronesien, öarna n. därom, samt Polynesian, fr. o. m. Nya Zeeland t. o. m. Hawaiiöarna samt öarna ö. därom. Tills. ca 12 mill. kvkm, med ca 4 mill. inv. — Den ögrupp i O., som först upptäcktes av européer, var Marianerna, dit Magalhães kom 1521. Efter Cooks resor på 1770-t. då bl. a. Nya Kaledonien nåddes, voro i stort sett alla ögrupper kända.

Ooean Island [åö's3'n ajv'nd], annat namn på ön Banaba i Stilla havet.

Oceanografi' (av *ocean* o. grek. *gra'fein*, skriva), havsforskning, vetenskapen om haven.

Oceanografiska institutet, Göteborg, tillkom genom medel skänkta av Knut o. Alice Wallenbergs stiftelse o. invigdes jan. 1930.

Ochra'na, hemlig politisk polis i tsaridens Ryssland; verkade i stor utsträckning genom provokation. Svstemet förekommer äv. i Sovjetryssland (jfr GPU, NKVD o. MVD).

Och'rida, stad i Jugoslavien, v. Serbien, vid Ochridasjön (270 kvkm; märkligt fågelliv). 12,000 inv. — Minnesmärken från medeltiden, då O. var en bulgarisk kulturhård.

O'eimum, växtsläkte (fam. *Labiatae*), ca 60 arter tropiska örter, rika på flyktiga, starkt luktande oljor. Blomkronans överläpp fyrflikad, underläpp hel. *O. basi'ticum*, basilika (Asien, Afrika, äv. odlad), har ovala, glatta, spetsade blad, håriga stammar, rödsvita blommor o. nej likartad doft. Gammal lake- o. kryddväxt.

Ockasionalism' [åkka-] (av lat. *occa'sio*, tillfällighet), filos, åskådning, som hävdar att förhållandet mellan det själsliga o. kroppsliga förmedlas av Gud på så sätt, att ett tillstånd hos kroppen blir »tillfällig orsak» (*causa occasiona'lis*) för Gud (*veta causa*) att framkalla ett motsvarande hos själen o. omvänt. Ockasionalismen uppstod bl. Cartesius' efterföljare, Geulincx, Malebranche, som tillämpade denna tankegång på förhållandet mellan orsak o. verkan överhuvudtaget, m. fl.

Ockelbo, kommun i n. Gästrikland, Gävleb. l.; Ockelbo landsf.distr., Gästrik. v. doms. 7,622 inv. (1947), därav i Åmots förs. 973 o. Ockelbo förs. 7,622.

Ockelboverken, gemensam benämning på en rad järnbruk i Gävleb. l. o. Kopparb. l., 1887 inköpta av Kopparbergs o. Hofors sågverks AB. (numera: Kopparfors AB.), varefter beteckningen överförts på detta bolags samtliga egendomar.

Ocker, utnyttjande av annans trångmål, oförstånd, lättsinne el. beroende ställning för att skaffa sig oskäliga förmåner. Avtal, som tillkommit genom o., är enl. 31 § avtalslagen ogiltigt, vare sig det rör sig om oskälig ränta på lån (k r c d i t o c k e r) el. orimligt lågt pris vid köp (s a k o c k e r). O. är äv. straffbart enl. 21 kap. 5 § strafflagen.

Ockerpantning, brott, som består i att någon mottager en falsk el. eljest oriktig handling (t. ex. en förfalskad revers el. ett skuldebrev på högre belopp än den verkliga skulden) el. en check utan täckning för att använda handlingen som påtryckningsmedel vid indrivandet av en fordran. Straffas enl. 21 kap. 10 § strafflagen.

Ocklusio'n (av lat. *occlu'dere*, tillsluta). *Med.* Tilltappning, tillslutning av t. ex. tarmen; tändernas inbördes inpassning vid sammanbitning. — *Kem.* Inneslutning av ett ämne inuti ett annat genom absorption, ex. främmande joner vid utfällning av ett svårslösligt salt el. gas, som bildas i ett fast ämne (ss. emanation i ett radiatorprep.). Äv. absorption av gaser i metallers inre kallas ocklusion.

Ockra, dets. som gulockra el. brunockra. Ockult' (av lat.), hemlig. Jfr Ockultism. Ockultatio'n (av lat. *occultus*, hemlig) el. betäckning såges uppstå, när en stjärna el. planet bortskymmes av annan, mer närbelägen himlakropp, oftast månen.

Ockultism' (av lat. *occultus*, hemlig), den förmöta vetenskapen om ockulta, dvs. förborgade, ting, som icke genom våra sinnen el. genom den vanliga erfarenheten kunna fattas. Ockultismen antager hemliga krafter i naturen o. uppställer läror om dessas verkningar.

Ockupatio'n (av lat.). 1. Besittningstagande av herrelöst land. — 2. Tillfälligt besättande av fientligt landområde under krig. Denna krigsokkupation (*occupatio bellica*) regleras i det vid 1907 års Haagkonferens antagna reglementet för lantkrigföringen, men bestämmelserna ha under de båda världskrigen ofta åsidosatts. — Verb: o c k u p e r a.

O'Cönnell [åkönn'<ö-], Daniel (1775—1847), irl. politiker, framtvagn 1829 års »emancipationsakt», som för katolikerna öppnade tillträde till eng. parlamentet o. flertalet statsämbeten.

O'Connor [åkänn⁸], Feargus (1794—1855), irl. politiker, anhängare av chartismen, vars demokrat, reformer han ville genomdriva äv. med våldsamma medel.

Octand'ria, den 8:e klassen i linnes sexualsystem. Omfattar växter med tvåkönade blommor o. 8 fria ståndare. Hit föras bl. a. släktena *Epilobium* o. *Paris*.

Octa'via. 1. Syster till kejsar Augustus. maka till triumviren Marcus Antonius, innan denne ingick förbindelse med Kleopatra (32 f.Kr.). O. var moder till Marce'l'l'u's, som sedermera adopterades av Augustus. Dog år 11 f.Kr. Prisad som en förebild för en romarinna.

— 2. Neros maka (52 e.Kr.), av gemälen grundlöst beskydd för äktenskapsbrott o. mordad 62 e.Kr.; högt uppburen av folkmeningen. O. har givit namn o. stoff åt latinets enda bevarade *praetexta'ta-drama*, författat strax efter Neros död, förr med orätt tillskrivet Seneca.

Ootavia'nus, Gajus Julius Caesar, kejsar Augustus' ursprungliga namn.

O. D., förk. för sångsällskapet *Orpei Drängar*. Od, i nord. myt. Fröjas make.

Od, kommun i mell. Västergötland, Älvsb. 1; Gäsene landsf.distr., Borås doms. 589 inv. (1947).

Odal (fsv. *opal*, sammanhänger med adel), egentl. som avser fäderneav; anv. i sammanfattningar såsom *odalbonde*, ägare till *odaljord*.

Odalby el. *bo1by*, i äldre lagspråk benämning på gammal by i motsats till *avgård* by.

Odalfält, utmål, som tilldelats vissa gruvor före 1649.

Odalisk' (turk. *o'dalyk*), haremsslavinna. Odaljord, jord på landet, som innehas med enskild äganderätt. — *Odalman*, bonde.

Odarslövs församling i Igelösa o. Odarslövs kommun, Malmö. 1. 453 inv. (1947).

Odawara, stad i ö. Japan, med gammal borg, var av betydelse under Japans riddartid.

Ödda, industrisamhälle o. turistort i v. Norge, Hordaland fylke. Kem.-teknisk o. metallindustri. 7,700 inv. (1932).

Oddfellows [äddfell'ä's] (eng., egentl. udda [övertaliga] kamrater), ordenssamfund med ursprung i England, från början sammanslutning för inbördes hjälp av personer, som ej tillhörde de vanl. gillena. 1819 överfört till För. Stat., där det sedan antog självständig gestalt. Till Sverige kom den amerik. grenen 1884. O. är näst Frimurarorden världens största ordenssamfund. Ordenstecken är tre länkar, se bild.

Odds [ädds], eng., olikhet; ojämnt vad, då den ene håller mer än den andre; vid totalisatorspel betecknar odds det antal gånger vinsten är större än insatsen.

Ode (av grek., egentl. sång), högstämd dikt. 1 äldre grek. lyrik reciterades oden till musik. Diktarten fullkomnades av Pindaros o. återupplivades i rom. litteratur av Horatius, vars oden efterliknats under renässansen o. senare.

Odei'on (grek.) el. o d e' o n, lat. o d e' u m, »sängsal», i forntidens Grekland benämning på byggnad för konserter.

O'del, Anders (1718—73), ämbetsman, politisk författare i hattpartiets anda, namnkunnig som diktare av *Sinclairsvisan* (1739).

1. Odelberg, Axel (1805—84), jordbrukare, banbrytare för moderna jordbruksmetoder (mönstergården Enskele).

2. Odelberg, Wilhelm (1844—1924), son till A. O., industriidkare, föregångsman inom var porslinsindustri (Gustavsberg), initiativtagare

till sociala anstalter inom fabriksindustrien; konservativ politiker, led. av FK 1884—1910.

3. Odelberg, Theodor (1847—1938), son till A. O., jordbrukare, ämbetsman, konservativ politiker, Lantbruksstyrelsens förste chef (1889), landshövd. i Gävle 1899; vår förste jordbruksminister (1900—05); led. av FK 1892—1918.

4. Odelberg, Axel, f. "V₄ 1873. son till W. O., civilingenjör, industriman, dir. för Gustavsbergs porslinsfabrik 1924—37.

Odelstinget, den större avdelningen inom norska stortinget, utgörande 3/4 av dettas samlade medlemsantal, dvs. 112. Har egen president o. vice president. Den andra avdelningen kallas lagtinget. Jfr Norge.

Oden el. Odin, ty. Wuotan el. Wotan, i germ. myt. en av huvudgudarna, visdomens o. stridens gud. I O's sal, Valhall, troddes de i strid fallna kämparna samlas. Till utseendet tänktes O. som en gammal, enögad man med långt skägg o. slokhatt. I Norden dyrkades O. som den främste bland åsarna. Hans gemål var Frigg.

Oden, Sven (1887—1934), kemist, prof. vid Tekn. högsk. 1920 o. vid Centralanst. för försöksväsendet på jordbruksområdet 1925. Grundlägg. arb. över kolloidalt svavel, humusämnen, pulverformiga ämnens kornstorleksfördelning o. växtodling i elektr. ljus.

Odena'tus, Septimius, inhemsk *furst* i *Palmyra*, gemål till Zeno'bia, kämpade under kejsar Gallienus framgångsrikt mot perserna, antog konungatiteln o. upphöjdes år 265 e.Kr. till Augustus. Mördades år 267 e.Kr. av en släkting.

Odensala. 1. Kommun i s. Uppland, St hl ms 1; Knivsta landsf.distr., Sthlms l:s v. doms. — Medeltida kyrka med kalkmålningar fr. 1490-t. Trakten rik på fornlämningar. 923 inv. (1947). — 2. Travbana vid Östersund, invigd 1936.

Odense [ä'd-J. 1. Amt i Danmark, omfattar n. Fyn samt några småöar. 1,810 kvkm, 231,000 inv. (1945). Städer: Odense, Kerteminde, Bogense, Assens, Middelfart. — 2. Danmarks tredje stad, huvudstad i O. 1, på n.ö. Fyn. 92,000 inv. (1945). Säte för Amtmanden i O. Amt o. för biskopen i Fyns Stift. Bl. kyrkorna märkes St Knud, uppförd 1081—93, ombyggd i gotik efter eldsvåda vid 1200-t:s slut, restaurerad 1868—75. Kungagravar. Märkligt altar verk av Claus Verg fr. isoo-t:s början. På klostergrund uppfördes ett kungl. slott 1719—20, nu i stadens ägo. — Betyd. industri (bryggerier, socker-, margarin-, klädes- o. maskinfabriker, glasverk, gjuterier m. m.). Handel o. sjöfart. — O. är en av Danmarks äldsta städer, hette urspr. Othenswe (Odens helgedom) o. namnes i:a gången 987. O. var 1658—60 besatt av sven-skarna.

Odense Aa [-ä], vattendrag på Fyn, avlopp för Arreskov Sö, utfaller i Stora Balt.

Odensjö, kommun i s.v. Småland, Kronob. 1; Ijdhults landsf.distr., Sunnerbo doms. 602 inv. (1947).

Odensjön, sjö i mell. Skåne, på ö. sidan av Söderåsen, är nästan cirkelrund med 60 m höga, branta stränder o. har bildats genom inlandsisens nötning samt uppdamning genom en morän. Avflyter genom en å till Rönneån.

Odenskälla, hälsokälla i Luudsbrunn, 9 km n. om Skara, med ursprung i urgammal källkult; togs i börj. av 1700-t: i medicinsk bruk.

Odensvi. 1. Kommun i n.ö. Småland, Kalm. 1. (past.adr. Odensviholm); Gamleby landsf.distr., Tjusts doms. 1,330 inv. (1947). — 2. Kommun i s. Västmanland, Västmanl. 1. (past.adr. Köping); Hedströmmens landsf.distr., Västmanl. v. doms. 1,180 inv. (1947).

Odensviholm, gods i Odensvi kommun, Kalt. 1. Huvudbyggn. från 1785 med gustavianska interiörer.

Odensåker, kommun i n. Västergötland, Skarab. 1. (past.adr. Våring). Tidans landsf.distr., Vadsbo doms. 398 inv. (1947).

Odenwald [å'denvalt], bergstrakt i s.v. Tyskland, mellan Neckar o. Main. Högsta toppen 626 m ö. h.

Ode'on, dets. som Odeion.

Odeon [adea'«*], Théâtre national de TO déon, teater i Paris, grundad 1797. På O. har huvudsakl. spelats klassisk tragedi o. komedi samt modernt högre drama.

Oder [ä'-], po. Odra, (lod i Mellaneuropa; upprinner på Odeberg i n. Mähren, Tjeckoslovakien, o. flyter genom Polen samt ss. gränslod mellan Tyskland o. Polen till Pommer-sches Haff, ur vilken den med tre armar ut-faller i Östersjön, omslutande öarna Usedom o. Wollin. Ilyängd 861 km. Flodområde 118,600 kvkm. Segelbar från Ratibor, s.ö. Schlesie. Kanaler till Spree o. Havel, den senare för stor-sjöfart mellan Stettin o. Berlin. Talrika bi-floder, den största Warthe fr. h. — I Versailles-fördraget förklarades O. från bifl. Oppas inflöde vara en internationell vattenvägg o. ställdes under förvaltning av en internationell Ode-r-kommission, i vilken äv. Sverige fick en representant, Tyskland frigjorde sig dock 1936 från dessa bestämmelser.

Oderberg, ty. namnet på Bohumin.

Öder—Donau-kanalen, en 1939 påbörjad kanal, avsedd att förbinda Öder med Donau vid Bratislava.

Öderint, dum me'tuant, lat., »må de hata, blott de fruktas», replik ur en lat. tragedi, upp-repades gärna av kejsar Caligula.

Oderlunga, kommun i n. Skåne. Kristianst. 1. (past.adr. Perstorp). Riseberga landsf.distr., N. Åsbo doms. 1,594 inv. (1947).

Odescal'chi [-ki], berömd ital. adelsätt från Lombardiet, känt sed. 1200-t. Till dens. hörde paven Innocentius XI.

Odessa [adjäss'a]. 1. Förvaltningsområde i Ukraina, vid Svarta havet. 35,000 kvkm, 2.1 mill. inv. (1933). Stor industri o. handel, åkerbruk, trädgårdss-, tobaks- o. vinodling. Milt klimat, många badorter. — 2. Huvudstad i O. 1, vid Svarta havet. 604,000 inv. (1939). Rysslands främsta exporthamn för spannmål o. socker. Universitet. Okuperat av tyska o. rumänska trupper 1941—44.

Odets [å'dä'tts], Clif-ford, f. 1906, amerik. författare o. skådespelare. Bl. arb. *Rocket to the moon* (1939; Månraketen, uppf. i Göteb. 1943). *Golden boy* (1937; Lyckans gullgosse, uppf. i Sverige 1944) o. *Clash by night* (1942; Urladdning, uppf. i Sthlm 1943).

Ode'um, dets. som Odeion.

1. **Odhner**, Clas Teodor (1836—1904), historiker, prof. i Lund 1871—87, riksarkivarie 1887—1901. Huvudarbetet inom O:s be-tydande alstring är *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering* (3bd, 1885—1905), ofullbör-dat. Banbrytande läro-boksförfattare. (Se bild.)

2. **Odhner**, Will godt (1845—1905), kusinson till C. T. O., ingenjör, verksam i Ryssland, konstrue-rade 1875 en räknemaskin, som till 1917 tillver-kats i Petersburg o. från 1918 i Göteborg (A. B. Original-Odhner, Aktiekap. 2 mill. kr., 1948; dotterb. till AB. Ätvidabergs Industrier).

3. **Odhner**, Teodor (1879—1928), son till C. T. O., zoolog, prof. o. intendent vid Riks-

museet 1918. Folkbildningsman (1922—26 först, för Sthlms arbetarinstitut).

Odikabröd, dets. som dikabröd.

O'dilo (962—1049), abbot i Cluny från 994, en av eluniciensiska reformrörelsens ledare.

Odin, dets. som Oden.

Odinslund, park mellan domkyrkan o. slottet i Uppsala. Vid den här av Karl XIV Johan åt Gustav II Adolf uppresta granitobelisken samlas studentkåren årl. 6 nov. för att med tal o. sång fira hjältekonungens minne.

O'di profa'nun vul'gus et ar'ceo, lat., »den raa hopen hatar o. avskyr jag» (Horatius).

Odiputabel (av lat. *disputa're*, avhandla), obestridlig, oomtvistlig.

O'dium, lat., hat. — O'dium me'di-cum, o'dium theolo'gi-cum, egentl. medicinsk, resp. teologiskt hat; oförsonligt hat (urspr. mellan yrkesutövande medicinare el. mellan teologer av olika åsikter).

Odio's (av fr.), förhatlig.

Odlingssgräns el. kullurgräns, be-nämning på en administrativ gränslinje mellan fjällbygd och odlad bygd i Lappland, definitivt utstakad på 1880-t. till skydd för lapparnas in-tressen.

Odlingsslånefonden, 1913—26 en under Statskontorets förvaltning ställd fond med ändamål att genom lån stödja avtappning av sjöar o. sänka trakter samt odling av torrlagda marker. Ombildades 1926 till Statens avdiktningsslånefond.

O'do, dens. som Eudo.

O'do från Cluny (879—942), fransk abbot i Cluny, klosterreformator, musikfrsk-ställare, upphovsman till det gängse bruket av tonbokstäverna (a—g). Helgonförklarad.

Odogra'f el. kursritare, instrument, som automatiskt utlägger i sjökortet ett fartygs distanser o. kurser.

O'don, art av växtsläktet *Vaccinium*.

O'Donnel [ädänn'°], gammal irl. stormans-släkt från Ulster; anhängare av Stuartarna, efter vilkas nederlag 1690 ättens medl. gingo i österrik., fransk el. spansk tjänst.

Odonti'tes, växtsläkte (fam. *Scrophula-riaceae*), 23 arter ettåriga örter el. halvbuskar (Europa, Medelhavsområdet), alla halvparasiter. Blad smala, blommor röda el. gula i ensidig klase. O. rubra, rödkulla, hos oss ett vanligt åkerogräs.

Odontogloss'um, växtsläkte (fam. *Orchida-ceae*), ca 150 arter (Sydamerikas bergstrakter), alla epifyter. Flera arter med vackra blom-klasar, hos oss allmänt odlade i växthus.

Odontologi' (av grek. *odu's*, tand, o. *lo'gos*, lära), läran om tänderna o. deras sjukdomar. — Adj. o. d. o. n. t. o. l. o. g. i. s. k. — O. d. o. n. t. o. l. o. g., tandläkare (föga använd benämning).

Odontologi'o kandidat, den som avlagt tand-läkare-kandidat-examen.

Odontolo'giska föreningen, sammanslut-ning av studerandena vid Tandläkarinstitutet i Sthlm. Grundades 1888.

Odontologiska sällskapet i Sthlm, en 1901 bildad sammanslutning av tandläkare.

Odontologisk tidskrift, Sveriges äldsta tandläkaretidskrift, grundad 1893 (av tandl. Ernst Sjöberg, Sthlm). Utges sed. 1918 från Göteborg av Nordisk odontologisk förening.

Odontosp'er'mum, örtsläkte (fam. *Compo-sitae*), 12 arter, de flesta i Medelhavsområdet. Korgar med tunglika kantblommor. O. *pyg-mae'un* (Sahara till Iran), den äkta jeriko-rosen, har stora bladlika holkfjäll, som i torra ligga tätt hoplagda över frukterna men fuktade böja sig utåt.

Odova'kar, d. 493 e. Kr., anförare för ger-manskalegotrupper, störtade 476 den siste väst-rom. kejsaren, Romulus Augustulus, o. utropades till konung av Italien; besegrad o. dödad av östgoternas konung Teoderik.

Odra [ǎ'dra], po. namnet på Öder.

Odra Port [ǎ'dra], till 1947 Warszawa, hamn i vojevodskapet Szczecin, n.v. Polen, ändpunkt för ångfärjelinjen mellan Sverige o. Polen.

O'Dwyer [ǎd'aj^u]. William, f. 1890, ainerik. jurist av irländsk härkomst, distriktsåklagare i New York från 1932. La Guardias efterträdare som New Yorks borgmästare 1946.

Odysseen, en av de homeriska dikterna (se d. o.), skildrar Odyssevs' äventyrliga hemfärd efter Trojanska krigets slut.

Odyssevs, lat. Ulixes el. Ulysses, grek. sagohjälte, huvudpersonen i den forngrek. hjälteikten Odysseen. O. var konung över Itaka o. en bland de främsta kämparna i Trojanska kriget, upplevde på hemfärden från Troja märkvärdiga äventyr.

Odö'r (av fr.), lukt, doft; stank.

Odört, art av örtsläktet *Conium*.

oe, förkortning för *örsted*.

Oeben [öbänn], Francois (omkr. 1710-20-63), fransk möbелarkitekt, Ludvig XV:s mest kände ebenist, hos vilken den följande tidens skickligaste möbелarkitekter utbildades. Specialitet: skrivbord med rullklaff. Hans verkstad övertogs av Riesener.

Oecolampadius [öko-], Johannes (1482-1531), tysk reformationsman, Reuchlins, Erasmus o. Zwinglis medarbetare, genomförde reformationen i Basel. Disputerade med Luther vid religionssamtalet i Marburg 1529.

Oecus [e'kus], lat., oikos, grek., festmatsal i förnåma fornrom, hus, vanl. på tre sidor omgiven av kolonnader.

Oedenburg [ö'd-], ung. Sopron, stad i n.v. Ungern. 42,000 inv. (1941). Vintillv. o. fruktkonservering.

Oedipus [ǎj- el. e'-], lat. form för Oidipus.

Oehlenschläger [ö'l-], Adam (1779-1850), dansk skald, prof. i estetik 1810, romantikens främste representant i Danmark. Utgav 1802 en märklig saml. *Digte*, vari han i nyromantisk anda behandlat fornnord. ämnen, samt det lyriska dramat *Sankt Hansfæst Spil*. 1805 utkom *Poetiske Skrifter* (2 bd), innefattande främst det romantiska sagodramat *Aladdin*. Vistades 1805-09 utomlands, varunder han bl. a. skrev sorgespelen *Hakon Jarl*, *Baldur hin gode*. Hans författarskap efter hemkomsten (romanscykeln *Helge*, 1814, m. m.) blev utsatt för skarp kritik. Det stora inflytande han utövade på nordisk litteratur har sin särskilda betydelse i det intresse han uppväckte för den fornnordiska ämneskretsen. 1945 utg. *Breve fra og til Adam Oehlenschläger 1708-1809*. 1-II.

Ceil-de-boeuf [öj-d°-böf f], fr., dets. som oxöga. **von Oelreioh** [ö'lräjk] Niklas (1699-1770), ämbetsman, politiker, utgav tidskriften *Ärlig Svensk* (1755-56), hattpartiets organ.

Oels el. Öls, po. Olesnica, fordom furstendöme i ö. Tyskland, prov. Nieder-Schlesien, Preussen, 1884 delat mellan Preussen o. Sachsen, varvid den mindre; preuss. delen blev för-länad åt tronföljarna. Residensslottet, i staden O. (16,000 inv., 1933) ö. om Brclsau, beboddes av tyske exkronprinsen Vilhelm.

Oenanthe [en-], örtsläkte (fam. *Umbelliferae*), 35 arter på n. halvklotet. Vattenväxter med mångbladigt enskilt svepe. *O.-phellandrium*, stäkra, har nedtill uppblåst stam, 2-3 gånger paradelade blad, de nedsänkta med härsmala flikar (gälblad). Anses vara giftig.

Oenolhera [en-], örtsläkte (fam. *Oeno-*

theraceae), ca 100 arter (Amerika). Blombotten lång, rörformig, frukten en kapsel med här-lösa tron. C. *biem* Vis, gulltrav, tvåårig, intill meterhög, med avlänga blad o. stora, svavelgula, oskafade blommor, förvildad hos oss. O. *lamarckia* na bekant som försöksväxt för grundandet av H. de Vries' mutationsteori.

Oesch, Lennart, f. 1892, finl. general. O. utbildades från 1915 vid 27. jägarbataljonen i Tyskland o. deltog i Första världskr. på östfronten samt i Finska frihetskriget 1918. Chef för krigshögskolan 1926-29, divisionschef 1929-30, generalstabschef 1930. Generallöjtnant 1936. Var generalstabschef under Finsk-ryska kriget 1939-40 o. arméchef 1940-45. Förde 1942 befälet på Svirfronten. Dömdes 1946 till 12 års tukthus för att under kriget egenmäktigt ha låtit arkebusera krigsfångar.

Oesofagus (av grek. 61'sos, mat, o. *fagē* n, äta), matstrupen.

Oestron, Oestrus, se Östron, Östrus.

Cœuvre [övr], fr., arbete, alster, verk. Jfr L'Cœuvre.

Ofeeg, Johannes Nicolai, äv. kallad »Mäster Hans», d. 1574, präst, Olaus Petris efterträdare som kyrkoherde i Nicolai förs. i Sthlm 1552, biskop i Västerås 1563. Var som själsörjare o. läkare närvarande vid Gustav Vasas dödsbädd o. är sannolikt förf. till en bevarad berättelse om kungens sista stunder.

Offa, *angelsachsisk konung*, d. 796, härskare över Mercia i England 757; hade vid sin död under sitt valde förenat nästan hela England s. om Humber.

Offally [ǎffe'li], tidigare benämnd King's County, grevskap i inre Eire, prov. Leinster. i. 999 kvkm, 52,000 inv. (1943). Huvudsakl. slättland. Jordbruk o. boskapsskötsel. Huvudstad: Tullamore.

Offenbach [ǎff-], stad i delstaten Hessen, n. mell. Tyskland, vid Main. 85,000 inv. (1939). Statens främsta industristad (särsk. läder-industri). Betyd, handel.

Offenbach [ǎff-], Jacques (1819-80), fransk tonsättare av tysk-judisk börd, den egentlige skaparen av operetten. O. skrev omkr. 100 operetter i den frivolare stilen, med lätta, insmickrande melodier o. eggande rytmer. De mest kända äro *Orfeus i underjorden* (1858), *Den sköna Helena* (1864), *Pariserliv* (1866) o. *Frihetsbröderna* (1869), alla uppförda i Sthlm. O:s förnämsta verk är dock hans enda opera, *Hoffmanns äventyr*, uppförd först efter hans död (1881).

Offenbachia'd, operett i Offenbachs stil.

Offenburg [ǎff-], stad i delstaten Sudbaden, s. v. Tyskland. 20,000 inv. (1939). Textilindustri m. m. Förr fri riksstad. Intogs av svenskarna 1632.

Offensiv (av lat. *offē* d' e, stöta mot), anfall; även adjektiv. — Motsats: *defensiv*.

Offenflig (av ty. *offen*, öppen), allmän; tillhörande el. tillgänglig för allmänheten; allmänt bekant. — Subst.: *offenflighet*.

Offentliga handlingar, sådana allmänna handlingar, som enl. tryckfrihetsförordn. äro tillgängliga för alla o. kunna av envar utgivas i tryck. I lag av 88/5 1937 begränsas rätten att utfä allmänna handlingar.

Offentlig förrättning, av ämbets- el. tjänsteman på tjänstens vägnar utfärdad förrättning.

Offentlig rätt, rättsregler rörande staters förhållande till varandra samt ang. den enskilda statens organisation o. maktutövning över sina medborgare. Hit räknas folk-, stats-, förvaltnings-, finans-, straff- o. processrätt.

Offentlig stämning, stämning, som ej delges personligen utan genom kungörelse.

Offer, gäva, framburen åt övernatturlik makt, i syfte att framkalla dennas välbehag o. vinna den för sina syften; förekommer i de flesta lägre religioner o. utföres på en åt gudomen invigd plats (el. dennas tänkta vistelseort), vid en källa, under ett träd el. i särskild byggnad (tempel). Offret kan bestå i döda föremål, som anbringas på offerplatsen, djur el. människor som dödas under blodsceremonier, genom bränning el. dränkning, frukter o. såd som förbrännas.

Offer, statlig försöksgård (sed. 19 31) 1 Boteå kommun, Västernorr. l., vid Ångermanälven. 72 har, varav 48 åker.

Offerdal, kommun i mell. Jämtland, Jämtl. l.; Offerdals landsf.distr., Jämtl. v. doms. 4,377 inv. (1947), därav i Rönneförs kyrkobokföringsdistrikt 1,107.

Offere'ra (av lat. *offerr'e*, räcka fram), erbjuda, hembjuda, göra anbud.

Offerhäv, skinnpung, fästad på en stång, för uppsamling av kollektmedel.

Offerkista, kista med ett el. flera hål i locket för uppsamling av kollektmedel. Offerkista i Gamla Uppsala kyrka.

Offert' (av lat. *offerr'e*, erbjuda), anbud, erbjudande att avsluta affär.

Offerto'rium (lat., egentl. offerskål). 1. Fat med det invigda nattvardsbrödet. — 2. Körsång under tillredelsen av nattvardshåvorna.

Officer'e (av lat. *officium*, syssla). 1. Gemensam benämning på vissa befälsgrader vid krigsmakten; i Sverige generals- o. amiralspersoner samt regements- o. kompaniofficerare. — 2. Benämning vid vissa ordnar på en grad mellan kommendör o. riddare.

Officersaspirant', förr officerssvolontär, yngling, som antagits för att utbildas till officer.

Officersförbundet, Svenska, en 1932 bildad sammanslutning av officerare. Under O. sortera officersföreningar vid militära förband.

Officiant' (av lat. *officium*, tjänst), tjänstförrättande inom orden; tjänstgörande präst.

Officiell' (av lat. *officium*, tjänst), å ämbetets vägnar, ämbets-; avsedd för allmänheten, utåt, till namnet; stel, högtidlig.

Officie'ra (av *officium*), förrätta prästerlig tjänst; förrätta tjänst inom ordenssamfund.

Officier d'académie [äfis-je' dakademi'], fransk hederstitel, instiftad 1808, sed. 1866 åtföljd av ordensdekoration i silver, utdelas för vetenskapliga o. litterära förtjänster. En högre grad är officier de 1re instruction publique [-d' lä'stryksiä'B' pyblikk'] med dekoration av guld; båda ordenstecknen kallas *palme académique* [palm akademikk'].

Officin (lat. *officina*, verkstad), tryckeri; apotek. — Officiinell', erkänd som läkemedel, upptagen i ett lands farmakopé.

Officinella läkemedel, läkemedel, som enl. gällande apoteksstadga måste finnas tillgängliga på apotek.

Officium, plur. officia, lat., plikt; syssla; ämbetsförrättning; gudstjänstordning. — Officium sacrum, »det heliga ämbetet», inkvisitionen. — Bona officia, »goda tjänster», betecknar i den internationella politiken utomstående stats försök att medla mellan tvistande stater. — Ex officio, förk. e. o., på ämbetets vägnar.

Officiö's (av lat. *officium*, ämbete), egentl. tjänstaktig; indirekt meddelad el. föranledad av myndighet; »halvofficiell».

Offset-tryck (av eng. *offset*, överföring), metod för tryckning av kartor m. m., där bilden överföres från tryckplåten till papperet medelst en mjuk, slät gummiduk, som är uppspänd på en roterande cylinder. Bilden blir klar o. detaljrik, emedan gummit tränger in i ojämnheterna på tryckplåten o. papperet.

Off side [äff said'], eng., »åt sidan»; en situation som uppkommer i fotboll o. bandy, då en spelare, när bollen spelas, har färre än två motspelare mellan sig o. motpartiets mållinje o. befinner sig på motpartiets planhalva. Medför frispark (frislag) för motpartiet. Kan äv. förekomma i ishockey.

Ofikleid (av grek. *o'fis*, orm, o. *kleis*, klaff), blåsinstrument av metall, användes förr som basinstrument, särsk. i militärmusiken. Nu undanträngt av tuban.

O'fir, enl. GT ett »guldland», som än antages ha varit beläget i Indien el. Arabien, än i Afrika (Ps. 45: 10 m. fl.).

OTlaherty [äflä'ti], Liam, f. 1896, irl. författare. Ö. är påverkad av Dostojevskij o. skildrar i sina realistiska romaner ofta själsligt abnorma tillstånd: *Thy neighbour's wife* (1924), *Hollywood cemetery* (1935), *Land* (1946). O'f oten, namn på området kring O f o t-fjorden, Vestf jordens n.ö. fortsättning, Nordland fylke, Norge.

Oftobenanan, järnvägen Riksgränsen— arvik (i Ofoten).

Ofri grund, område å annans mark, vilket innehas med nyttjanderätt för längre tid, vanl. för byggnadsändamål. Viktigast är ofri tomt, stadstomt, som innehas av enskild men äges av ett offentligt subjekt, vanl. staten el. staden. Sedan 1908 uppläts ej ny ofri tomt, men äldre bestå. Jfr Tomtören.

Ofritt gods, last, som enl. de folkrättsliga reglerna för sjökrig kan beslagas av krigförande.

Ofrälse, icke adelsman; jord, som ej åtnjuter frälseprivilegier. — De ofrälse stånden kallades under ständsriksdagarna präste-, borgar- o. bondestånden till skillnad från ridderskapet o. adeln, som åtnjöt frälseprivilegier.

Ofthalmi' (av grek. *oftalmo's*, öga), inflammation i ögat. Jfr Xeroftalmi.

Ofthalmiatrik (av grek. *oftalmo's*, öga, o. *iatrike*, läkekonst), ögonläkekonst.

Ofthalmologi' (av grek. *oftalmo's*, öga, o. *logos*, lära), läran om ögat o. dess sjukdomar. — Oftalmolog, ögonläkare.

Ofthalmomet'er (av grek. *oftalmo's*, öga, o. *metron*, mått), instrument för mätning av de brytande ögonmediernas krökning med hjälp av en ljuskällas spegelbilder i ögat. Användes vid undersökning av astigmatism.

Ofthalmoskop [-skå'p] (av grek. *oftalmo's*, öga, o. *skop'e'n*, se) el. *ögonspegel*, instrument, med vars hjälp man kan se in i ögat o. där iakttaga event. sjukliga förändringar.

von Ofterdingen, Heinrich, mästare, sängare, som omtalas i den forntyska dikten om sängstriden på Wartburg.

Oförtjänt värdestegring, stegring av ett egendomsvärde utan innehavarens åtgörande, utgöres vanl. av stegrad jordränta o. har som sådan varit föremål för förslag om o. på sina håll försök till fullständig el. partiell indragning genom beskattning.

Og, enl. 4 Mos. 21 en konung i Öst-Jordanlandet, besegrad av Mose.

Ogden [äggdn], stad i Utah, v. För. Stat., nära Stora Saltjön. 44,000 inv. (1940), många skandinaver. Järnvägsknut; industri.

Ogier [äslje], Charles (1595—1654), fransk humanist o. diplomat, medföljde som sekr. en ambassad till Norden 1634—35, vilken han målade skildrat i en *Dagbok* (utg. 1656; delvis i sv. övers., *Från Sveriges storhetstid*, 1914).

Oginski [åginj'ski], *litauisk furstesläkt*, vars medlemmar under Karl XII:s polska fälttåg sökte spela en självst. roll, dock företrädesvis på kung Augusts sida. Släkten är äv. känd för sina insatser i den polska musikens utveckling. — Michal O. (1731—99). storhetman av Litauen, berömd som upphovsman till Ogiński-kanalen (fullb. 1804) mellan Njemens bifl. Szczara o. Pripets bifl. Jasiolda, varigenom Östersjöns o. Svarta havets vattensystem förenades. Tonsatte den polska nationalhymn.

Oglio [åll'jå], vänsterbiflod till Po, genomflyter Iseosjön. 225 km.

Ogo'r'er, dets. som avarer.

Ogowe, flod i Franska Ekvatorialafrika, mynnar med stort delta i Atlanten, s. om ekvatorn. 1,200 km.

Ograverad, (om fastighet) ej besvärad av inteckning el. jämställd panträtt.

Ohemu'1, obefogad, orättmätig. Ohemul talan el. klagan i rättegång medför bötesstraff enl. 9 kap. rättegångsbalken. Jfr Hemul.

O'Higgins [å-igg'ins], släkt av irl. ursprung, berömd i Sydamerikas historia. — Bernardino O. (1778—1842), anförare under Chiles frihetskrig mot spanjorerna, 1817—23 diktator i Chile.

Ohio [åhaj'å°]. 1. Mississippis vattenrikaste biflod, 2,065 km. Bildas i Pennsylvania av fl. Alleghany o. Monongahelao, utfaller i Mississippi vid staden Cairo. Genom kanalisering segelbar till Pittsburg. — 2. Förk. O., en av Amerikas Förenta Stater (sed. 1803), mellan Eriesjön o. fl. Ohio. 106,763 kvkm, 6,837,000 inv. (1944). Bördigt slättland, förr täckt av lövskog. Huvudnäring jordbruk (majs, vete, havre, tobak m. m.). Betyd. boskapsskötsel o. bergsbruk (stenkol, petroleum, naturgas m. m.). Stor industri. Flera univ., det största i huvudstaden Columbus. Största städerna: Cleveland o. Cincinnati.

Ohio-Erie-kanalen [åhaj'å°-i-å°-ri-] i Ohio, ö. För. Stat., förenar fl. Ohio vid Portsmouth med Eriesjön vid Cleveland. 497 km. Öppnad 1835.

Ohlin, Bertil, f. ²³/₄ 1899, nationalekonom o. politiker. Prof. vid Köpenhamns univ. 1924—29, vid Handelshögskolan i Sthlm sed. 1929, handelsminister i P. A. Hanssons samlingsregering ³⁰/₉ 1944 — ⁸/₇ 1945. Ledde 1931 N.F:s undersökning om den världsekonomiska depressionens orsaker o. har särsk. sysslat med utrikeshandeln o. penningpolitiken. Ordfr. i folktopartiets ungdomsförbund 1934—40 o. förtröenderåd sed. 1948, folktopartiets ordfr. i riksdagen 1944, led. av FK 1938—44, därefter av AK. Medarb. i Sthlms-Tidningen. Bl. arb. *Utrikeshandel och handelspolitik* (1934) o. *Fri eller dirigerad ekonomi* (1936).

Ohlson, Henning (1884—1941), författare, mest känd genom sin folkpjäs *Hälsingar* (1922). Ohlssons Boktryckeri AB., Håkan, Lund. Grundat 1862, bolag 1937. Aktiekap. 300,000 kr. (1948).

Ohm [å'm], Georg (1787—1854), tysk fysiker, prof. i Niirnberg 1833, i Miinchen 1849, mest bekant genom upptäckten av den för elektrotekniken grundläggande lagen (Ohm's lag), enl. vilken det elektriska spänningsfallet mellan två punkter på en strömförande ledare är lika med produkten av strömmens styrka o. ledarens motstånd mellan punkterna.

Ohm [å'm], förk. *LI* (jfr Omega), efter G. Ohm uppkallad enhet för elektriskt motstånd (resistans), äv. använd som enhet för totalt växelströmsmotstånd (impedans). 1 ohm = den

resistans som ger spänningsfallet 1 volt vid strömstyrkan 1 ampere. Tidigare (rgo8—40) angavs 1 ohm äv. som motståndet vid 0° av en kvicksilverpelare med 1 kvmm genomsärningsyta o. 106.300 cm längd.

Ohmska förluster, dets. som kopparförluster. Ohmskt motstånd, dets. som resistans. Jfr Motstånd 1.

Ohnet [åñä'l], Georges (1848—1918), fransk författare, motståndare till naturalismen, känd genom dramer, bl. a. *Le mahre de forges* (Herr Derblays giftermål; uppf. i Sthlm 1884), o. romaner med borgerliga motiv, bl. a. *La grande marnière* (1885; Det stora kalkbrottet, s. å.).

Ohotska sjön, innanhav till Stilla havet, mellan Kamtjatka, Kurilerna, Hokkaido, Sahalin o. Sibirien.

Ohfe [åh'rsje], tjeck, namnet på floden Eger.

Ohs cl. O.s, bruksegendom i Gällaryds kommun, Jönk. l. 7,400 har, varav 440 åker. Järnbruk 1668—1876. Num. drives på O. förutom skogs- o. jordbruk sulfittfabrik, sågverk, tegelbruk samt kvarn- o. mejeriörelse. Agare: Ohs bruk, AB. (gr. 1883, bolag 1913, aktiekap. r.175,000 kr., 1948). Verkst. dir. E. Berglund (sed. 1918).

öridipus, lat. O e d i p u s, i grek. sagor son av den tebanske konung Laios, som lät utsätta sin son, emedan oraklet sagt, att denne skulle döda sin fader o. äkta sin moder. O. omkom dock ej utan fördes av en herde till konungen i Korint, där han växte upp som dennes son. För att undgå sitt öde lämnade han Korint o. begav sig till Tebe, där han ovetande dräpte sin fader o. äktade sin moder. När han senare uppträdde sitt brott, stack han ut sina ögon o. begav sig, åtföljd av sin dotter Antigone, i landsflykt. — Öidipus-sagan var ett av de klassiska sorgespelsdikarnas (främst Sofokles') älsklingsämnen.

Öidipuskomplex' el. modersfixering, en av S. Freud införd psykoanalytisk term för den sonens sexuella åtra efter modern, som tager sig uttryck i fientlig inställning till fadern. Komplexet, som senare försvinner ur det medvetna själslivet, kan spela en stor undermedveten roll i neurasteniska individers psyke. Jfr Elektra komplex.

Öi'dium, mjöddagssvamparnas konidiestadium: från spetsen av korta, upprätta celltrådar avsnöras celler i pärlbandlika rader.

Oikos, dets. som oecus.

Oildag, smörjemedel, bestående av en suspension av grafit i olja.

Oise [å'a's]. 1. Biflod fr. h. till Seine, n.v. Frankrike, upprinner på Ardennerna i s. Belgien. 305 km. Segelbar 140 km. Största bifl. Aisnc, fr. v. — 2. Departement i n.v. Frankrike, kring floden Oise. 5,887 kvkm, 397,000 inv. (1946). Fruktbart. Huvudstad: Beauvais.

Oita, stad i Japan, på n.ö. Kyushu. 62,000 inv. (1935). Matt-, ris- o. fiskesport.

Öi'te, berg i Grekland, på gränsen till Tessalien. 2,158 m. ö. h. Mellan O. o. havet går Termopylepasset.

Ojef'ti, Ugo, f. 1871, ital. författare, en av Italiens ledande konstkritiker, grundare av flera tidskrifter, medl. av Ital. akad. från 1930. O:s mest kända verk är essäsamlingen *Cose viste* (6 bd, 1923—39).

Ojorot', autonomt område i territoriet Altaj, RSFSR, v. Sibirien. 92,600 kvkm. Huvudstad: Ojrot-Tura, vid fl. Ob (11,700 inv.).

Ojävig, fr. från jäv (se d. o.); optiskt.

Ök, bär-, el. dragredskap, består av ett över axel el. hals buret trästycke, i vars ändar bördan upphänges. — Gå under öket, under antiken bruklig förödmjukelse av besegrade fiender, bestående i att de tvingades gå under ett spjut, som lagts vågrätt över tvännen andra, som nedströts i jorden.

O. K. [ä^o ke¹], amerikanskt slanguttryck med betydelsen: allt i sin ordning. Ursprunget omtyvstat.

Oka'. 1. Biflod fr. h. till Volga, en av Rysslands viktigaste floder, infaller vid staden Gorkij, 1.550 km. — 2. Biflod fr. v. till Angöra, s. Sibirien. 850 km.

Oka'pi, Oka'pia johnstohi, ett i Kongo förekommande ursprungligt giraffdjur av omkr. 15 m 'höjd, till färgen rödbrunt med vita strimmar på de i övrigt svarta lären ned till hasleden. Horn korta, bakåtriktade. Okapin upptäcktes först 1901.

Okarina, dets. som occarina. Okavango, annat namn på fl. Kubango. Okayama [-ka'-ja-], stad i Japan, på s.v. kusten av Honshu. Märkligt tempel (Kibutsujinka), fullb. 1390. 166,000 inv. (1935).

Okazaki, stad på Honshu, Japan, s.v. om Tokio. 84,000 inv.

Okben, beläget inom kindens region vid gränsen till tinningen o. som tillsammans med benutskott från övnräksbenet o. tinningbenet bildar o k b ä g e n.

Okeanos, i grek. myt. den ström, som omslöt jorden, tänktes som ett personligt gudsavsnen (titan). O:s döttrar voro o k c a n i d e r n a, 3,000 till antalet.

Okecie [åkänn'tje], flygplats vid Warszawa. de Okeghem [ä'-j], Jeän (omkr. 1430—95), nederl. tonsättare, från 1465 kungl. kapellmästare i Paris. Kyrkliga verk (mässor, motetter, en 36-stämmig *Deo gratia* m. m.).

O'kinawa, största ön bland Ryu-kyu-öarna, 520 km från Kyushu. 675 kvkm, omkr. 400,000 inv. Bergig. På O. Ryu-kyu-öarnas huvudstad Naba. Flygfält, örlogsbas, r april 1945 anfölls O. av amerik. luft- o. sjöstridskrafter. 100,000 man landsattes. Efter våldsamma strider mot japanerna (varvid amerik. förlorade 46,000 man o. jap. 60,000) besattes O. helt i juni s.å. av amerikanerna.

Oklä, förkortning av *Oklahoma*. Oklahoma [äkl'hä'm^o], förk. *Oklä*, en av Amerikas Förenta Stater (sedan 1906), n. om Red River, kring Arkansas o. dess bifloder. 181,087 kvkm, 2,016,000 inv. (1946). Fruktbart stäppland, småbergigt i ö. Huvudnäringar jordbruk (majs, vete, havre, bomull, lin) o. boskapsskötsel. Betyd. bergsbruk (petroleum, kol, naturgas). Industri. Statsuniv. i Norman. Huvudstad: Oklahoma City.

Oklahoma City [äkl'hä'm^o sitfj], huvudstad i Oklahoma, s. mell. För. Stat. 205,000 inv. (1940). Metodistuniv. Bomullsindustri.

Oklokrati' (av grek. ok'los, folkhop, o. kratē'n, härska), pöbelvälde.

Ok'nos, i grek. myt. en brottsling, som i dödsriket oavbrutet tvinnar ett halmrep, som efterhand upptätes av en äsna.

O'kome, kommun i mell. Halland, Hall. 1. (past.adr. Köinge); Falkenbergs landsf.distr., Hall. mell. doms. 868 inv. (1947).

Ok'sanen, författarnamn för A. E. Ahlqvist.

Oktae'der (av grek. okto', åtta, o. he'dra, yta), en av åtta triangelformiga sidoytor begränsad kropp. Åro trianglarna liksidiga, erhålles en reguljär oktae'der, vilken som kristallform utgör en av det reguljära systemets fulltaliga (holoedriska) former.

Okant' (av lat. oc'tans, en åttondel). 1. Astronomiskt vinkelmåtningsinstrument med båge upptagande 1/8 cirkel. — 2. Månens ställ-

ning mitt emellan ny el. fullmåne o. halvmåne. Jfr Aspekt.

Okta'nvärde el. ok'tanta 1, ett mått på olika motorbränslens motstånd mot »knackning», dvs. självantändning av gasblandningen i en för-gasarmotor på grund av temperaturstegringen vid sammanpressning (kompression). Vid högt oktanvärde kan starkare kompression användas o. därmed högre verkningsgrad uppnås. Oktan-värdet anger den halt av kolvätet iso-okta n (C₈H₁₈) i en blandning med normal-heptan (C₇H₁₆), som ger samma knackningsmotstånd som bränslet i fråga. Oktanvärdet kan höjas genom tillsats av vissa ämnen, t.ex. blytetra-etyl o. järnkarbonyl.

Okta'v (av lat. octo'vus, åttonde). Boktr. Bokformat, erhållet därigenom att tryckarket vikes i 8 blad (16 sidor). — Mus. 8:e tonen räknat uppåt från en viss ton. Av. benämning på hela tonomfånget mellan två toner med en oktavs mellanrum (c—h). Klaviaturen indelas i följ. oktavområden: subkontraoktav (C₂—H₂), kontraoktav (C₁—H₁), stora el. grova oktaven (C—H), lilla el. ostrukna oktaven (c—h), ett-strukna (c'—h'), tvåstrukna (c''—h'') osv.

Oktett' (av lat. oc'to, åtta), tonsättning för 8 stämmor[^].

Okto'ber (av lat. oc'to, åtta), i äldsta rom. kalendern årets 8:e månad, i vår den iore. 31 dagar. Svenskt namn s l a k t m å n a d.

Okto'brister, moderat-liberal parti i ryska duman (parlamentet), stiftat hösten 1905.

Okto'd [-tād], elektronrör med åtta elektroder, näml. i ordning katod, galler, anod, 4 galler o. anod. Användes i superheterodyn-mottagare som kombinerat oscillator- o. blandarrör, dvs. för att både alstra hjälpsvängningarna o. blanda dem med de inkommande radiosignalerna.

Okto'de's (av lat. octo'decim, aderton), bok-format, erhållet därigenom att tryckarket vikes i 18 blad (36 sidor).

Oktagon [-gā'n], av grek., åttahörning; byggnad med regelbundet åttkantig grundplan. Oktroj' (av fr.), tillstånd av myndighet att bedriva viss rörelse (ex. bankrörelse).

Oktroje' rad författning, av monarken i egen maktfullkomlighet given författning.

Ok'u, Yasukata (1844—1930), greve, jap. fältherre, slog i juni 1904 vid Va-fangou den ryska uppsättningshären till Port Arthur, bidrog till segrarna vid Lian-jang s. å. o. vid Mukden 1905; generalstabschef 1906—12. Krigs-minister 1914—16.

Ok'ubo, Toschimichi (1830—78), en av det moderna Japans »riksfäder»; förberedde o. medverkade vid 1868 års statsvälvning, underkuvade som inrikesminister det revolutionära Satsumaupproret 1877; därefter mördad.

Okula'r (av lat. oculus, öga), det närmast ögat liggande linssystemet i kikare, mikroskop o. andra optiska instrument.

Okularbesiktning, ögonsikte, iakttagelse med egna ögon.

Okularmikrometer, instrument för noggrann avläsning av skalor på vinkelmåtnings-instrument, i astronomiska tuber m. m. Innehåller ett fint hårstreck, som kan förskjutas med en mikrometerskruv o. ställas in på skalan under mikroskop. Inställningen kan avläsas i hundradels mm på skruvens graderade huvud.

Okule'ring (av lat. oculus, öga), en inom trädgårdsskötseln mycket anlitad föröknings-metod, som består däri, att en utvecklad knopp av den växtart, som skall förökas, inläses under grundstammens bark. Denna genomskäres med ett T-format snitt, varefter den knoppen vid-sittande barkstrimlan införes under barkfli-karna, som sedan fast överbindas. Jfr Ymp-ning.

Okulär (av lat. *o'culus*, öga) säges en iakttagelse vara, som sker med blotta ögat.

Okutskott, det utskott från överkåbenet, som är fast förbundet med okbenet o. tills. m. detta bildar skelettunderlaget för kinden.

Okynnes hund, i lagspråk beteckning för skadegörande hund.

Okände soldaten (eng. *The unknown warrior*, fr. *Le soldat inconnu*). Som hedersbevisning mot under Första världskr. stupade landsmän låto vissa i kriget deltagande nationer högtidligen begrava en stupad okänd soldat: i Frankrike under Triumfbågen i Paris, i England i Westminster Abbey, i Italien under Viktor Emanuelsmonumentet i Rom, i Polen under kolonnaden i Sachsiska palatset i Warszawa etc.

Olands härad, Upps. 1., omfattar 11 kommuner: Stavby, Tuna, Ekeby, Skåfthammar, Alunda, Morkarla, Dannemora, Film, Tegelsmora, Österlövsta o. Hållnäs. 19,023 inv. (1947). Upps. 13 norra domsaga.

Olands och Frösäkers kontrakt, Uppsala ärkestift, Sthlms o. Upps. 1., omfattar 15 församlingar. Kontraktsprestens adr.: Upplands Ekeby.

Olandsån, å i ö. Uppland, utfaller i en vik av Öregrundsgrepen. 65 km.

Ola'us Lauren'tii, d. 1438, ärkebiskop 1432, invigde 'e 1435 Uppsala domkyrka.

Olaus Mag'ni, d. 1460, finl. teolog, biskop i Åbo 1450. Var två ggr rektor för Paris' universitet.

Ola us Magnus (Magni) (1490—1557), broder till Johannes Magnus, prelat, anlitades av Gustav Vasa på 1520-t. i diplomatiska värv men kvarstannade i utlandet till följd av sin ovilja mot reformationen; levde i Rom från 1537; katolsk titulärärkebiskop i Uppsala 1544. O. skrev i patriotisk anda en berömd, kultur- o. naturhist. viktig, ehuru delvis fantastisk skildring av Norden, *Historia de gentibus septentrionalibus* (22 »böcker», utg. i Rom 1555). En sv. översättning, *Historia om de nordiska folken*, utgavs 1909—25 (4 dir.).

Olaus Marti'ni (1557—1609), teolog, ärkebiskop 1601. Bekämpade Johan III:s liturgi. Utfärdade 1608 den första föreskriften om förande av kyrkoböcker.

Ola'us Pet'ri (latinisering av Olof Pettersson), kallad Mäster Olof (1493?—1552), Sveriges reformator. O. blev 1518 magister i Wittenberg, där han enligt traditionen varit Luthers lärjunge, kom därefter till Strängnäs som sekreterare hos biskop Mattias o. började där predika reformationens idéer. Uppmärksammas av Gustav Vasa vid riksdagen 1523 kallades O. följ. år till Sthlm, där han som stadens sekreterare (till 1531) äv. verkade för reformationens genomförande genom predikningar o. skrifter. Här utarbetade han den nya *kyrkohandboken* o. *gudstjänstordningen* (1531) samt utgav en *postilla* (1530). 1531—33 var O. konungens kansler men föll i onåd o. indrogs i processen mot Laurentius Andreae, blev jämte denne dömd till döden för högförräderi (1540) men benådades. 1543 utnämndes han till kyrkoherde i Storkyrkan. — O. är en av Sveriges största kulturpersonligheter. Som skriftställare lade han med sitt klara, kärnfulla språk grunden till det moderna svenska skriftspråket, o. hans *Svenska krönika* blev av banbrytande betydelse för en nationell svensk historieskrivning. Utom teol. arb. skrev han bl. a. bibeldramat *Tobie Comedia* (1550) samt de *Domareregler*, som fortf. införas i sv. lagredaktioner. Hans *Samlade skrifter* utgavs 1914—17 (4 bd).

OlfUS Petri-föreläsningar, föreläsningsserier, som enligt bestämmelserna i den 1908 på

N. Söderbloms tillskyndan genom privat donation tillkomna Ola'us-Petri-stiftelsen hållas vid Uppsala univ. av framstående sv. o. utländska forskare inom religionens värld. De omfatta minst 8 föreläsningar o. skola utges på svenska.

Olaus Petri församling. 1. Församling i Örebro. 27,255 inv. (1947). — 2. Rikssvenska församlingen i Helsingfors.

Olav, norsk namnform för Olof.

Olav, *Norges kronprins* (sed. 1905), f. 1903, son till Håkon VII. Förmäld 1/3 1929 med prinsessan Martha av Sverige, med vilken han har dottrarna Ragnhild (f. 1930) o. Astrid (f. 1932) samt sonen Harald (f. 1937). Vid Norges kapitulation juni 1940 åtföljde O. konungen till England. 1944—45 överbcfähh. för de norska styrkorna.

Olav Engelbrektsson, d. 1538, norsk prelat, ärkebiskop i Nidaros (Trondheim) 1523, sökte med våld kväva protestantismen men måste fly 1537.

Olavsdorden, egentl. Den kongelige Sanct Olavs orden, Norges enda statsorden, institut av Oskar I 21/s 1847.

Ol'bia (grek. B o r y s' t e n e s), den äldsta o. viktigaste av de forngrek. kolonierna vid Svarta havet, grundad 646 f.Kr. från Miletos, på h. stranden av Bug, 4 km från dess utlopp i Dnjeprmyningen. O. nådde hög blomstring, särsk. på 300-t. f.Kr. Förstördes av getiska stammar omkr. 50 f.Kr. men återuppbyggdes under rom. kejsartiden. Rika fornfinningar o. gravfynd.

Olbrich [äll'-l.], Joseph (1867—1908), österrik. arkitekt, sträfvade i sina arbeten att skapa en från de historiska stilarna frigjord konstruktiv arkitektur (*Ernst-Ludwig-Haus* i Darmstadt).

Oleott [äll'kåt], Henry Steele (1832—1907), amerik. tcosof, president i det 1875 av H. P. Blavatsky grundade teosofiska samfundet, därefter president i det särskilda teosofiska samfundet i Indien, där han dog.

Oldach [äll'-l.], Julius (1804—30), tysk målare, utförde karaktärsporträtt.

Old Bailey [äld be'li], gata i Londons City samt den därvid liggande kriminaldomstolen.

Old boy [äld bāj], eng., gammal gosse; idrottsman som uppnått en ålder (vanl. 32—35 år), då höjdpunkten av fysisk uthållighet o. styrka anses vara passerad.

Oldbury [äldb'ri], stad i v. England, grevsk. Worcestershire. 50,000 inv. (1945). Järn- o. kem. industri; kolgruvor.

Oldcastle [äldka'sl], sir John, från 1405 lord Cobham, ledare av en lollardisk sammansvärjning mot Henrik V, gripen o. avrättad 1417. En bred o. mustig natur, blev O. det hist. underlaget för Shakespears Falstaff-figur.

van Ol'denbar'nevelt, Johan (1547—1619), höll. statsman, Vilhelms av Oranien främste medarbetare under befrielsekriget mot Spanien, efter Vilhelms död (1584) den nederl. fristatens ledare. Storborgararistokrat, moderat kalvinist (»arm-nian») samt anhängare av provinsernas självständighet mot de centrala myndigheterna kom han i strid med Vilhelms son Moritz av Oranien, målsman för sträng kalvinism (»goma-

rist») samt lör centralisationen. O. blev omsider häktad, dömd av en partisk domstol o. avrättad.

Oldenburg, i. F. d. riksdel (ty. *Land*) i n. v. Tyskland, vid Nordsjön, ingår sed. 1946 i delstaten Niedersachsen i britt. zonen. 5,396 kvkm, 578,000 inv. (1939). — *Hist.* För revolutionen 1918 var O. tyskt storhertigdöme med en från 1000-t. härstammande härskarrätt; 1667—1773 under Danmarks konungar (en gren av Oldenburgska huset), men 1773 i byte lämnat till storfurst (sedermera tsar) Paul av Ryssland (en annan gren av samma ätt), vilken överlät O. till en 3:e gren, regerande till 1918 (med storhertigtitel från 1829). O. erhöll 1918 en demokratisk republikansk författning men lades 1934 direkt under riksregeringen, företrädd av en riksstäthållare. Tvänne exklaver, Birkenfeld i s.d. Rhenprovinsen o. Lübeck vid staden Lübeck, vilka av ålder tillhört O., införlivades 1937 med Preussen, medan preuss. staden Wilhelmshafen lades till O. Jfr kartan till Tyskland. — 2. Huvudstad i O. 1, vid fl. Hunte. 107,000 inv. (1946). F. d. storhertigl. slott från 1615. St. Lambertkyrkan urspr. från 1200-t. Industri.

Oldenburgska huset, en från greve Didrik av O. (d. 1440) härstammande ätt, som i olika grenar regerat i skilda länder: i Danmark sed. 1448, i Norge 1448—1814 o. sed. 1905, i Sverige 1448—1523 (med vissa avbrott), i Ryssland 1762—1917, i Grekland 1863—1924 o. 1925—45 o. sed. 1946 samt i Oldenburg 1774—1918. Äv. det i Sverige 1751—18x8 regerande Holstein-Gottorpska huset utgjorde en förgrening härav.

Ordevig, Johan (1843—1922), sjukgymnast, grundade 1883 ett gymnastikinstitut i Dresden, där han framgångsrikt tillämpade de Lingska idéerna på sjukgymnastikens område.

Oldfru, dets. som äldre.

Oldham [ä°ld'm], stad (eget grevsk.) i v. England, n.ö. om Manchester. 118,000 inv. (1946). Mycket stor bomullsindustri, betyd. järn- o. maskintillv., kolgruvor.

Old Jack [ä°ld djeek], eng., »gamle Jack», dets. som Union Jack.

O'lea, växtsläkte (fam. *Oleaceae*), 35 arter träd o. buskar (Medelhavsområdet, Afrika, Nya Zeeland). Blommor små, tvåkönade; stenfrukt. Viktigaste art är *O. europaea*, oliven (se bild), ett i Medelhavsområdet hemmahörande träd, ej känt vildväxande men odlat sedan urminnes tider. Blad hela, lansettlika, motsatta, silvergråa, blommor gulvita, väluktande, i sidoställda klasar. Frukten en brungrön—svartaktig, plommonlik stenfrukt, ur vars kött utvinnes olivolja o. bomolja.

Oleaceae, växtfamilj, omfattande ca 390 arter träd, buskar, sällan örter, med motsatta el. kransställda, hela el. sammansatta blad. Blommor regelbundna, två- till sextaliga, krona vanl. sambladig, ståndare 2. Frukten kapsel, nött, bär el. stenfrukt. Hit hör bl. a. släktena *Fraxinus*, *Ligustrum*, *Olea* o. *Syringa*.

O'lean'der, art av växtsläktet *Nerium*.

O'Leary [äli'ri], Peter (1839—1920), irl. präst o. författare, en av de främsta representanterna för Irlands nyare litteratur.

O'lea't, salter o. estrar av oljesyra.

Oleader, dets. som isolator.

Olefi'n'er, omättade脂肪iska kolväten med sammansättningen C_nH_{2n} , ex. etylen, C_2H_4 .

Oleg (förryskning av *Helge*), kallad den vise, d. 913, rysk storfurst av svensk ätt, styrde efter Ruriks död (879) ryska väldet, erövrade Kiev, angrep 907 Konstantinopel.

Ole'in, oljesyran glycerinester, ingår i de flesta fetter. Ju mera olein ett fett innehåller, desto lägre är dess smältpunkt. Feta oljor, som t. ex. oliv- el. matolja, bestå huvudsakl. av olein. I handeln betecknas ofta oljesyra felaktigt med olein. Jfr Fetthårdning.

Ole'k'ma, dets. som Oljokma.

Ole'k'ranon, grek., armbågsutskottet på armbågsbenet.

Olenek [alenjakk'], flod i Sibirien, mynnar i N. Ishavet, v. om fl. Iena. 1,900 km.

Olenus, släkte av utdöda trilobiter, talrikt i den s. k. olenidskiffern från Skåne, Väster- o. Östergötland m. fl. ställen.

Oléron [älerä°*], 11 e d'0., näst Korsika Frankrikes största ö, vid v. kusten utanför Charentes mynning, tillh. dep. Charente-Inférieure. 172 kvkm, 17,000 inv. Befäst. Jordbruk, saltutvinning o. fiske.

O'leum (lat., olja). 1. I farmakologi o. medicin dets. som feta oljor (jfr Fett). — 2. Kem.-tekn. benämning på rykande svavelsyra.

Olevano Roma'no, ort i «atium, i Ciociariabergen, prov. Roma, Italien. 570 m ö. h., 6,238 inv. (1931). Berömt bland målare för sina modeller o. sin naturskönhet.

Olga (förryskning av *Helga*), d. 969, rysk furstinna, Igors maka, den första i Ryssland som antog kristendomen, riksföreståndare under sin son Svjatoslavs minderårighet.

Oli'banum el. v'i'r'a'k, ett gummiarts, som erhålles ur stamdelar av *Boswellia Carwii* (fam. *Burseraceae*), inhemsk i Somaliland o. Hadramaut i Arabien. Användes förr i medicinen, num. mest som rökelse.

Olifant' (infr., elfenben), medeltida stridshorn av elfenben; äv. jakthorn. O. namnes i Rolandssången. — Olifantpapper, ett slags billigt, färgat papper, som bl. a. användes till enklare häftesomslag.

Olifantfloden (E'lefant'f'loden), namn på fyra floder i Sydafrika, bl. a. en biflod fr. h. till Limpopo, ö. Sydafrika. Ca 700 km.

Oligarki' (av grek. *oligos*, några få, o. *ar'kein*, härska), fåtalsvälde. — Adj.: oligarkisk.

Oligocen' (av grek. *oligos*, liten, o. *kainos*, ny), den tredje av tertiärsystemets fem avdelningar.

Oligokla's el. natronkalkfältspat, vit-, gul-, grön- el. rödaktigt, halvgenskinligt till ogenomskinligt mineral tillhörande de asymmetriskt kristalliserande fältspaternas.

Olikformighetsgrad, en särskilt för motorer använd beteckning för skillnaden mellan högsta o. lägsta förekommande varvtal, dividerad med normala varvtalet. Lyiten olikformighetsgrad, dvs. nästan konstant varvtal, kan man åstadkomma med hjälp av svånghjul, vars storlek (t. ex. vid kolvmaskiner) rättas efter förekommande variationer i de krafter, som påverka rotationshastigheten.

Oli'11, Elisabet, f. tillström (1740—1828), operasångerska. Av Gustav III förmodat att gå in vid den av honom grundade Operan, där hon medverkade från första föreställningen (1773) i 10 år. (Se bild.)

Oli'n, Oscar (1865—1934), läkare (särsk. på mag- o. tarmsjukdomarnas område), livmedikus 1915, förste livmedikus o. konung Gustaf V:s läkare 1919—26.

Oli'v, art av växtsläktet *Olea* o. namn på dennas frukter.

Oli'va, po. O'lowa, köping, som 1926 inkorporerades med Danzig. I O. slöt Sverige 1660

fred med Polen, Brandenburg o. Österrike, varvid den polska Vasagrenen avstod från anspråken på sv. kronan o. avträdde Estland o. n. i ¹svland.

Olivárez [ålivarr'eb], Don Gaspar o de Guzman, greve av O., hertig av San Iyucar (1587—1645), spansk statsman, förste minister 1621—43. O:s tid är den begynnande nedgången i Spaniens världspolit. ställning.

1. Olivecrona, Knut (1817—1905), rättslär. prof. i Uppsala 1852—68, justitieråd 1868—89; verksam för dödsstraffets avskaffande.

2. Olivecrona, Herbert, f. 1891, sonson till K. O., läkare, prof. i neurokirurgi vid Karolinska inst. i Sthlm sed. 1935. Internationellt känd vetenskaplig författare o. operatör inom hjärnkirurgiens område. (Se bild.)

3. Olivecrona, Karl, f. 1897, broder till H. O., rättslär. prof. i processrätt i Lund 1933. Bl. arb. *Law as fact* (1939; Om lagen och staten, 1940).

Olivekrans, Johan Paulin (1633—1707), son till Laurentius Paulinus Gothus, adlad O. (1654); ambassadör 1676 vid kongressen i Nijmegen, diplomat; generalintendent för drottning Kristinas underhållsländer. O. är sannol. förf. av den anonyma märkliga skriften *Anecdotes de Suède* (utg. 1716), skildringar av dåtida sv. polit. liv.

1. Oliver [ålliv'v], Isaac (1556—1617), eng. miniatyrmålare, verksam vid hovet i London.

2. Oliver, Peter (trol. 1594—1648), son till I. O., eng. miniatyrmålare, arbetade i en av van Dyck påverkad stil.

Olivfilter, roterande kontinuerligt filter, som användes särsk. i sockerindustrien.

Olivetanus, Robert (omkr. 1506—38), fransk-schweiz. reformator, gjorde för valdensernas räkning en bibelövers. (1535). som antogs av alla fransktalande protestanter.

Olivier [ålivv'i], sir Laurence, f. 1907, eng. skådespelare o. regissör, chef för Old Vic-teatern sed. 1944. O. har blivit särsk. känd genom sina lysande Shaksperetolkningar, även intelligenta filmroller, bl. a. i *Svindlande höjder* (1939), *Rebecca* (1940), *Lady Hamilton* (1941), *Henrik V* (1946), *Hamlet* (1948). G. m. Vivien Leigh.

Olivin el. **peridot**, olivgrönt, glasglänsande, hårt mineral, bestående av en blandning av likakristalliserande magnesium- o. järnsilikat. Förekommer i flera basiska bergarter av vulkaniskt ursprung, såsom Tabergsmalmen. I sin renaste form utgör den ädelstenen krysolit. Jfr Knebelit o. Peridotit.

Olivolja el. **matolja**, blekgul, svagt välluktande olja, som erhålles genom kallpressning av oliver, vilka innehålla ca 50 % olja. Användes till matlagning samt till tekniska preparat. Jfr Bomolja.

Olja, gemensam benämning på mer el. mindre viskösa (trögflytande) vätskor, som äro olösliga i vatten. Hit räknas huvudsakl. feta oljor (dvs. flytande fetter, t. ex. linolja, jfr Fett), eteriska oljor (jfr Aetheroleum), mineraloljor, skiffer-, tjär- o. hartsoljor. Ofta avses speciellt mineraloljor, dvs. främst kolväten ur bergolja (se d. o.), använda som smörjmedel o. bränsle. Brännoljaerna omfatta bensin, fotogen o. a. motor-

bränslen (äv. andra ämnen än kolväten, t. ex. motoralkohol) samt eldningsoljor. De sistnämnda ha hög kokpunkt (jfr Massut) o. äro täml. trögflytande (I har lägsta o. III högsta viskositeten). Jfr Eldfarliga oljor o. Oleum.

Oljeborget, berg i Palestina, strax ö. om Jerusalem, med flera kullar, den högsta 878 m. Ofta omnämnt i NT; där lågo byn Betania o. Gethsemane ortagård.

Oljebunn, vanl. borrad brunn för utfordring av bergolja.

Oljebrytare, dets. som oljeströmbrytare.

Oljeduk, vävnad av bomull el. linne, som gjorts vattentät med linoljefermissa.

Oljeeldning, förbränning av eldningsolja (jfr Olja) i ugnar samt värme- o. ångpannor. Därvid användas oljebrytare. Vanligast äro högttrycksbrännare, till vilka oljan ledes med pumptryck o. sprutas in i form av ytterst små droppar i en med fläkt framdriven luftström. Små brännare arbeta äv. utan pump o. fläkt (lågtrycksbrännare), varvid oljan rinner med självtryck från en behållare o. värmes, innan den når brännaren, så att den strömmar ut i form av ånga, ofta luftblandad (jfr Injektorbrännare). Svårigheten att uppnå sot- o. osfri förbränning är därvid större.

Oljefilm, mycket tunt oljeskikt som bildas, då olja sprider sig på en vattenyta el. mellan två glidytor. I t. ex. glidlager måste en oljefilm alltid finnas för att minska friktionen samt hindra varmgång o. hopskärning. Jfr Friktion.

Oljefärger, färger, uttrorda med torkande olja (linolja, nötolja el. dyl.) som bindemedel. Förvaras i väl slutna plåtkärl (efter öppnandet kan ett vattenlager gutas över för att hindra torkning) el. tuber.

Oljefärgstryck, dets. som oljetryck.

Oljegas, brännbar gasblandning, framställd ur gasolja genom sönderdelning vid 700—850°. Innehåller huvudsakl. metan, etan, olefiner o. väte o. användes, jämte acetylen, till belysning i järnvägsvagnar på icke elektrifierade sträckor.

Oljekakor el. **foderkakor**, äggvitehaltigt kraftfoder (huvudsakl. för mjölkkor), bestående av de hoppressade föreretena från sådana fetthaliga frön, som använts till oljeberedning (jordnöts-, solros-, raps-, bomullsfrö- o. linfrökakor m. fl.).

Oljekvarn, dets. som oljeslageri.

Oljelund, Ivan, f. 1892, författare. Urspr. revolutionär socialist (red. för Brand 1916—18) har O. senare ådagalagt en moderat, religiöst humanistisk uppfattning, bl. a. i omvärdelseromanerna / *ny jord* (1920), *Med stort G* (1921) samt i de satiriska tidsskildringarna *Svenska brev* (2 saml., 1923—25). Äv. skådespel: *Aldrig en kvinna* (uppf. i Sthlm 1946). Käsör i dagspressen.

Oljemotor, förbränningsmotor, driven med råolja som bränsle.

Oljemålning, målning med oljefärger, urspr. rivna av konstnären själv efter hemliga recept, num. fabriksmässigt tillverkade. Målningen utfördes tidigast på trä (panna) el. kopparplåt, num. på en över blindram spänd, preparerad linneduk. Oljemålning förekom redan under medeltiden. Genom Hubert o. Jan van Eyck förbättrades tekniken o. från början av 1400-t. kom den mera allmänt till användning i rent konstnärligt syfte.

Oljepalm, art av palmsläktet *Elaeis*.

Oljeskifferar, bitumenhaltiga skifferar, ex. alunskiffer, ur vilka brännolja kan utvinnas. Jfr Skifferolja.

Oljeslageri el. **oljekvarn**, äldre anläggningar för oljeframställning (genom kvarnar o. slagverk).

Oljesten, brynsten, fuktad med olja för slipning av finare instrument.

Oljeströmbrytare, strömbrytare för elektriska Uögsäningsledning, varvid den avbrytande knivavordningen är nedsänkt i olja för att förhindra ljusbågsbildning.

Oljesyra, $C_{17}H_{33}CO_2H$, omättad, alifatisk karbonsyra, förekommer som glycerinester (olein) tills. m. stearin- o. palmitinsyrans glycerinestrar i fett. Tjockflytande vätska, som stelnar vid 4°; kristallernas smältpunkt är 14°. Salterna kallas o. e. a. t. Jfr Fettsyror.

Oljetryck, litografiskt utförda färgreproduktioner, vilka genom fernissning imitera oljefärgstavor.

Oljeväxter, sådana växter, ur vilkas frukter el. frön olja framställs genom pressning. Ex. hampa, raps, vitsenap, oliv, lin, jordnöt, solros.

Ojok'ma, O 1 e k m a, biflod fr. h. till Lena, Sibirien, genomflyter republ. Jakut. 1,131 km. Orkijoki, by i v. mell. Finland, mellan Brahestad o. Siikajoki, där »/» 1808 en ry.-sv. konvention avslöts om tillbakadragande av sv. armén till v. sidan om Kemi älv samt om vapenvila till 12 jan. 1809.

Olla [äll'a], öppen låda el. bricka för torkning av frukt m. m.

Ölle, kraftig ylletröja med vikbar, hög krage. **Ollen**, Lars Per (1845—1904), frireligiös tidsnidsman, red. av Svenska Morgonbladet 1890. Sonen Natanael O., f. so/5 1879, var huvudred. 1917—37, därefter sonen David O., f. */4 1891.

Ollers, Edvin, f. TM/3 1888, konstnär. Han har varit verksam på ett flertal områden inom konstindustrien: glas, keramik, silver o. tenn o. deltog med framgång vid nyorienteringen omkr. 1918. Som målare ger han uttryck för en frisk naturalism med motiv från skilda delar av Sverige o. Italien. Av. stilleben o. blomsterstudier.

Ollivier [älvi:] J., Emile (1825—1913), fransk statsman; led. av lagstiftande kåren 1857, blev som ledare för ett liberalt mellanparti konseljpresident jan. 1870; försvarade mot Thiers' kritik krigspartiets bryska politik mot Preussen, som i juli 1870 ledde till fransk krigsförklaring. Avgick efter nederlagen i aug. s. å.

Ollon, nötkräftorna hos ek- o. boksläktet. **Ollon** (Allon), Gustaf (1646—1703), kamrer vid Stora sjötullen i Sthl., framstående psalmdiktare (Ps. 397, 400 m. fl.).

Ollonborre, *Melolontha vulgaris*, en 25—29 mm lång, bladhornad skalbagge med rödbruna täckvingar. Lever av blad, larverna av rötter nere i jorden, där de förpuppas först 4:e el. 5:e sommaren. I Mellaneuropa, hos oss i Skåne, svårt skadedjur.

Ollonet, den ollonliknande yttersta delen av det manliga könsorganet.

Ollonö el. A 11 o n ö, gods i ö. Stenbv kommun. Östergöt. l., känt sedan 1383. Ett slott uppfördes på 1660-t. av G. Kurck efter ritn. av Nic. Tessin d. ä. Efter ryssarnas härjningar 1719 blev det återuppbbyggt efter samma plan.

Oln, *Proetus anguineus*, blint fiskgröddjur från Krains o. Dalmatiens underjordiska vatten, 25—30 cm. Kropp cylindrisk, långsträckt med svagt utvecklade extremiteter o. tre par yttre gälar. Färg vitgulaktig.

O1'mUtZ, tjeck. O 1 o m o u c, stad i mell. Mähren, Tjeckoslovakien, vid fl. March. 60,000 inv. (1946). Före 1886 stark fästning. Arkebiskopsäte. Domkvrkan urspr. från 1200-t. Teol. fakultet. Järn- o. sockerindustri m. m. Intogs av svenskarna 1642.

Olmiitzpunktatio nerna. fördrag i nov. 1850 i Olmutz mellan Österrike o. Preussen, varigenom det senare uppgav sin titillits förda politik beträffande tyska enhetssträvanden.

Olof, svenska konungar. 1. Olof Trätälja, enl. sagan son av Ingjald Illråde,

flydde för Ivar Vidfamne till nuv. Värmland, där han bröt bygd; offrad av nybyggarna under en hungersnöd. — 2. Olof, konung i Sverige vid Ansgarius' 2:a besök i Birka (omkr. 850). — 3. Olof Skötkonung el. Skötkonung (»skattekonung»), d. omkr. 1040, son av Erik Segersäll, döpt av Sigfrid vid Husaby källa, den förste sv. konung, vars namn präglats på mynt. O. anses ha frånträtt sv. anspråk på länder ö. om Östersjön men bekrigade Olof Haraldsson i Norge.

Olof, konung av Danmark o. Norge (1370—87), son av Håkon Magnusson av Norge o. Margareta Valdemarsdotter av Danmark, blev 1375 efter sin morfader konung i Danmark o. 1380 efter sin fader äv. i Norge. Efterträddes i båda länderna av sin moder.

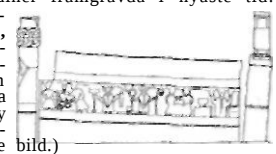
Olof (no. Olav), norska konungar. 1. O 1 o f, d. 872 i slaget vid Håfrsfjord mot Harald Hårfager; grundade 853 i Dublin på Irland ett norskt valde, som bestod till 1170. — 2. O 1 o f Trygvesson (963—1000?), ättling av Harald Hårfager; vikingahövding, konung i Norge 995, ivrig missionär, stupade i ett sjöslag, enl. vissa naver forskare icke vid Svolder utan i Öresund, där han anfallits av en upprorisk norsk hövding samt Sveriges o. Danmarks konungar. — 3. Olof Haraldsson den helige, även kallad den digre, konung i Norge 1015, organiserade norska kyrkan, bekämpade stormännen o. fylkarnas självrådighet. Fördriven till Ryssland men återkommen med en här stupade O. 29 juli 1030 vid Stikladst. Kort därpå anedd som helgon var O. under hela medeltiden föremål för en livlig kult i hela Norden, ej minst i Sverige. H. Fett: Helge Olav, Norges c. (Träskulptur fr. omkr. 1250, Köpenhamn, se bild.)

Olof Björnsson den vise, d. 1332, ärkebiskop i Uppsala 1314. medl. av Magnus Erikssons förmyndarstyrelse, verksam för övre Norrlands kolonisation.

Olofsborg, 1400-talsborg vid sjön Bullaren i Bohuslän, omstridd under isoo-t:s svensk-danska krig, ruiner framgrävd i nyaste tid.

Olof Skötkonungs grav, oegentlig benämning på ett gravmonument från noo-t:s förra hälft på Husaby kyrkogård, Västergötland. (Se bild.)

Olofsmässa el. O 1 s m ä s s a, religiös fest den 29 juli till Olof den heliges minne, i Norge försvunnen som religiös fest efter reformatiönen men kvarbliven i folkseden; till nyaste tid firad som folkfest i Härjedalen på söndagen efter 29 juli.

Olofström, köping (från 1941) i v. Blekinge, Blekinge l., Jämsjöhs landsf.distr., Bråne o. Listers domsaga, vid Holjeån. Utgör eget kyrkobokf.distr. med 3,524 inv. (1947). Järnbruket O. anlades 1735 o. äges nu av Sv. Stålpressnings AB. Olofström, grundat 1887.

Olmouo [äh'mä'tsJ], tjeck, namnet på Olmitz.

O1on'ets, fi. A u n u s, stad i Karelsk-finska sovjetrepubliken, ö. om Ladoga. Omkr. 2,000 inv. Öckuperat av finnarna 1941—44.

Olovligt brukande, begagnande av annans sak, så att skada el. olägenhet vållas. Straffas enl. 22 kap. y § strafflagen.

Olovligt förfogande, brottsligt förfarande, som bl. a. omfattar försäljning el. pantsättning av vara, som tagits på avbetalning o. ej till fulla betalats. Straffas enl. 22 kap. 4 § strafflagen.

1. Ol'rik, Hans (1862—1924), dansk historiker, professor, förest. för statens lärarehögskola 1895, utgav arbeten rörande medeltidens danska kyrkohistoria, bl. a. *Absalon* (1908—09). Medutgivare av *Nordisk Tidskrift*.

2. Olrik, Axel (1864—1917), broder till H. O., dansk fornforskare, prof. i Köpenhamn 1913, utgav banbrytande arb. rörande Nordens fornhistoria o. mytologi (*Kilderne til Saksnes Oldhistorie*, 2 bd, 1892—94, *Nordisk Aandsliv i Vikingetiden*, 1907) o. fortsatte utgivandet av Grundtvigs *Danmarks gamle Folkeviser*. Glänsande essäist.

Olrog, Ulf Peder, f. */₂ 1919, författare, kompositör, har tonsatt egna visor o. parodiska schlagers: *Rosenbloms visor* (I—III, 1945—46), *Rosenblom i Västindien* (1947).

Olsen, Björn Magnusson (1850—1919), isländsk språkforskare o. historiker, professor i Reykjavik 1911, utgav viktiga bidrag till tolkningen av sagolitteraturen. Även verksam som politiker (danskvänlig).

Olsen, Ole (1850—1927), norsk tonsättare, skrev bl. a. kantater, orkesterstycken, oratoriet *Nidaros* samt operorna *Stig Hvide*, *Klippeøerne* o. *Stallo*.

Olsen, Magnus, f. 1878, norsk språkforskare, prof. i Kristiania 1908, framstående runnforskare o. ortnamuskännare (*Mttegdrd og helligdom*, 1925). Utger sed. 1909 tidskriften *Maal og Minne*. Hed. dr Lund 1918.

Olsmessa, dets. som Olofsmessa.

Olson, Emil (1876—1937), språkforskare, prof. i nord. språk i Lund 1917. Utgav ljudhistoriska o. grammatiska arb. samt en övers. av Snorres *Konungasögur* (3 bd, 1919—26). Från 1929 red. för *Arkiv för nordisk filologi*.

Olson, Erik, f. <1>, 1886, ingenjör, verkst. direktör i Pripp & Lyckholmi sed. 1922. Led. av AK 1929—33 o. sed. 1941—

Olson, Erik Wilhelm, f. <1>, 1891, journalist o. författare, medarb. i Sv. Dagbl. sed. 1922 (sign. Eveo o. von Oben). Noveller, kåserier m. ni.

Olson, Axel, f. 22/» 1899, och brodern Erik, f. »/5 1909, surrealistiska målare tillhörande Halmstadgruppen.

Olsson, Lars (1759—1832), riksdagsman i bondeståndet för Lane m. fl. härader, deltog i alla riksdagar 1786—1830 o. beseglade som ståndets talman 1809 års regeringsform. (Se bild.)

Olsson (i Kullenbergstorp), Olof (1859—1934), bondepolitiker från Skåne, 1908—n samt från 1918 led. av AK, urspr. höger, ledare av Bondeförbundet 1929—34.

Olsson, Olof (1872—1939), socialdem. politiker, läroverksadjunkt i Göteborg, från 1911 led. av FK. Tre ggr ecklesiastikminister 1919—26.

Olsson, Oscar, f. */ 1877, skolman, socialdem. politiker, seminarieledare i Linköping 1919—43, led. av FK 1913—48. Ledare för Godtemplarordens folkbildningsrörelse 1904—

24. chef för internat. Godtemplarorden 1930, red. för tidskr. Bokstugan 1917—36.

Olsson, Otto, f. i¹² 1879, tonsättare, professors namn 1926, organist i Gustav Vasakyrkan i Sthlm, lärare vid Musikhögskolan 1908—45, har tonsatt ett *Te Deum*, kammarmusik, orgelstycken m. m.

Olsson, Martin, f. 30/i 1886, arkitekt o. konsthistoriker, prof. vid Konsthögskolan 1918—46, riksantikvarie 1946, led. av de vetenskapl. arb. vid Riddarholmsskyrkans restaur. 1914—22, vid Kalmar o. Borgholms slott sed. 1920 o. av undersökn. av Sthlms gamla slott sed. 1922. Konsthist. arb., bl. a. om Kiddarholmsskyrkan, Sthlms äldsta slott o. Kalmar slott. Redigerat *Stockholms slotts historia*. Fil. hed.dr Sthlm 1947.

Olsson, Nils t, udvig, f. &/3 1893, författare under pseud. Nils L udvig; folkskollärare i Höör, mest känd genom sina dikter på mllauskånsk dialekt (*Di fäste ieden*, 1921, m. fl.).

Olsson, Henry, f. */4 1896, litteraturhistoriker, bibliotekarie vid Nobelbibl. 1934 (prof:s namn 1937), prof. vid Stockholms högskola sed. 1945. Betydsefulla studier över C. J. L. Almqvist (1927 o. 1937) o. Snoilsky (1941).

Olsson, Gustaf, f. 10/7 1899, fil.dr, tidsningsman, utrikesred. i Sv. Dagbladet sed. 1933. Bl. skrifter *Den indiska författningskrisen* (1929) o. *1935 års indiska författning* (1942).

Olsson, Olle, f. 10/7 1904, målare, autdidakt. Med naiv formuppfattning o. utpräglad känsla för koloristiska värden har han återgivit motiv från förstädssamhällen, särsk. Hagalund. Äv. teaterdekorationer.

Olsson, Albert, f. 30/8 1904, folkskollärare, författare, särsk. känd genom sin halländska bondeskildring från 1600-talet (3 dir): ... och jorden ger (1939), *Sand* (1940), *Gränsland* (1942). Även satiriska nutidsromaner: *Den nye* (1947).

Olsson, Hagar, f. 1893, fiul. författarinna O. kritiker av modernistisk läggning. Bl. romaner *Kvinnan och nnden* (1919), *Chitambo* (1933) O. *Träsnidaren och döden* (1940). Äv. skådespel (*Rövaren o. jungfrun*, 1945).

Olstzyn [äirsjtin]. 1. Vojcvodskap i n.ö. Polen, omfattande större delen av Ostpreusscn. 19,319 kvkm, 35r,000 inv. (1946). — 2. Huvudstad i O. r. Se Allenstein.

Olten [äll-J, stad i n. Schweiz, kantonen Solothurn, vid Rhens biflod Aar. 15,000 inv. (1942).

Oltau, rum. namnet på Donaus biflod Aluta.

OTvon, art av växtsläktet *Viburnum*.

Olycksfallsförsäkring. 1. Privat försäkring hos försäkringsbolag, avsedd att bereda ersättning för kroppsskada genom olycksfall i arbete.

— 2. Offentlig försäkring för olycksfall i arbete enl. lag av i⁶ 1916 m. fl. författningar. Utgör en gren av socialförsäkringen o. äger rum i Riksförsäkringsanstalten.

Olycksfallsneuros [≡nevrå's], psykisk sjukdom i anslutning till skador; kan ibland vara orsakad av en påverkan på hjärnan (organisk olycksfallsneuros), oftast föreliggande dock inga anatomiska underlag (funktionell olycksfallsneuros).

Olym'pen, svensk namnform för Olympos.

Olympia, forngrek. kult- o. festplats vid floden Alfleios i landskapet Elis (Pisatis) på n.v. Peloponnesos. Bebyggd sed. förhistorisk tid blev O. under 500- o. 400-t. jämte Delfi de hellenska stammarnas religiösa o. nationella medelpunkt. I den heliga pinjelunden Altis, s. om Kronoskullen, lågo de främsta helgedomarna: Zevstempel, byggt omkr. 460 f.Kr. i dorisk

stil med en enastående, till stor del ännu bevarad skulptural utsmyckning i gavelfält (detalj, se bild) o. metoper samt Heratempel, likaledes i dorisk stil. Kultbilden i Zevstempeltet var en kolossalstaty i guld o. elfenben, Feidias av antiken så högt beundrade mästerverk. I Heratempeltet stod bl. a. den år 1877 åter framgrävda Hermes av Praxiteles. Mängder av andra konstverk förvarades i de olika hellenska städer. Utanför det heliga området låg i ö. stadion, i s. hippodromen för hästtävlingarna, i v. idrottsplats, bad o. härbärge för deltagarna i festspelen. — O. utgrävdes 1875—81 av tyska arkeol. Institutet i Aten, som återupptog grävningarna 1935. Det lilla lokalmuseet hör genom kvaliteten i dess samlingar till världens främsta.

Olympia'd, fyraårsperiod i den forngrek. tideräkningen, räknad efter Olympiska spelen. Num. dets. som olympiska spel.

Olym'p'ias, makedonisk drottning, bördig från Epirus, förmåld med konung Filip av Makedonien (358 f.K.), moder till Alexander den store. Efter Filips mord, vilket O. ansågs ha anstiftat, o. under Alexanders frånvaro sökte O. förgäves tillväla sig regentskapet. Försöken uppräpades utan framgång efter sonens död. År 315 f.Kr. bragtes O. om livet av sin medtävlare Kassander. Hon hade då, trots sin skönhet o. klokhett, genom sin otroliga grymhet o. hämndlystnad förlorat sitt folks sympati.

Olym'p'ier (av *Olympos*), sammanfattande beteckning på de grek. gudomligheter.

Olympiodo'ros (omkr. 400 e.Kr.), grek. historieskrivare från Tebe i Egypten, skrev Västromerska rikets historia 407—425.

Olym'p'isk. 1. Som avser Olympos; himmelsk, upphöjd. — 2. Som avser Olympia.

Olympiska spelen, forngrek. tävlingsspel, som vart 4:e år höllös i Olympia till Zevs' ära. Förteckningen över segervinnarna börjar med år 776 f.Kr. Endast fria män av hellensk härstamningingo tävla. Inga kvinnor utom Demeters prästinor tillåts åse spelen. Tävlningarna, som räckte i 3 dagar, omfattade 1 klassisk tid huvudsakl. löpning resp. 1, 2 o. 34 stadionlängder, femkamp, brottning, knyt-nävskamp, kappkörning med fyrspar, vapen-löpning. Prisutdelning ägde rum i Zevstempeltet, där segrarna mottogo en olivkrans. I sina hemstäder firades de som nationalhjärtar o. hedrades med statyer o. sånger av samtiden för närmsta konstnärer o. skaldar (t. ex. Polykleitos o. Pindaros). — På initiativ av fransmannen De Colibertin hölls år 1894 en internationell olympisk kongress, varvid man beslöt återuppliva o. med början 1896 i Grekland. O. ha sedan hållits i Paris 1900, St. Louis 1904, Aten 1906 (med glänsande svenska insatser), London 1908, Stockholm 1912 (där Sverige erhöi högsta sammanlagda poängsumman), Antwerpen 1920, Paris 1924, Amsterdam 1928, Los Angeles 1932, Berlin 1936 o. London 1948 (där Sverige erhöi den näst högsta sammanlagda poängsumman o. bl. a. erövrade guldmedaljen i fotbollsturneringen). Sed. 1924 ha äv. vinterolympiader förekommit (Chamonix 1924, S:t Moritz 1928 o. 1948, Lake Placid 1932 o. Garmisch-Partenkirchen 1936).

Olym'pos, nygrek. E l i m b o, försv. Olym-pen, berg i Grekland, n.ö. Tessalien, n. om Tempe dalen. Högsta toppen 2,919 m ö. h. I grek. myt. var O. gudarnas boning.

Olym'tos (nu Myriop'hvion), forngre-

kisk stad på halvön Kalkidike, som koloniserats från Kalkis. På 400-l. f.Kr. var Olyn-tos centrum för en mäktig förbundsstat men erövrades o. förstördes år 348 f. Kr. genom Filip av Makedonien. I sina s. k. o l y n t i s k a o. filippiska tal eggade Demostenes atenarna till undsättning, men hjälpen kom för sent. Flera kvarter av staden ha utgrävs på 1930-t. av en amerik. expedition, ledi av D. Robinson, med utomordentligt viktiga resultat för kändedomen om den klassiska tidens stadskultur.

Omaha [å'm'hå], stad i Nebraska, mell. För. Stat., vid Missouri. 224,000 inv. (1940), många svenska. 2 univ., gr. resp. 1878 o. 1930 (2,300 resp. r.100 stud., 1945). Stora slakterier, silver- o. blysmältverk, maskinverksstäder m. m. Betyd. handel. Anlagt 1854.

O'mahoney [å'm'a'ni], John (1816—77), irl. revolutionär, stiftade feniernas brödraskap.

Omajja'derna, den efter stamfadern Omajja uppkallade arabiska härskarätt, som 661—750 innehade kalifatet. Dess residens var Damaskus. Undanträngdes av abbasiderna (750—1517).

Oma'n, Muskat och O., stat (sultanat) i s.ö. Arabien, vid Persiska viken o. Omanviken. 150,900 kvkm, 0.5 mill. inv. Livlig handel, utförsel av dadlar, bomullsvaror, sydfruktar, pärlor, hudar, fisk. Huvudstad: Maskat. — Under sultan Saud (1804—54) var O. Arabiens mäktigaste stat. Står nu under britt. överhöghet.

Omanhavet el. O m a n g o l f e n, del av Arab. havet, mellan ö. Oman o. Iran, förbindes genom Omansundet med Persiska viken.

Oinar, d. 644, Muhammeds svärfader, den andre av kaliferna (634), utbredde med framgång islams värde. Efter honom är O mars moské, Klippmoskén, i Jerusalem felaktigt uppkallad (på templets plats).

O'mar Khayyam (omkr. 1050—n23), pers. skald o. astronom. Hans dikter ge uttryck åt en mörk livssyn, prisande endast ögonblickets njutning. Diktsamlingen *Rubdiyd* är översatt till alla västerländska kulturspråk (till sv. 1912 o. 1919 efter Fitzgalds eng. övers. 1859; 1928 äv. en sv. prosaövers., av originalet).

Omberg, berg i v. Östergötland, vid ö. stranden av Vättern. 263 m ö. h., 1 mil långt, intill 3 km brett. Stupar brant el. i avsatsar mot Vättern o. Östgötaslätten. Jfr Horst.

Ombordläggning, sammanstötning mellan fartyg. Rättsregler i 8 kap. sjölagen o. förordn. 1906 ang. åtgärder till undvikande av ombordläggning.

Ombrometer (av grek. om'bros, regn, o. me'tron, mått), nederbördsmätare, regnmätare.

Ombrone [-brå'-], flod i mell. Italien (Toscana), mynnar i Tyrenska sjön. 166 km.

Ombudsman, tjänsteman hos ämbetsverk, bolag o. fackliga organisationer med uppgift att handlägga ärenden av rättslig natur, företräda vid förhandlingar o. dyl. Jfr Rättens ombudsman.

Ombudsråd, 1713—19 cheferna för de 5 statsexpeditionerna, tillika konungens rådgivare, föregångare till nuv. statsråd o. departementschefer.

Omdurma'n, stad i mell. Anglo-egypt. Sudan, vid Vita Nilen, mitt emot Khartum. 116,000 inv. (1942), mest europeer. 1885 residens för mahdin Mohammed Ahmed, vars efterträdare besegrades där 1898 av Kitchener.

Ome'ga, »långt å», sista bokstaven i grek. alfabetet (il, «i»). El, förkortning för ohm, tu, beteckning för vinkelhastighet. Jfr Alfa.

Omelett' (av fr.), maträtt av ägg, vatten o. salt, gräddas på ena sidan o. hopvikes, ofta kring någon stuvning el. dyl.

Örnen, lat., förebud, jättecken, varsel. — Omen acc'ipio, »jag antager varsl», jag ser i det skedda ett lyckligt förebud.

Oment', av bukhinna o. fettväv bildade hinor i bukhålan. Stora nätet (*omen'tum majus*) sträcker sig från magsäcken o. tolvfingertarmen med framför tunntarmsslingslorna likt ett förkläde. Lilla nätet (*omen'tum mi'mis*) sträcker sig från levern till magsäcken o. tolvfingertarmen.

Om'fale, enl. grek. sagor en drottning av Lydien, hos vilken Hrakles i 3 år vistades, förklädd till slavinna.

Omfalomanti' (av grek. *omfalo's*, navle, o. *mantel'a*, spådom), konsten att av navlens beskaffenhet spå den nyföddes o. hans moders framtid; gammal vidskeplighet.

Omformare, anordning för omvandling av växelström till likström el. till växelström med annat periodtal o. omvänt. Utgöres vanl. av motorgenerator el. likriktare. Jfr Periodomformare.

Omikron', »kort å», femtonde bokstaven i grek. alfabetet (*O, o*).

Ominö's (av lat. *o'men*, förebud), förebådande, betydelsefull; olycksbådande.

Omkastare, en med elektr. kontakter försedd anordning, medelst vilken man, genom att vrida på ett handtag, kan avbryta strömförbindelsen mellan vissa kontakter o. sluta den mellan andra.

Omkrets, längden av en sluten kurva, t. ex. cirkel el. ellips; den sammanlagda längden av sidorna i en månghörning. Jfr Periferi.

Omkväde el. refräng, en el. flera verser, som återkomma i en dikts alla strofer. Utmärkande för den nord. folkvisan.

Omjlud, en vokals förändring till större likhet tned en följande (el. föregående) svagare betonad vokal.

Omloppstid. Astr. Den tid som åtgår för att en given himlakropp, t. ex. en måne el. planet, skall tillryggelägga ett varv i sin bana. Jfr Månad.

Omlägningsaffärer, börsaffärer, som företas med belåning av de köpta papperen.

Om'ne tu'lit punc'tum, qui [kvi] mis'cuit u'tile dul'ci, lat., »allas bifall skördar den, som förenar det nyttiga med det nöjsamma» (ur Horatius' »De arte poetica»). De två sista orden togos som devis o. namn för det litterära sällskapet Utile Dulci, stiftat 1766.

Om'nia me'a me'cum por'to, lat., »allt mitt för jag med mig», den av Cicero givna formen för ett grek. slagord, tillskrivet filosofen Bias.

Om'nia vin'cit a'mor, lat., »kärleken besegrar allt» (ur Vergilius' »Eclogae» 10: 69).

Om'nibus, lat., »för alla»; benämning på en motordriven el. förr av hästar dragen vagn med plats för ett antal passagerare. Omnibus-traffic började i Frankrike på 1820-t., i Sthlm 1835. Förkortas num. oftast »buss». Jfr Trådbuss.

Omnipotens' (av lat.), allmakt.

Om'nis in hoo sum, lat., »i detta finnes jag hel», »detta är mitt väsentliga verk».

Om'nis potes'tas a Deo (est), lat., »all makt (är) av Gud», Gustav Vasas valspråk.

Om'nium consen'su, lat., med allas bifall.

Omo'deo, annan form för Amadeo.

Omphalo'des, örtsläkte, närliggande *Cynoglossum* (tam. *Borraginaceae*), 24 arter på n. halvklotet. Allmänt odlade trädgårdsväxter äro de i S. Europa inhemska *O. limifolia*, »vit förgätmigel», samt den blåblommiga *O. ver'na*, ormöga (värväxt).

Omposning, omställning av sågbladen i ramsåg.

Om're, Arthur, f. 1887, norsk författare, skildrar i sina expressiva, psykologiska romaner brottslingar o. urspårade existenser: *Smuglere* (1935; sv. övers. 1936), *Flukten* (1936; sv. övers. 1937), *Sukkenes bro* (1937; sv. övers. 1938), *Kristinus Bergmann* (1938; Okänd män, 1947), *Det femte bud* (skådesp., 1947).

Omsk. 1. Förvaltningsområde i RSFSR, v. Sibirien, vid gränsen till Kasakstan. 139,300 kvkni. — 2. Huvudstad i O. 1, vid Sibiriska banan o. Obs bifl. Irtyjs. 281,000 inv. (1939). Betyd. handel med lantbruksprodukter. Tillv. av lantbruksmaskiner. Högskolor. Anl. 1796 som fort mot kirgiserna, stad 1804.

Omskolning, en inom trädgårds- o. skogs-skötsel bruklig utplantering av genom frösådd uppdagnade planter på särskilda sängar, där de få stanna ett el. annat år, innan de utsätts på sin slutliga plats. Det bättre utrymme medger en kraftigare utveckling, o. rotsystemet blir mera samlat, vilket särsk. vid flyttning av äldre planter kan vara fördelaktigt.

Omskäreelse, ett mosaiskt sakrament, vilket judarna tagit i arv från egypterna. Det består i ett delvis bortskärande av förhuden på manslemmen.

Omslagsrevers, revers, som åtföljes av annan revers (hypotekssrevers), vilken utgör säkerhet för den förra. Namnet härleder sig därav, att hypotekssreversen i allm, har den förstnämnda reversen som omslag.

Omsättning. 1. Penningvärdet av ett företags varuförsäljning under viss tid. — 2. Förytelse av lån el. växel genom utfärdande av nytt skuldebrev resp. ny växel med senare förfallotid.

Omsättningsskatt. Genom förordning av 13/12 '94 infördes en allmän omsättningsskatt vid yrkesmässig försäljning av flertalet i handelen förekommande varor. Undantagna voro t. ex. foder o. gödselmedel, tobak, rusdrycker, bränsle, tidningar o. vissa fiskredskap. Skatten utgick i allm. med 5 % av den skattepliktiga omsättningen. O. avskaffades i huvudsak fr. o. m. 1947; betr. vara, för vilken skatt utgick med mer än 5 %, dock först fr. o. m. 1/10 1948, då i stället en 20 % försäljningsskatt infördes på vissa varor (guld, pärlor, ädelstenar m. m.).

Omsättningstal för en transformator är förhållandet mellan antalet lindningsvarv i den primära o. sekundära spolen. För transformatorer med fasta lindningar är det lika med förhållandet mellan spänningarna (primär till sekundär) vid tomgång. Jfr Transformator.

Omuta, stad i Japan, på v. Kyushu. 105,000 inv. (1935). Kolexporthamn.

Omvandlingspunkt, den temperatur, vid vilken en modifikation av ett polymorf ämne omvandlas till en annan modifikation under avgivande el. upptagande av en viss värmemängd (omvandlingsvärme). Samtidigt ändras de fysikaliska egenskaperna. Jfr Polymorfi.

Omväpningsfilm, fotografisk film, som ger en positiv bild o. därför kan användas utan kopiering. Den genom vanlig framkallning först erhållna negativa silverbilderna löses bort med ett surt bikromat-el. permanganatbad. Återstående bromsilver ger vid belysning o. ny framkallning en positiv bild. Jfr Smalfilm.

Omyndighet, rättslig oförmåga att råda över sin egendom el. att åtaga sig förbindelser. Omyndiga äro dels underriga, dvs. de som ej uppnått myndighetsåldern (se d. o.), dels av domstol o myndighet förklarade. Omyndigs angelägenheter omhändrhas av förmyndare. Närmare bestämmelser i lagen 1/6 1924 om förmyndarskap.

Omättade föreningar, kolföreningar, som innehålla färre väteatomer än motsv. mättade föreningar, ex. etylen, C₂H₄ o. acetylen, C₂H₂, omättade, men etan, C₂H₆, mättad. Omättade föreningar innehålla dubbel-el. tredubbelbindningar mellan två (el. flera) kolatomer o. binda lätt halogener, väte m. m. Jfr Fett-hårdning.

On. 1. Bibliskt namn på Heliopolis (1 Mos. 41: 45 tn. fl.). — 2. On el. Or., förkortning för Oregon.

Ona, urinvånarna på den största av Eldslandets öar. Jägare.

O'nager, *E'quis o'nager*, en från Syrien till Afghanistan på stäpperna levande liten vild-åsnå, omnämnd i Bibeln. Smidig, vacker, snabb o. hårdig.

Onani' (efter den i 1 Mos. 38 nämnde *Onan*), självbefläckelse, masturbation, retning av de egna könsdelarna för att nå sexuell tillfredsställelse.

Oace [äⁿ«s], gammal fransk viktenhet = 30,6 g. Jfr Ounce.

Oitididium, örtsläkte (fam. *Orchidaceae*), c:a 400 arter (tropiska Amerika); epifyter. Blommor vanl. gulå, brunfläckiga, i långa, grenade klasar. Många arter odlas hos oss i växthus.

1. Oncken [äng'ken], Wilhelm (1838—1905), tysk historiker, prof. i Giessen; huvudred. för serien *Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen* (44 bd, 1878—94).

2. Oncken [äng'ken], Hermann (1869—1946), tysk historiker, en av Tysklands ledande. Prof. i Chicago, Giessen, Heidelberg o. München samt 1928—35 i Berlin. Bl. arb. *Die Rheinpolitik Napoleons III. von 1863 bis 70 und der Ursprung des Krieges von 1870—71* (3 bd, 1926), *Das Deutsche Reich und die Vorgeschichte des Weltkrieges* (2 bd, 1933) o. *Vorgeschichte und Begründung des Zollvereins 1815—34* (3 bd, 1934). Avsatt av de nat.socialist. makthavarna.

Onda ögat, enligt folklig föreställning den makt, som vissa människor äga att med blicken förgöra el. förhäxa människor, djur o. föremål. Denna övertro var spridd hos de flesta antika folk o. lever ännu i Asien o. stora delar av Europa, Särsk. i Medelhavsländerna. I Italien kallas en med o. behäftad för *tettato're*. Såsom amuletter mot o. användas sedan urminnes tider avbildningar av horn o. genitalia, vilka äv. symboliseras i avvärjande gester med vänstra handen, genom att sträcka ut pek- o. lillfingeret el. sticka ut tummen mellan pek- o. lillfingeret.

On dit [«^s di'], fr., »man säger»; rykte, skvallrer.

Ondskorv, dets. som favns.

Ondule'ra [äng-en-plis] (av. fr.), frisera håret med tång el. vatten (mis-en-plis), så att vågor bildas.

Onega fanje'-l. 1. Sjö i n.v. Ryssland, näst Ladoga Europas största. 9,836 kvkm, 33 m ö. h. O. står genom kanaler i förbindelse med Volga o. Dvina samt avflyter genom Svir till T.adoga. — 2. Flod i n. Ryssland, utfaller i Onega-bukten av Vita havet. 430 km. — 3. Stad i n. v. Ryssland, förvaltningsområdet Archangelsk, vid mynningen av O. 2. 16,000 inv. Sägverksindustri.

O'Neill [äni'l], Eugene, f. 1888, amerik. dramatiker, nobelpristagare 1936. O. lägger i sina dramer mera vikt vid god miljöschildring o. starka effekter än vid utformandet av gestalterna. Hans främsta verk äro: *The emperor Jones* (1921; sv. övers. 1924), *Anna Christie* (1921; sv. övers. 1923), *Stränge interlude* (1927; Sällsamt mellanspel, 1928), *Desire under the elms* (1924; Blodet ropar under almnarna, 1933), *Mourning becomes Electra* (1931; Klaga mände Elektra, 1933) o. *The iceman cometh* (1939; Si, iskarlen kommer, 1947). Ett flertal av O:s dramer ha uppförts i Sverige.

Oneiromanti' (av grek. *o'neiros*, dröm, o. *mante'i'a*, spådom), drömytdningskonst.

Onera (lat., plur. av *o'nus*, bördå), pålagor, skatter. Jfr Onus.

Onesi'kritos, grek. filosof på 300-t. f.Kr., cyniker; följde Alexander den store till Indien o. skrev hans historia.

One-step [«ann-'] (eng., »ett-steg»), från Amerika 1912 införd pardans i 1/4-takt.

Ongkor el. Anekor, ruinstad i Kam-bodja, Siarn, vid sjön Tonle-sap, från 800—

900 e.Kr., centrum för det forna Khmer-riket. Dess märkligaste del utgöres av templet Ongkor-Wat, uppfört på 3 terrasser o. rikt smyckat med skulpturer.

Onkel [äng-'] (fr. *onde*), farbror, morbror. Onkel Adam, författarnamn för C. A. Welterberab.

Onkel Sam, eng. Uncle Sam, skämtsamt beteckning för Förenta Staterna, sannolikt bildad på förkortningen U. S. Am. för *United States of America*. Framställes i karikatyrn som en mager herre med halskägg, rödrandiga byxor o. stjärnprydd cylinderhatt (se bild).

Onkel Töms stuga, roman av H. Beecher-Stowe.

Onobrychis, växtsläkte (fam. *Leguminosae*), c:a 100 arter örter o. buskar (Medelhavsområdet, Asien). Blad parbladiga utan uddblad, blommor i klasar, balja nättlik, ofta taggig. O. sävva, esparsett, värdefull foderväxt.

Onomastikon (av grek. *o'noma*, namn), namnordbok.

Onomatologi' (av grek. *o'noma*, namn, o. *logos*, lära) el. onomatik, vetenskapen om namns bildande o. betydelse.

Onomatopei' (av grek. *o'noma*, namn, o. *poi'ein*, göra), teorin om språkliga uttrycks uppkomst ur ljudhärmming. — Onomatopœtisk, som härmar naturljud.

Ononis, växtsläkte (fam. *Leguminosae*), c:a 70 arter glandelhåriga örter o. buskar (Medelhavsområdet, Europa, v. Asien). Blad trefingrade med sågade småblad. Blommor ensamma, stora, segel rött. Balja äggformad, innesluten i det förstörade fodret. O. *arvensis*, stallört, illaluktande, vanligast hos oss på ångar, åkerrenar i s. o. mell. Sverige.

Onopord'on, örtsläkte (fam. *Compositae*), 20 arter (Europa, Medelhavsområdet). Tistlar med mångblommiga korgar av trattlika, tvåkända blommor på ett köttigt, kalt blomfäste. O. *acanthium*, tistelborre, intill 2 m hög, grå-el. vitullig med brett vingade stammar; odlade ställen.

On revient toujours à ses premiers amours [äng r'vjä«^c tos]ör a se pr'mje'samor'], fr., »man återvänder alltid till sin första kärlek», citat ur operan »Joconde» (från 1814).

O'nager, Sören (1878—1946), norsk målare. Målade förtädesvis modellstudier. Blev under nazistregimen direktör för Nasionalgalleriet i Oslo 1941.

Onsala, kommun i n. Halland, Hall. 1. (past.-

adr. Kungsbacka); Kungsbacka landsf.distr., Hall. n. doms. 1,730 inv. (1947).

Onsdag, fsv. *Opensdagher*, 4:0 dagen i kristna veckan; hos germanerna helgad åt Oden, som äv. givit dagen dess namn i svenskan, holländskan (*woensdag*) o. engelskan (*wednesday*).

Onsjö härad, Malmön. 1., omfattar 16 kommuner: Källs-Nöbbelöv, Annelöv, Norrvidinge, Norra Skrävlinge, Torrlösa, Reslöv, Östra Karaby, Trollenäs, Västra Strö, Bosarp, Ask, Konga, Röstänga, Billinge, Hallaröd o. Stehag. 14,349^{inv.} (1947). Rönnebergs, Onsjö o. Harjagers domsaga.

Onsjö kontrakt, Lunds stift, Malmön. 1., omfattar 12 församlingar. Kontraktsprostens adr.: Billinge.

Onslunda, kommun i s.ö. Skåne, Kristianst. 1. (past.adr. Skåne-Tranås); Tryde landsf.distr., Ingelstads o. Järrestads doms. 1,248 inv. (1947).

Ont., förkortning av *Ontario* (provinzen).

Ontario [äntä'riä<]. 1. Eng. Lake O., den östligaste o. minsta av Canadiska sjöarna, på gränsen mellan Canada (prov. O.) o. För. Stat. (staten New York). 19,528 kvkm. Goda hamnar o. mycket livlig trafik. Mottager genom Niagara vatten från Eriesjön (dit äv. Wellandkanalen leder). Avflyter genom St. Lawrencefloden. — 2. Förk. *Ont.* Provins i mell. Canada, mellan Hudson Bay o. Canadiska sjöarna, 1,120,387 kvkm, 3,788,000 inv. (1941). Canadas främsta jordbruks- o. industriområde. Betyd. boskapskötsel, skogsbruk med sågverksrörelse, bergshantering (guld, silver, järn, nickel, koppar m. m.) o. fiske. Huvudstad: Toronto.

Ontogeni' el. ontogene's (av grek. *on*, varande, o. *ge'nein*, uppstå), beteckning för den utveckling, som en individuell organism genomlöper från ägget till fullbildat stadium.

Ontologi' (av grek. *on*, varande, o. *lo'gos*, lära), läran om det varande; är en gren av metafysiken.

O'nus, plur. o' n e r a, lat., börda, last, skatt, avgift, skyldighet. — Onus persona'le, personlig avgift (t. ex. mantalsspenningar). — Onus reale, besvär, som åvilar fastighet. — O n e r e' r a, betunga. — O n e r ö's, besvärlig, betungande.

O'nyx". 1. Anat. Nagel. — 2. Agat med skarpt skilda, raka o. parallella olivfärgade skikt i vitt, grått o. svart. Användes till stenkamier.

Oogami' (av grek. *oo'n*, ägg, o. *ga'mos*, giftermål), en befruktningsform, som förekommer hos många alger o. några algsvampar. Hancellerna äro självrörliga spermatozoider o. hancellen en orörlig, stor, klotformig, i ett 00g o'n (det honliga könsorganet) innesluten cell, vilken efter befruktningen oftast omger sig med en tjock vägg o. övergår till en s. k. o o s p o' r el. vilspor.

Oolen [ä'len], stad i Belgien, 30 km ö. om Antwerpen. Omkr. 3,400 inv. Sed. 1923 framställes i O. en betydande del av världsproduktionen av radium.

Oolit' (av grek. *oo'n*, ägg, o. *litos*, sten) el. o o l i' t' i s k kalksten, kalkstensart, bildad av sammankittade, upp till årtusora kalkkuler, vilka invändigt visa skiktad byggnad (koncentrisk struktur).

Oologi' (av grek. *oo'n*, ägg, o. *lo'gos*, lära), ägglära, den gren av fågelkännedom, vilken sysselsätter sig med fågeläggens studium, särsk. deras yttre gestalt, storlek, vikt, färg osv.

Oorganiserad arbetare, arbetare, som ej tillhör fackförening.

Oorganiskt kallades förr allt, som ej tillhörde den levande naturen. Nu betecknas i allm. alla de ämnen som oorganiska, vilka, till skillnad från de organiska, ej innehålla kol.

Op., förkortning av lat. *opus*, musikverk; litterärt el. vetenskapligt arbete.

Opaeite't (av lat. *opa'cus*, skuggig), ogenomskinlighet.

Opak' (av lat. *opa'cus*, skuggig), ogenomskinlig även i tunna skikt.

Opal' (av sanskr. *u'pala*, ädelsten), ett i vulkaniska bergarter förekommande glasartat (amorft) mineral av kiselsyra. I sin klaraste form, ädel opal, är den halvgenomskinlig o. starkt färgskimrande (opaliserande), som vanlig opal el. halvopal däremot mer el. mindre matt o. färglös. Förekommer i Australien, Ungern, Mexico o. Nevada. (Se färgplansch.)

Opalgas, halvgenomskinligt glas, blåvitt i påfallande, gulaktigt i genomgående ljus o. därigenom färgskimrande (opaliserande), erhålles liksom mjölkglas genom att till glasmassan sätta tennoxid, flusspat o. dyl., ehuru i mindre mängd.

Opaliserä, vara färgskimrande o. halvgenomskinlig som opal o. opalgas.

Opalöverfångsglas, glas med ett tunt skikt opalgas på ena sidan. Användes till kupor i elektrisk armatur m. m. Jfr Överfångsglas.

Op'ava, tjeck, namnet på Troppau.

Open [ä'o'p'n] (eng., öppen) säges en tävlan vara, om villkoren äro lika för alla deltagare. Jfr Handicap.

Open door international [ä'o'p'n dār' in'fēs'u'l], internationell kvinnoförening, bildad 1929 vid Internationella kvinnorösträttsalliansens kongress i Berlin. Verkar för samma arbetsmöjligheter o. villkor för kvinnor (gifta o. ogifna) som för män o. bekämpar särsk. de skyddslagar, som begränsa kvinnans självbestämmande i fråga om arbete.

Open shop [ä'o'p'n sjäpp], amerik. »öppet jobb», att en arbetare inte behöver vara ansluten till en fackförening för att kunna anställas i ett företag.

O'pera (lat., plur. av *o'pus*), arbeten, verk, skrifter. — Opera om'n'ia, samlade arbeten. — Opera pos'tuma, efterlämnade skrifter.

O'pera (it., förk. av *opera in musica*, musikaliskt verk), musikdrama, dvs. ett sceniskt verk, i vilket textorden sjungas, ledsagade av orkestermusik. — Den första operan komponerades av Jacopo Peri o. uppfördes hos Corsi i Florens 1594.

Opera'bel (av *opere'ra*), tillgänglig för operation, möjlig att operera.

Opera buffa [ä'pera boffa], it., komisk opera. Opera comique [ä'pera kämikk'], fr., komisk opera med talad dialog.

Opéra-comique [ä'pera-kämikk'], operascen i Paris, grundad 1752. På O. har huvudsakl. framförts komisk opera men äv. högre lyrisk opera av inhemskas tonsättare.

O'peran, i dagligt tal benämning på Kungl. teatern i Sthlm.

Opera seria [ä'pera-], it., tragisk opera i motsats till komisk (opera buffa).

Operatio'n (av lat.), företag, arbete, förfarande. — Med. Vanl. åsyftas därmed varje kirurgiskt ingrepp. — Krigsv. Förflyttningar, grupperingar m. m. under krig av större truppförband.

Operationsbas, område, från vilket flyg, flotta el. armé kan erhålla för krigsrörelserna nödvändig tillförsel av förråd m. m.

Operationssymbol, tecken för ett räkneseätt. Ex. +, —, x, : äro operationssymboler för de fyra räkneseätten, $\frac{d}{dx}$ för derivering.

Operati'v, som avser operation.

Operativ enhet. Milit. Den minsta militära krigsstyrka, som är sammansatt av samtliga

vapenslag o. är organiserad för självständiga operationer. I Sverige arméfördelning.

Operatör, person som utför en operation.
Operera (lat. *opera/re*), arbeta, syssla med; utföra en operation (se d. o.).

Operett (av fr., egentl. liten opera), form av den komiska operan, kännetecknad av lätt o. munter musik, kupletter, körer, balett samt delvis talad dialog.

Operonlig sats el. subjektlös sats, sats utan egentligt subjekt o. med el. utan formellt subjekt, t. ex. *det blåser* (det är formellt subjekt), *hår blåser* (intet subjekt), *men vinden blåser* (vinden egentligt subjekt).

Ophlogloss'um, ormbunksläkte (fam. *Ophioglossaceae*), 30 arter. Den enda hos oss på strandängar förekommande *O. vulgata* um, ormtunga, utvecklar ärl. ovan marken ett blad, vars ena hälft är äggrunt lansettlik, den andra en smal, axliktande sporgömmeställning.

Ophiuchus el. **O r m b ä r a r e n**, stjärnbild, bildar tills. m. stjärnbilden Ormen en väldig dubbelkonstellation på ömse sidor om himmelskvatert s. om Herkules. Dess ljusaste stjärnor äro av **2:a storl.**

O'phrys, örtsläkte (fam. *Orchidaceae*), 30 arter huvudsakl. i Medelhavsområdet. Blommans läpp genom form o. teckning påminnande om olika slags insekter (en fluga, en humla, ett bi osv.) allt efter arterna. Enda art hos oss *O. myodes*, flugblomster (se bild), sällsynt på fuktiga kalkängar.

Opie [ä'pi], John (1761—1807), eng. målare. Utförde historiemålningar, porträtt, landskap m. m.

Opine'ra, uttrycka sin mening el. inställning.
Opinio'n (av lat.), mening, tänkesätt, folkmening, allmänna meningen.

Opinionsnämnden, nämnd, som enl. § 103 regeringsformen o. § 69 riksdagsordningen vart 4:e år utses av riksdagen med 24 medlemmar från vardera kammaren för att avgöra, om Högsta domstolens och (från 1909) Regeringsrättens medlemmar böra bibehållas i sitt kall. Stadsgarnt leder sitt ursprung från 1809.

Opiotota'l, läkemedel, innehållande samtliga opiumalkaloider i form av klorider. Jfr Tautopon.

Opistodom [-dä'mj] (grek. *opisto/domos*), det bakre rum i det grek. templet, vari tempelskatten förvarades.

Opitz [ä'-], **Martin** (i597—1639), tysk skald, hävdade i sin berömda poetik *Buch von der deutschen Poeterey* (1624) accenten som den tyska versens princip men inskränkte takterna till jamb o. troké, vilket blev av stor betydelse äv. för nord. litteratur långt in på 1700-t.

O'pium, den stelnade mjölksaften av *Papaver somniferum* (se bild), en vallmoart. Erhållies genom insnitt i de omogna fröhusens vägg. Opium innehåller över 20 olika alkaloider, av vilka de viktigaste äro morfin (6—20 %), narkotin (5—7 %), narcein, papaverin o. kodein, huvudsakl. i form av salter med mjölksyra, mekonsyra o. svaelsyra. Opium användes som lugnande medel, för att lindra hosta o. vid diarré, dels i form av olika beredningar av drogen o. dels som klorider av alkaloiderna däri (alla cl. flertalet: opiototal resp. pantopon). Opiumrökning, som förekommer särskilt i Kina, ger ett vanebildande, mycket farligt rus (jfr Morfin).

Opiumkonventionen, internationella avtal om åtgärder mot missbruk av opium. De viktigaste ingåes i Haag 23^a 1912 samt i Geneve 1/2 1925 o. »», 1931- Sverige anslöt sig till samtliga.

Opiumkriget, krig mellan England o. Kina 1840—42. Den direkta anledningen till krigsutbrottet var ett kinesiskt beslag av en större mängd opium, tillhörigt en eng. köpman (1839), men dessförinnan hade länge rätt kinesiskt missnöje med den eng. opiehandeln i Kina o. engelskt med kinesernas behandling av europ. köpmän i Kanton. Genom freden i Nanking 1842 utträdde Kina ön Hongkong till England, varjämte Kanton, Amoy, Shanghai, Fuchou o. Ningpo som fördragshamn öppnades för utländsk handel. Dessutom fick Kina betala det beslagtagna opiet.

Op'landene, namn på jordbruks- o. skogsmåradena kring Mjösen o. ned mot Oslo, Sö. Norge.

Op'land fylke omfattar mell. delen av s. Norge. 25,318 kvkm, 153,000 inv. (1946). Städer: Lillehammer, Gjøvik.

Op'oponax el. **panaxgummi**, ett värluktande gummiarts, som erhålles ur rotstocken av *Opoponax chironium* (fam. *Umbelliferae*), en flerårig, i Medelhavsområdet o. Iran växande ört. Har användning inom parfym- o. tvålindustrin.

Op'orto el. **Porto**, huvudstad i prov. Entré Minho-e-Douro, n.v. Portugal, vackert belägen nära Douros mynning, landets näst största. 262,000 inv. (1940). Märkliga byggnader: katedralen (1100-t.), börsen, f. d. kungl. slottet, stora teatern, kristallpalatset m. fl. Ofullst. univ. Livlig handel o. sjöfart, särsk. stor export av vin (portvin). Industri. God, konstgjord hamn vid Leixões, 5 km n. om flodmynningen. — O. uppstod kring ett rom. kastell **Portus Cale** (Porto Cale), varav landets namn Portugal. 999—n74 rikshuvudstad.

Op'oss'um, *DideVphis virginiana*, en nordamerikansk trädklättande punggräta, stor som en katt med lång gripsvans, färg växlande mellan svart o. vit. Alltäre, förföljes ivrigt för sina skadegörelser i odlingar o. bland smärre djur. Pälsvarket o'oss'um fås av olika med samma namn benämnda australiska pungdjur.

Oppanol [-ä'l], konstgjord kautschuk, som utgöres av högmolekylära mättade kolväten o. erhålles genom polymerisation av isobutylen, (CH₃)₂C=CH₂. Är mera beständigt mot starka syror än naturkautschuk men kan icke vulkaniseras.

Opp'au, stad i delstaten Rheinland, s.v. Tyskland (Pfalz, Bayern), vid Rhen. Omkr. 12,000 inv. Kvävefabrik.

Oppeby, kommun i s.d. Östergötland, Östergöt. l. (past.adr. Kättilstad); Rimfors landsf. distr., Kinda o. Ydre doms. 958 inv. (1947).

Oppeln, po. **O p o l e**, stad i vojvodskapet Katowice, s.v. Polen (Ober-Schlesien), vid Oder. 27,000 inv. (1946). Industri o. handel (boskap o. spannmål).

Opp'enheim, **Lassa Francis Lawrence** (1858—1919) tysk-engelsk folkrättslärare, prof. i Freiburg 1889, i Basel 1891—1905, i Cambridge (England) 1908. Huvudarb.: *International law* (2 bd, 6:e uppl., utg. av H. Lauterpacht 1944—47).

Oppenheimer [åpp'enhaj-], Franz, f. 1864, tysk-judisk nationalekonom. Urspr. läkare, övergick sedan till nationalekonomen. 1919—29 prof. i Frankfurt am M. O. är en av samtidens främsta nationalekonomer. Bl. arb. *System der Sociologin* (5 bd, 1922—32), där han påyrkar jordmonopolets upphävande som lösning av kapitalismens sociala problem, samt *Kapitalismus, Kommunismus, wissenschaftlicher Sozialismus* (1919). En kritisk uppgörelse med marxismen. Själv karakteriserar O. sin ståndpunkt som »liberal socialism». Genom sin bekantskap med Th. Hczrl (jfr d. o.) blev O. en anhängare av sionismen.

Oppenort [åpnär], Gilles Marie (1672

—1742), fr. arkitekt, dekoratör o. grafiker av holländsk börd. Efter studier i Italien anställdes han av hertigen av Orleans; direktör för de franska manufakturerna o. intendent för de kungl. trädgårdarna 1715. Med sina mönsterteckningar o. gravyrer blev han régencens mest betydelsefulla representant på det ornamentala området.

Oppert [åpä'r], Julius (1825—1905), fransk orientalist av tysk-judisk börd, en av kilskriftsforskningens grundläggare, 1874 prof. i assyriologi vid Collège de France. Bl. arb. *Elements de la grammaire assyrienne* (1860).

Opphämta el. k ä p p a k l ä, allmogevävnad med mönster av löst liggande, färgade trådar på slät botten. Opphämtavävnader äro dukagång, krabbasnår o. munkabälte.

Opp'ius (it. Opp'io), en av Roms kullar, innefattas med C i s p i u s vanl. i benämningen Eskvilinen. Nu till stor del upptagen av ruiner (Trajanus* o. Titus* termer), omgivna av stortartade parkanläggningar.

Oppmanna, kommun i n.ö. Skåne, Kristianst. 15 Näsoms landsf.distr., Villands doms. 1,659 inv. (1947)-

Opponent' (av lat. *oppo'nere*, motsätta sig), person som gör invändning el. motstånd; kritiker av en akademisk avhandling. — Opponent'er kallades en grupp sv. konstnärer, som på 1880-t. opponerade sig mot den undervisning o. konstuppfattning, som företrädades inom Konstakademien. Ledare var Ernst Josephson. Jfr Konstnärsförbundet.

Oppone'ra (av lat., egentl. ställa emot), o p o n e r a sig, invända, motsätta sig.

Opportu'n (av lat.), läglig; som passar för omständigheterna. — Opportunitetspolitik el. opportunism', beteckning på en politik el. ett handlingsätt, som inrättat sig efter dagsläget. — Adj.: opportunistisk.

Oppositio'n, motsättning (särsk. i fråga om meningsriktningar); kritisk granskning av avhandlingen vid doktorsdisputation; motstånd mot en regering, framträdande i parlament el. press. — Astr. Den ställning, då två himlakroppar stå på rakt motsatta sidor om jorden. Månen står vid fullmåne i opposition till solen

o. kulminerar då vid midnatt. Jfr Aspekt. — Anat. Tummens förande mot övriga fingrar ss. vid gripande om ett föremål. Motsats: reposition.

Oppositionell' (av *opposition*), motsträvig, motsägande.

Oppressio'n (av lat.), beklämning, särsk. beklämningskänsla över bröstet.

Oppunda härad, Södermani. 1., omfattar 13 kommuner: Julita, Flöda, Sköldinge, Vadsbro, Blacksta, Husby-Oppunda, Vrena, Bettna, Lerbo, Stora Malm, Östra Vingåker, Västra Vingåker o. Österåker. 26,958 inv. (1947). Oppunda o. Villåttinge domsaga.

Oppunda och Villåttinge domsaga, Södermani. 1., utgör ett tingslag med tingsställen i Katrineholm o. Malmköping o. omfattar Oppunda o. Villåttinge häradar samt Katrineholms stad. Domarens adr.: Katrineholm. 55,522 inv. (1947)-

Oppunda västra kontrakt, Strängnäs stift, Södermani. 1., omfattar 5 församlingar. Kontraktsprostens adr.: Vingåker.

Oppunda östra kontrakt, Strängnäs stift, Södermani. 1., omfattar 9 församlingar. Kontraktsprostens adr.: Flodafors.

Opriorite'rad, som ej äger förmånsrätt. Jfr Prioritet.

Ops, i rom. myt. den ymniga skördens gudinna.

Opsoni'ner (av grek. *op'son*, krydda), ämnen i blodet, som så inverka på bakterierna, att dessa lättare upptagas o. oskadliggöras av de vita blodkropparna.

Optand, militärt flygfält vid Brunflo.

Optant' (av lat. *opta're*, önska, välja), invånare i ett område, vilken, sedan området avträtts från ett land till ett annat, valt att behålla sin medborgarrätt i det förra. Sådan valfrihet är vanlig i traktater om landavträdelser från 1814.

Optativ (av lat. *opta're*, önska), hos verb det modus, som betecknar en önskan. Har i svenskan sammanfallit med konjunktiv.

Opte'ra (av lat.), välja. Jfr Optant.

Opti'k (av grek.). 1. Lära om ljuset. Indelas i geometrisk optik, som behandlar lagarna för ljusets utbredning, brytning o. reflexion (avbildningslära) o. de optiska instrument, som grunda sig härpå, samt fysikalisk optik, som avser ljusets natur o. växelverkan med andra fysikal. fenomen. Jfr Ljus. — 2. Den svagt rafflade dekor på ett glaskärl, som åstadkommits genom att detta blåsts mot en form med i relief mönstrade innersidor.

Opti'ker, optisk instrumentmakare.

Optima'l, som avser optimum.

Optima'tes, lat., de gode; från omkr. 200 f.Kr. beteckning på adelspartiet i Rom, i motsats till p o p u l a'r e s, folkpartiet.

Optimism' (av lat. *optimus*, det bästa). *Filos.* 1. Åsikten, att den bestående världen är den bästa möjliga el. att i alla händelser det goda i tillvaron överväger det onda. Repr. bl. a. Leibniz. — 2. Den sinnesförfattning, som uppfattar allt från den goda sidan; ljus livssyn. Motsats: pessimism'.

Optimist', anhängare av optimismen; människor med ljus syn på livet. — Optimistisk, som hyllar optimismen; hoppfull.

Optimum (lat., bäst). 1. Inom naturvetenskapen det tillstånd, under vilket en kemisk, fysikalisk el. fysiologisk process försigår som bäst. — 2. *Nat.ek.* Det ekonomiskt bästa kvantitativa förhållandet mellan samverkande produktionsfaktorer.

AB. Optimus, Uppland3 Väsby. Grundat 1899. Aktiekap. 3 mill. kr. (1948). Tillv. av fotogenkök, lödlampor, värmeapparater m. m. Verkst. dir. A. Elfström.

Optio'nsrätt (lat. *jus optio'nis*, valrätt). 1. Rätt för part att välja mellan olika domstolar el. olika sätt för ett måls behandling. — 2. Rätt för arrendator av publikt hemman att vid arrendetidens slut före andra erhålla arrendet. — 3. Rätt för invånare i avträtt landområde att efter eget val bibehålla sitt förutvarande medborgarskap. Jfr Optant.

Op'tisk (grek. *optiko's*), som hör till optiken; som avser ljuset o. seendet. — Optisk villa, synvilla. — Optiskt minne, synminne.

Optisk vridningsförmåga el. optisk aktivitet, vissa ämnens förmåga att vrida polarisationsplanet hos rätlinigt polariserat ljus. Uppträder dels hos vissa enantiomorfa kristaller (ex. kvarts) o. dels i vätskor, lösningar o. gaser, som innehålla asymmetriska molekyler (jfr Stereoisomeri). Alla sådana kristaller o. ämnen finnas i två former (optiska antipoder), som vrida lika starkt men åt motsatt håll. Vridningsvinkeln beror på ljusets våglängd, temperaturen, ämnets natur, skiktjocklek o. koncentration. Jfr Polarimeter.

Opulens' (av nylat.), yppighet, rikedom. — Opulent', yppig, rik.

Opun'tia, växtsläkte (fam. *Caetaceae*), över 200 arter huvudsakl. i Mexico, Peru o. Chile. Stam vanl. sammansatt av plattade, ovala, ofta tornbärande leder. Blommor vanl. gula. Viktigast är *O. ficus iWidia*. fikonkaktus, num. odlad överallt i varmare trakter. Frukterna, kaktusfikon el. indiska fikon, äro äggformade, smättagiga, vanl. röda bär; utgöra en viktig folknäring.

Opus, forngrek. stad i I'okris, vars mynt, de s. k. opun'tiska mynten, äro berömda för konstnärligt utförande.

O'pus, lat., arbete; litterärt el. vetenskapligt verk; konstverk; musikalisk komposition (förf.).

Opu'sculum, lat., litet opus.

Opus opera'tum, lat., »utförd handling», medeltida benämning på sakramenten, åsyftande att deras verkan icke förutsatte tro hos deltagaren.

Or., O n. el. O r e g., förkortningar för Oregon.

Ora'dea Mare, rum. namnet på Grosswardein. Oradour sur Glane [årador' syr glann], by i ö. Frankrike, dep. Haute Vienne. 1720 inv. Spetsstillverkn. 10 juni 1944 begingo tyskarna massmord på 800 personer o. nedbrände byn.

O'ra et labo'ra, lat., bed o. arbeta.

Ora'kel (av lat. *ora're*, tala), i grek. o. rom. religion en plats, där man av en viss gudomlighet kunde erhålla råd o. upplysningar i förborgade ting. Mest berömt var A pollons orakel i Delfi. Betecknade äv. gudomens ofta mångtydiga svar.

Ora'l (av lat. os, mun). Sprdkv. ljud, vid vars bildande luftströmmen går genom munnen.

Or an [åra'']. 1. Departement i n.v. Algeriet. 67,352 kvkm, 1,623,000 inv. (1936). — 2. Huvudstad i O. 1, vid Medelhavet. 195,000 inv. (1936). Befäst. Flottstation o. flyghamn. Handel o. sjöfart. — 3, 1940 angrepp britt, sjöstridskrafter flottbasen i O. och sänkte el. skadade svårt bl. a. tre franska slagfartyg. Jfr Algeriet.

Orange. 1. råra's*]'. Stad i s.ö. Frankrike (Provence), dep. Vaucluse. 13,000 inv. (1936). Minnesmärken från romartiden, bl. a. en triumfbåge (se bild å nästa spalt) o. Hadrianus' teater, efter restaurering nu i bruk. — O. var från 1418 självständigt furstendöme, 1530—1702 under en gren av huset Nassau, som antog

binamnet Orange (Oranien); från 1714 under Frankrike. — 2. [år'indsj]. Stad i New Jersey, n.ö. För. Stat., förstad i v. till New York. 69,000 inv. (1940).

Orange [årangs'] (av fr.), en rödgul färg.

Oranger [årang'ijer], dets. som apelsiner.

Orangeri [årangijeri'] (av fr.), växthus.

Orangis'ter [årangs'-]. 1. Namn på ett parti, som i de förenade Nederländernas republik stödde arvståthållaren av huset Nassau-Oranien. — 2. Beteckning på dem, som under 1790-t. på Irland sammanslöt sig till orangelögar till skydd för protestantismen. Uppkallad efter Vilhelm III av Oranien framträdde rörelsen på nytt mot slut. av 1800-t. för att bekämpa honie rule.

Orangutang', *Pong'o pygmaeus*, människoapa från Borneos o. Sumatras urskogar, höjd till 190 cm. Håret är låust o. tovgit. Färgen växlar mellan ljus rödbrunt o. svart. Huvudet med framskjutande nos o. hos den gamle hanen stora, halvmånformiga kindvalkar. De långa armarna räcka till fotknölnarna. (Se bild.)

Oranien, gren av huset Nassau, som 1530 ärvde Orange (Oranien). Tvisten om »oraniska arvet» 1702 förde till att de nederl. områdena jämte titeln »prins av O.-Nassau» tillföll en linie, som sed. 1815 regerar i Nederländerna.

Ora nienbaum, ry. äv. Ra m b o v [-båff], stad i förvaltningsområdet Leningrad, Ryssland, vid Finska vilken. 8,300 inv. F. d. kejsarligt slott från 1700-t. Ockuperat av tyskarna aug. 1941—jan. 1944.

Oran'jefloden, flod i Sydafrika, från Drakbergen till Atlanten. Ca 1,860 km. Flodområde ca 1 mill. kvkm. Icke segelbar. Största bifloder: Vaal o. Caledon fr. h.

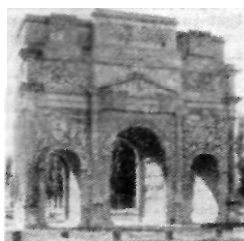
Oran'jefristaten, eng. Province of the Orange free state, provins i Sydafrikanska unionen, mellan floderna Vaal i n. samt Oranje o. Caledon i s. och s.ö. 128,580 kvkm, 876,000 inv. (1946), varav 77 % färgade. Vågigt stäpphögländ nästan utan träd o. buskar. Sunt klimat. Boskapsskötsel är huvudnäring, men jordbruket utvecklas, särsk. i ö. Betyd. bergsbruk (diamanter, guld, stenkol). Viktigaste exportartiklar: diamanter o. ull. Högskola i huvudstaden Bloemfontein. Styres av en administratör jämte ett provinsråd. — Hist. O. koloniserades i börj. av 1800-t. från Kaplandet; förklarades 1848 som eng. besittning men blev 1854 självständigt. På grund av O:s deltagande i Boerkriget besattes det ånyo av England o. blev 1902 kronkoloni (Oran'jeflodskolonien). 1907 fick denna autonomi o. ingick 1910 i Sydafr. unionen.

Orant' (av it.), bedjande; avbildning av person i bedjande ställning i den fornkristna konsten.

O'ra pro no'bis, lat., »bed för oss».

Orasti'n, dets. som pitocin.

Oratio'n (av lat.), tal, högtidstal. - Ora'tor, talare, vältalare. — Ora'torisk, vältalig, vältalighets-; högrärande.

Ora'tio obli'qua, lat., »indirekt tal», dets. som indirekt anföring. Jfr Indirekt.

Ora'tio rec'ta, lat., »direkt tal», dets. som direkt anföring.

Or a: o i a'ner. 1. Andlig orden med ursprung 1 »Heliga trefaldighetens brödraskap», stiftat på 1500-t. av Filippo Neri. Orden, som stadsfästes 1612, utmärkes av en viss frihet för medlemmarna; den har en medelpunkt i kyrkan S. Maria in Valicella i Rom. — 2. Fransk orden, stiftad 1611 med den förre som förebild; upplöst 1902.

Orato'rium (till lat. ora'tio, tal, bön). 1. Rum el. byggnad för bön. — 2. Dramatiskt el. episk-lyrisk tonverk för soloröster, kör o. orkester, vanl. av bibliskt innehåll, har komponerats av bl. a. Schutz, J. S. Bach, Handel o. Haydn.

Oravais, socken i v. mell. Finland, Vasa l. Invid O. kyrka stod $\frac{1}{9}$ 1808 slaget vid O., där Adlercreutz nödgades vika för ryssarna. Efter slaget följde konventionen i Olkijoki.

Or'bis, lat., krets. — Orbis terra'rum, ländernas krets, hela världen. — Orbis pic'tus, världen i bilder, namn på ett slags skolbok, den första utg. av J. A. Comenius (1657).

Or'bita (avlat, or'bis, krets, skiva), ögonhålan. Oroades, det antika namnet på Orkneyöarna.

Oroagna [årkann'ja], egentl. Andrea di Cione, d. 1368, ital. målare, bildhuggare o. arkitekt, verksam i Florens. Hans huvudverk äro det gotiska altartabernaklet i kyrkan Or San Michele, fullb. 1359, samt fresker föreställande yttersta domen o. paradiset i Santa Maria Novella.

Orchardson [åt'lj'p'ds'n], sir William (1835—1910), skotsk målare. Utförde genrebilder, särsk. historiska, samt porträtt. Mest bekant är *Napoleon ombord på Bellerophon*.

Orchestra, dets. som orkestra.

Orchida'ceae, växtfamilj, omfattande c:a 17,000 fleråriga, enhjärtbladiga örter i tropiska o. tempererade trakter. Blommor tvåkönade, typiskt tretaliga med översittande hylle, av vilket ett blad i den inre kransen är utbildat till en större, ofta sporrärande läpp. Ståndare 1 el. 2, sammanvuxna med pistillen. Frömjölsmassan i varje knäpprum vanl. sammanhållande o. medelst ett skaft fästad på en klibbskiva; denna fastnar lätt på honungssökande insekter, vilka äro nödvändiga för pollinationen. Frukten en enrummig kapsel, från ytterst små med ett alldeles ofullgånget växtämne. Hit höra bl. a. släktena *Catleya*, *Laelia* o. *Orchis*.

Orohidé, arter av växtfam. *Orchidaceae*.

Or'cbis, örtsläkte (fam. *Orchidaceae*), 80 arter (Medelhavsområdet, Europas o. Asiens tempererade delar, Amerika). Två handflikade (se bild) el. odelade rotknölar. Blommor oskaftade i toppställt ax, vanl. rödaktiga, läppen flikad o. med lång sporre. *O. maculata*, jungfru Marie hand, spridd över hela Sverige.

Or'chis, grek., manliga könskörteln, testikeln. — Or'chit'is, or'kit', inflammation i testikeln.

Orci'n, metylresorcin, en tvåvärd fenol som ingår i många lavar, särskilt *Roccella* o. *Le-canora-axtex*. Överföres av ammoniak o. luft till ett rött färgämne, o r c e i'n, som användes vid mikroskopering o. ingår i orselj. Äv. lack-mus bildas ur orcin.

Or'cus, i rom. myt. dödsrikets gud; dödsriket.

Ord., förkortning av *ordinarie*, *ordinerat*.

Orda'lier (av forneng. *ordål*, dom), dets. som gudsdomar.

Ordblindhet el. a l e x i', ett symtom vid en del hjärnsjukdomar, som består i att den sjuke ser o. kan läsa ord men ej förstår deras innebörd. Jfr Själsblindhet o. Afasi.

Orddövhet, ett symtom vid en del hjärnsjukdomar, som består i att den sjuke hör orden men ej förstår, vad de betyda.

Ordensbiskop, biskopsämbete vid Kungl. Maj:tl. orden (Serafinerorden), inrättat 1783, utan innehavare sedan 1883.

Ordensfly, blått, *Cato'cala frax'ini*, o. rött, *C. nup'ta*, äro två av våra största nattflyn. De ha mer el. mindre mörkt gråskimrande framvingar o. på bakvingarna resp. blå o. röda tvärband. Rött ordensfly, se bild.

Ordensmästare, en andlig riddarordens högste styresman, särsk. ledaren för Svärdsriddarorden.

Ordenssamfund, sammanslutningar med olika uppgifter men alla utmärkta av hemlighetsfullhet kring sin verksamhet o. fast ceremoni- o. stadgaväsen. Syftena äro allmänt människovänliga (Frimurarorden m. fl.), sällskapliga, vittra osv. Ordensväsendets genombrött i Sverige dateras till frihetstidens slut.

Order [å'-] (fr. *ordre*, befallning), befallning; uppdrag; ombud; varubeställning. Jfr Orderpapper.

Orderhamn kallas vid befraktning den hamn, där enligt certepartiet slutgiltigt order om fartygets destinationshamn gives.

Order in council [å'd'or in ka'onsil], eng., kungl. befallning med rättskraft utan stadfästelse av parlamentet.

Orderpapper, skuldebrev el. annan utfästelse, ställd till namngiven person med tillägg av orden eller order. Innehavaren av o. kan göra fordringen gällande, om handlingen är ställd till honom el. kan åberopa en sammanhängande serie av till honom förtgående skriftliga överlåtelser. Jfr Innehavarepapper.

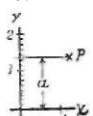
Ordgeografi, studiet av ordens geografiska utbredning (ursprungliga hemvist o. senare spridningsvägar).

Ordinand', person som prästviges. Jfr Ordination.

Ordinan'tia, lat., förordning, av en biskop för hans stift utfärdad föreskrift angående kyrkliga förhållanden; äv. av konungamakten utgivna stadganden i kyrkliga frågor (Västerås ordinantia av 1527).

Ordina'rie (av lat. *ordinarius*, vanlig), förk. ord., lagstadgad, på fast stat anställd.

Ordina'ta, lat., en punkts (P) avstånd (a) från den vägräta axeln (x-axeln) i ett rätvinkligt koordinatsystem. Jfr Abscissa.

Ordinatio'n (av lat., förordning).

1. Med. Varje föreskrift angående läkemedel, diet, levnadssätt m. ra., som av en läkare gives en patient. — 2. Prästvigning.

Ordine'ra (av lat.), förordna, föreskriva (läkemedel); inviga till präst el. biskop.

Ordina'r (av fr.), vanlig, medelstor, medelgod, medelmåttig.

Ordjur, *Tyrogly'phidae*, familj av små vita el. blekröda kvalster. Larverna leva som vandringslarver på kringflygande insekter. Ordjuren leva i mjöl (mjöloret), på ost (ostoret), i möbelstoppningar (husoret) osv.

Ordklasser, grupper av ord, som sinsemellan uppvisa vissa gemensamma kännetecken (t. ex. likartad böjning o. likartad användning som satsdel). Ordklasserna äro substantiv, adjektiv, verb, pronomen, rakneord, adverb, konjunktioner o. prepositioner.

Ordle, användning av ett ord i dubbel betydelse, varigenom en komisk effekt uppstår, ex. repliken till konung Oskar II: Blixtrar den ene, så Oscar den andre.

Ordnar, dekorationer, som åtfölja medlemskap i moderna riddarordnar. Medlemskap i dessa med tillhörande dekoration utdelas alltid av statschefen i ett land o. avse att utgöra utmärkelse för förtjänst. Graderna äro vanl. tre: kommandör med stora korset (stjärna i brett över skuldran till höften gående band o. en större stjärna, kraschan, på bröstet); kommandör (stjärna i band om halsen; därtill hos kommandörer av i:a klass kraschan på bröstet) o. riddare (dekoration i ett kortare band på bröstet). — I Sverige planerade redan drottning Kristina inrättandet av en riddarorden, Immanuelorden. Serafimer-, Svärds- o. Nordstjärneordnarna stiftades 1748, Vasaorden 1772, Konung Carl XIII:s orden 1811. Jfr Ordenssamfund.

Ordningsmål, före 1937 tryckfrihetsmål rörande äsidosättande av kontrollföreskrifter om tryckerier o. bokhandel. Avgjordes av justitieministern.

Ordningsstadgan för rikets städer, författning av 1688 rörande trafik, handel, renhållning, nöjstillställningar m. m. i städerna. Vissa bestämmelser gälla äv. efter särskilt förordnande landsbygden.

Ordningsstal, räkneorden uppfattade enbart som en ordnad följd, ex. förste, andre, tredje osv.

Or'do, lat., ordning, led, stånd, särsk. o. *senato'rius*, senatorsståndet, o. *eques'er*, riddarståndet. — I katolska kyrkan stånd, orden. Ord och Bild, en sed. 1892 i Sthlm utgiven illustrerad månadsskrift för huvudsakl. litteratur o. konst. Räknar framstående sv., norska, danska o. finländska medarbetare o. har gjort en betyd. kulturell insats. Red. till jan. 1937 K. Wählin, därefter S. Rinman.

Ordre de bataille [årdr d° bataj'], fr., »slagordning». Benämning under 1600- o. 1700-t. på en armés uppställning o. indelning för strid; motsvaras num. inom sv. armén av den »ständiga indelningen i krig».

Ordrup, villaförstad n. om Köpenhamn, vid Öresund. Badort. I O. ligger slottet Charlottenlund.

Ordsjonikidse. i. F. d. territorium i RSFSR, ingår numera i autonoma republiken Nord-Osetien. — 2. 1931—44 namn på staden Dsaudsjikau, före 1931 kallad Vladikavkas. — 3. 1936—44 namn på staden Jcnakiev o.

Ordsjonikid'segrad, till 1936 o. efter 1944 Besjitsa. Stad i förvaltningsområdet Orel, Ryssland. 82,000 inv. (1939). Maskinindustri.

Ordspråk, korta, kärnfulla tänkespråk, ofta med rim (slutrim el. bokstavsrim), t. ex. *lika barn leka bäst*.

Ordspråksboken, bok i GT, tillhörande »Skrifterna», från tiden efter fångenskapen. Innehåller tänkespråk med levnadsvisdom på religiös grund.

Ore, kommun i ö. Dalarna, Kopparb. 1. (past.adr. Furudal); Rättviks landsf.distr., Nedansiljans doms. 3,139 inv. (1947).

Orea'dr (grek. *oreia'des*, av *o'ros*, berg), bergmyrfa.

Oreoh'ovo Suj'ev o, stad i förvaltningsområdet Moskva, Ryssland. 100,000 inv. (1939). Stor bomullsindustri.

Oredlighet, bedrägeri (se d. o.) o. liknande brottsligt förfarande, som straffas enl. 21 kap. el. i fråga om oredlighet mot borgenärer enl. 23 kap. strafflagen.

Oregon [år'ig'n], förk. Or., On el. Oreg.,

en av Amerikas Förenta Stater (sed. 1859), vid Stilla havet. 251,199 kvkm, 1,206,000 inv. (1945). Det bergiga kustlandet v. om Kaskadbergen mycket skog- o. mineralrikt med fruktbara dalar o. mild klimat. Ö. delen torrt stäppland, lägre mot n. Huvudnäring jordbruk (vete), i ö. med konstgjord bevattning. Boskapskötsel o. fiske. Flera univ., statens i Eugene. Huvudstad: Salem; viktigaste staden Portland. — O. blev 1848 territorium o. omfattade då äv. nuv. Washington, som fränskildes 1853.

Oreibasios, lat. Oribas'ius (omkr. 325—403), grek. läkare, skrev en omfattande medicinsk encyklopedi.

Orel [arjäl'l], 1. Förvaltningsområde i RSFSR, mell. Ryssland. 31,600 kvkm. — 2. Huvudstad i O. 1, på järnvägen Moskva—Harkov. 111,000 inv. (1939). Maskin-, sko- o. läderindustri. Anl. 1564 som gränsfort mot tatarerna. — Kring O. utkämpades hårda strider under tyskarnas offensiv mot Moskva. Staden intogs 9/10 1941. Febr.—mars 1943 försökte ryssarna fördriva stora O. Efter ett månads-långt slag 1943, varvid ryssarna (tysk uppgift) förlorade 580,000 man, återtog O. av ryssarna 5/s 1943.

Orellana [-äräl'ana], Francisco, d. 1549, spansk upptäcktsresande, upptäckte tills. m. G. Pizarro Amasonflodens lopp 1541.

Ore'mus, lat., »lätom oss bedja», inledningsord till katolska kyrkoböner.

Orenburg', äldre namn på ryska staden Tjkalov.

Oren'da, benämning hos vissa indianer (irokeser, huroner) på en i tingen verkande, vanligen operoslig makt.

Orense. 1. Provins i n.v. Spanien (Galicien). 6,979 kvkm, 477,000 inv. (1946). — 2. Huvudstad i O. 1, vid fl. Minho. 18,000 inv. (1930). Gotisk katedral o. bro från 1200-t. I närh. svavelbaden I'as Burgas.

Oreodoxa, palmsläkte, 6 arter, högstamiga med fjäderlikt delade blad. Han- o. honblommor i samma blomställning. O. *olera'cea*, kålpalm (Antillerna), intill 50 m hög, lämnar palmkål o. sago. O. *re'gia*, kungspalm (Kuba), en av de vackraste av alla palmer, i tropikerna allmänt odlad prydnadsräd.

Ore'ra (lat. *ora're*, tala), hålla tal; tala vitt o. brett.

Orestes, i grek. sagor son av Agamemnon o. Klytämestra, hämnades sin fader genom att döda dennes mördare, Klytämestra o. Aigistos. Följdes sedan av hämndgudinnorna men fritogs från skuld av Atena.

Ore älv i n.ö. Dalarna, genomflyter Otesjön o. Skattungen o. mynnar i Orsasjön. 150 km.

Ore'fuss, opera av C. W. Gluck med text av R. Calzabigi, senare av Moline; uppf. i Sthlm i:a gången 1773.

O're'fus i underjorden, operett av J. Offenbach med libretto av H. Crémieux; uppf. i Sthlm i:a gången 1860.

O're'fvs, lat. O'r'phe'us, mytisk forngrek. sångare, son av Kalliope. O:s sång hade en sådan makt, att den kunde sätta livlösa ting i rörelse o. tjäma vildjuren. T. o. m. Hades förmäddes av O:s sång att återge O:s maka Evrydike livet mot löfte att O. på vandringen upp från underjorden ej vände sig om. O. bröt löftet o. Evrydike måste kvarbli i dödsriket. O. blev sedan söndersliten av mainader vid en Dionysosfest. — Yngre sager gjorde O. till huvudman för en på 500-t. f.Kr. uppkommen mystisk-religiös sekt, or'fism'en, som vann stor utbredning under antiken o. vars anhängare kallades or'fiker.

Orford [år'f'd], earlvärdighet inom eng. släkten Walpole.

Orga'n (av grek. *or'ganon*, verktyg), i. Tiding el. tidskrift, som verkar för vissa bestämda intressen. — 2. Röst, sångröst, talstämma. — 3. Anat. En kroppsdelen el. växtedel, i vilken de olika vävnaderna äro så anlagda, att de fylla en gemensam uppgift: organets funktion.

Organdi' el. o r g a n d i'n, starkt appreterat, skirt o. täml. glest bomullstyg.

Organisatio'n (av grek. *or'ganon*, verktyg), fördelning av arbetsuppgifter på olika händer under ordnad samverkan för uppnåendet av visst syfte; förening, inrättning; inre sammansättning. — Organisatorisk, som hör till organisation. — Organisatör, person, som organiserar. — Organiserä, ästadkomma organisation; göra ändamålsenlig, göra till medlem av en förening.

Organiserad arbetare, arbetare, som är medlem av fackförening.

Organsk, som hör till ett organ; som hör till djur- el. växtriket. — Organiska föreningar, de kemiska föreningar, som innehålla kol.

Organisk statsuppfattning, åsikten att staten är en organism. Finnes i olika utformningar alltefter den innebörd, som ges åt begreppet organism: från ett levande väsen till blott ett obestämt helt av samverkande delar.

Organiskt glas, dets. som plexiglas.

Organism' (av grek. *or'ganon*, verktyg), ett levande väsen; ett enhetligt system av delar, som alla stå i det helas tjänst, liksom det hela arbetar för var o. en av de enskilda delarna.

Organist', orgelspelare, med uppgift att vid gudstjänsten ackompanjera sången o. utföra orgelmusik; väljes av kyrkostämman. — Organistexamen avlägges hos en därtill förordnad domkyrkoorganist, högre organistexamen vid Musikhögskolan i Sthlm.

Organografi' (av grek. *or'ganon*, verktyg, o. *graj'ei'n*, skriva), organlära, inom botaniken den riktning, som studerar byggnaden av växternas olika organ med hänsyn till deras särskilda arbetsuppgifter.

Organoli'ter (av grek. *or'ganon*, verktyg), av vissa konstharter bestående jonbytare (se d. o.).

Organoterapi' (av grek. *or'ganon*, verktyg, organ, o. *terape'ia*, behandling), behandling med preparat av vissa organ, som motsvara funktionellt skadade el. bortfallna organ hos den sjuke, ex. sköldkörtelpreparat vid vissa former av dvärgväxt.

Organgum (lat., av grek. *or'ganon*, verktyg). 1. Musikinstrument, särsk. orgel. — 2. Beteckning för den äldsta flerstämmiga musiken.

Orgasm' (av grek. *orgasmo's*, uppmjukning), höjdpunkten av vållust under samlag. Sammanfaller med uttömningen av vissa körtelsekret.

Orgel (lat. *or'ganum*), musikinstrument, bestående av ett antal pipor, vari tonerna alstras genom inblåsning av luft medelst en bälg. Spelas med manualer o. pedaler. Orgeln är känd sedan forntiden o. togs tidigt i bruk av kyrkan. Jfr Ekoeverk.

Orgelharmoni'um el. h a r m o n i u m, orgelliknande tangentinstrument, vars toner frambringas av metalltunger, som sättas i dällring av luft från en bälg, som trampas av den spelande.

Orgelpunkt, en långt uthållen baston, över vilken de övriga stämmorna bilda växlande ackord. Användes i synnerhet mot slutet av en komposition (särsk. en fuga) o. inträder vanl. på touikan el. dominanten.

Orgiastisk (av *orgie*), präglad av vild hänförelse, vilt uppsluppen.

Orgie, i forntidens Grekland hemlig gudstjänst, Dionysosfest; vilt dryckesgille, utsvävning.

Oriba'sius, lat. namn på Oreibasis.

Orienta'l, invånare i Orienten, österlänning. — Orienta'lisk, österländsk. Motsats^a occidenta'lisk.

Orientaliserande stil, bl. a. benämning på den stil, som behärskade den grekiska konsten på 600-t. f.kr. Den avlöste den geometriska stilen (se d. o.) o. karaktiseras av starkt levantintiskt inflytande med typiska orientalska dekorativa element såsom lotus o. flätade band, heraldiska djur o. djurfriser (se bild).

Orientaliska frågan, sammanfattning av de spörsmål, som särsk. under 1800-t. sysselsatte den internationella politiken i samband med det turk. våldets sönderfall i s.d. Europa o. n. Afrika. Jfr Balkan-krigen.

Orientaliska regionen, djurgeografisk region, omfattande Främre o. Bortre Indien, Sydkina o. de v. Ostindiska öarna. Karakteristisk är förekomsten av pålsfladdrare (*Galeopithecus*) o. flera halvapor (*Tarsius*) m. fl.

Orientalist', kännare av Orientens språk o. kultur.

Orien'ten (av lat. *o'riens*, den uppgående [solen]), morgonens land, Österlandet el. Asien, i motsats till Occidenten. Man talar äv. om »Bortre Orienten», Östra Asien, o. »Främre Orienten», Mindre Asien med angränsande trakter.

Oriente'ra sig (av lat. *o'riens*, den uppgående [solen], öster), egentl. taga reda på öster för att därefter finna de övriga väderstrecken; taga reda på var man befinner sig, finna sig till rätta, göra sig hemmastadd med en ort el. ett ämne. »Orienterad» säges en karta vara, då väderstrecken äro angivna, likaså en kyrka, vars kor ligger i öster. — Subst.: orient'er'ing.

Orientering el. orienteringslöpning, idrottsgren, som består i att de tävlande med hjälp av karta o. kompass förflytta sig så snabbt som möjligt från en punkt i terrängen till en annan.

Oriflamme [åriflamm'] (av lat. *aurum*, guld, o. *flamm'a*, låga), medeltida fransk riksfärga, bestående av en röd sidenduk med 3—5 uddar, broderad med gudstjännor el. flammor.

Ori'ganum, örtsläkte (fam. *Labintae*), 25 arter, de flesta i Medelhavsområdet. Blommor med platt, urnupen överläpp o. treflikad underläpp i huvudlika samlingar. *O. vulga're*, konig, här röda blommor o. ovala blad; hos oss i ängsbackar. *O. majora'na*, mejram, kryddväxt.

Ori'genes (omkr. 182—254), kyrkolärare från Alexandria, en av martyrerne under kejsar Decius' förföljelse. O. verkade för en gnostisk utbildning av kristendomen i anslutning till grek. filosofi. Inom hans oerhörda författarskap, utmärkt för skarpsinne o. originalitet, märkas bibelverket *Hexapla* o. det apologetiska arbetet *Contra Celsutn*.

Origina'l (av lat. *ori'go*, ursprung), något ursprungligt, det första; förebild; huvudhandling, huvudskrift, grundtext; egendomlig människa. — Originalit'e't, ursprunglighet; egendomlighet, säregenhet.

Originalitografi, litografi, vartill konstnären själv utfört kompositionen, i motsats mot sådana som avbilda andras konstverk.

Originalupplaga, första upplagan av en bok.

Originell (av *original*), ursprunglig; egendomlig, säregen.

Originä'r (av fr.), ursprunglig.

Originärt fång (av lat. *ori'go*, ursprung), förvärv av föremål, som förut ej haft ägare. Ori'go (lat., början), den utgångspunkt

(nollpunkt), från vilken numreringen av ett rutnåts skalar (el. linjesystem) företages. Jfr Koordinatsystem.

Orihuela [ári'e'la], stad i ö. Spanien, prov. Alicante, vid fl. Segura. 44,000 inv. (1940). Textilindustri. Universitet 1568—1835.

Orinoco [árinákk'ál], flod i n. Sydamerika, upprinner på s. Venezuelas berg, flyter i en stor bäge mot v., n. och n.ö. till Atlanten o. bildar vid mynningen ett ofantligt delta (25,000 kvkm). Längd 2,220 km. Flodområde ca: 1 mill. kvkm. Segelbar till Atures nära Colombias gräns. Flera stora bifloder, de största Guaviare (800 km), Meta, Apure (alla fr. v.). Nära källan avgår en del av Ö:s vatten genom Casiquiare till Rio Negro.

Ori'on. Myt. I grek. myt. en jägare i jättestalt, förvandlades till en stjärnbild. — Astr. Stjärnbild vid himmelskvatorn med många ljusstarka stjärnor, varav flertalet äro vita, typiska s. k. orion-el. heliumstjärnor. Beteigeuze (AV ja Ori'onis) är dock en röd variabel jättestjärna. Nedanför de tre stjärnorna i Ori'on's bälte el. Jakobsstaven är en för blotta ögat synlig oregelb. gasnebulosa, Ori'on nebulosa. Nästan hela stjärnbilden är genomvävd av ljusa o. mörka nebulösa gas-el. stoftmoln.

Oriss'a, provins i n.ö. Indien. 83,358 kvkm, 8,7 mill. inv. (1941). Risodling. Huvudstad: Cuttack. O. blev självständig prov. 1936, då prov. Bihar o. Orissa delades. — O. är hinduernas heliga land, fordom självständigt konungarike, kuvat av engelsmännen 1803.

Orizaba [áripa'-], stad i staten Veracruz, mell. Mexico. 48,000 inv. (1940). Industri. — N. om staden vulkanen Pico de O. (Citlatepetl), 5,555 m.

Orjol', dets. som Ore 1.

Orka'diska öarna, dets. som Orkneyöarna. Orka'n, våldsamt storm med en vindhastighet överstigande 30 m per sek. Motsvarar 12 Beaufortgrader.

Or'kan, Władysław, författarnamn för W. Smreczynski (1876—1930), polsk författare. Romäner ur folklivet: *Pomór* (1910; Pesten), *Drzewiej* (1912; Fordom).

Orkesta, kommun i s. Uppland, Sthlms l. (past.adr. Lindholmen); Vallentuna landsf. distr., Sthlms l:s v. doms. 445 inv. (1947). Kyrka fr. iroo-t. med kalkmål. fr. i400-t:s a. h.

Orkes'ter (av *orkestra*), på den grek. teatern platsen för kören; på den moderna teatern platsen för musiken. Äv. benämning på samfälliga i ett tonverk förekommande instrument el. på de spelande musikerna. Man skiljer på stråkorkester (endast stråkinstrument) o. blåsorkester (blåsinstrument av trä el. metall el. enbart metall). Större opera-el. konsortorkestrar omfatta samtliga dessa instrument samt slagverk. Som ex. på en medelstor orkesters sammansättning kan nämnas Konserthörsningens i Sthlm: 53 stråkinstrument (16 första violiner, 12 andravioliner, 10 altvioliner, 8 violonceller, 7 kontrabasar), 3 flöjter, 3 oboer, 1 engelsk horn, 3 klarinetter (n. basklarinet), 3 fagotter m. kontrafagott, 5 valthorn, 3 trumpet, 3 basuner, 1 bastuba, pukor o. a. slagverk, 1 harpa.

Orkest'ra, grek., urspr. dansplats, på den forngrek. teatern platsen närmast framför scenen, där Dionysosaltaret stundom var upprett o. kören samt förmärare åskådare hade sina platser.

Orkestra'1, orkestermässig; för orkester. Orkester'ring, sättning för orkester. Orkidé, arter av växtfam. *Orchidaceae*. Orkneyöarna [á'kni'-] el. Orka'diska öarna, ögrupp n. om Skottland, skild från fastlandet genom Pentland Firth. Utgör ett

skotskt grevskap. 67 låga öar, tills. 973 kvkm, 21,000 inv. (1946). Största öarna: Pomona el. Mainland (med huvudstaden Kirkwall) o. Hoy. Milt klimat; bördig jordmån; ingen skog. Jordbruk o. boskapsskötsel, fiske. O. tillhörde Norge omkr. noo—T468, därefter Skottland.

Orkom'enos. 1. Forngrek. stad i Beotien, vid fl. Kefissos, huvudort för det förhistoriska Minyernas rike, som deltog i Trojaniska kriget. O. förstördes av tebanerna 464 el. 367 f.Kr. Fornlämningar (bl. a. en kupolgrav). — 2. Forngrek. stad i ö. Arkadien, nära nuv. byn Kalpaki. Ruiner av borgmurar.

Orlan'do, Vittorio Emanuele, f. 1860, ital. politiker, rättslär, prof. 1885, i Rom 1901. O., som 1897 blev liberal deputerad o. från 1903 flera gånger varit minister, blev 1917 konseljpresident. Jämte utrikesministern Sonnino representerade O. Italien vid fredskonferensen i Paris 1919 men lyckades ej i någon större utsträckning genomdriva de ital. önskemålen o. avgick s. å.

Orlando [árla:nn'dä⁰], stad i Florida, s.ö. För. Stat. 37,000 inv. (1940).

Orlan'do furioso [-foriá'sál], it., »den rasande Roland», titel på en episk dikt av Ariosto. .

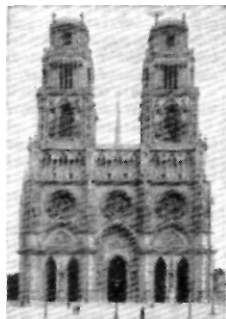
Orlea'na el. annatt'o, ett gulrött färgpreparat, berett av det röda, köttiga fröskalet av *Bix'a orellana* »enom jäsnings o. torkning. Innehåller bl. a. ett rött färgämne, karotinoiden *bix'in*, som utlöses med olja o. användes till färgning av smör, ost o. a. matvaror.

Orléanais [árléan'ál], landskap, förr provins, i mell. Frankrike kring Loire, uppdelat på dep. Loiret, Loir-et-Cher o. Eure-et-Loir.

Orléanis'ter, anhängare av huset Orleans' anspråk på Frankrikes tron.

Orleans [árléa'^A], huvudstad i dep. Loiret, mell. Frankrike (Orléanais), vid Loire. 70,000 inv. (1946).

Den sengotiska, delvis ombyggda katedralen Site-Croix, på börjad 1287, se bild. Rådhus från 1530-t., num. museum. Flera statyer av Jeanne d'Arc o. Jeanne d'Arc-museum. Genom sitt läge vid Loire o. Orléanskanaalen (till Seines bifloder) har O. livlig handel. Äv. betyd. industri. — O. var urspr. en keltisk stad, kallades av romarna *Civitas Aurelia'ni* (»Aure-

lius' stad»), varav nuv. namnet. Under medeltiden huvudstad i hertigdömet O. Belägrades av engelsmännen 1428—29 men räddades av Jeanne d'Arc (»Orléanska jungfrun»). — O. erövrades av tyskarne 1790 o. blev därefter svårt brandskadat.

Orleans, grenar av franska konungahuset. Nuv. hertigligen grenen härstammar från Ludvig XIV:s broder Filip, som fick O. i förläning. En ättling Ludvig Filip (1747—93) anslöt sig till revolutionen 1789 som »medborgaren Philippe Egalité» men blev det oaktat avrättad; hans son Ludvig Filip (1773—1850) var 1830—48 »fransmannens konung». 1883 ärvde huset Orleans äv. bourbonernas tronanspråk.

Orléanska jungfrun [árléa's'ska], binamn på Jeanne d'Arc.

van Orley [fann árlä], Barent (omkr. 1492—T542), flaml. målare, tecknare av kartonger för bildvävnader o. glasmålningar,

verksam i Bryssel. Starkt påverkad av den ital. konsten blev han en av sitt lands första o. främsta romanister.

Orloffare, en från Ryssland kommande utställningstravhästras, uppkommen genom ryska hästars förädling med arabiskt o. engelskt blod.

i. Orlov [arläff], Grigorij Grigorjevitj (1734—83). greve, rysk generalfälttygmästare, blev Katarina II:s älskare o. bistod henne vid statskuppen 1762. Från Katarina o. O. härstammar grevl. ätten Bobrinskij. (Se bild.)

2. Orlov, Aleksej Grigorjevitj (1737—1808), broder till G. G. O., greve, rysk generalamiral, deltog framgångsrikt i Rysk-turkiska kriget 1769—74.

OrJow'ski, Aleksander (1777—1832), polsk målare. Djur-, landskaps- o. marinmålningar samt karikatyrer ur sällskapslivet.

Orlovssedel (av fsv. *orlof*, tillåtelse, näml. att lämna sin tjänst), betyg för tjänare enl. 1883 års löstadsaga, upphävd 1926.

Orlunda, kommun i v. Östergötland, Östergöt. l. 1. (past.adr. Vadstena); Vadstena landsf. distr., Aska, Dals o. Bobergs doms. 328 inv. (1947).

Orly [ärlil'], ort nära Paris med en ur teknisk o. arkitektonisk synpunkt märkligt luftskeppshangar av järnbelong, konstr. av Eugène Freyssinet.

Ormåndy [ärr'mands3], Eugène, f. 1899, ungersk-amerikansk violinist o. dirigent, sed. 1921 i För. Stat. 1936 ledare för symfoniorkestern i Philadelphia. Gästdirigerade i Sthlms konsertförening 1936 o. 1937.

Ormar, *Ophidia*, ordning bland kräldjuren; sakna extremiteter, skuldergördel o. bröstben, benen i munnens omgivning äro rörligt förbundna, kropp långsträckt, fjällbeklädd, ögonlock sammanväxta till en genomskinlig hinna över ögat. Huggormar o. giftsnokar ha i överkäken giftkörtlar, vilkas sekret genom fårorna el. kanalerna i särsk. s. k. gifttänder pressas in i bytet. TJtvecklingshist. sett är ordningen ung; uppträdde först under kritaerioden.

Ormbunkar, klassen *Filicales* av kärlkryptogamerna. I mera inskränkt bemärkelse äsyftas med ormbunkar endast de till fam. *Podiaceae* hörande, ex. arter av släktena *Dryopteris*, *Polypodium*, *Scolopendrium* o. a.

Ormbunksrot, den torkade jordstammen av *Dryopteris filix mas*, träjon, ur vilken framställes ett verksamt men ej ofarligt medel (*extrac'tum fi'Hcis*) mot binnikemask.

Ormbunksväxter, *Pteridophyta*, de högst Utvecklade kryptogamerna. Hit höra bl. a. ormbunkar, fräken- o. lummerväxter.

Ormbär, art av örtsläktet *Paris*. Ormbäraren, dets. som *Ophiuchus*. Ormdrag, dets. som hämsk.

Ormen (lat. *Serpens*), en med *Ophiuchus* förbunden stjärnbild i två delar under Lyran o. Kronan. Dess ljusaste stjärna är av 2:a storleken.

Ormen länge, Olof Tryggvessonss kommandoskepp i slaget vid Svolder (1000).

Ormesberg, kommun i mell. Småland, Kronob. l. (past.adr. Bergslund); Norrvinge landsf. distr., Mell. Värends doms. 296 inv. (1947).

Ormfalkar, *Gypogera'nidae* el. *Serpentariae*, familj bland rovfågeln, vars enda representant är den afrikanska sekretärarfågeln, från äldsta tider känd som utrotare av ormar.

Ormgift, giftig vätska, som avsesändras från giftkörtlar hos vissa ormar. Överföres ormgifet genom bett till människor o. djur, orsakar

det häftig inflammation med en mängd bisymtom, event. förlämning o. död (särsk. hos barn). Giftämnetts natur är omstridd. Serum mot ormgift uppfanns på 1890-t. av A. Calmette.

Ormgran, *Picea exceVsa f. virga'ta*, en över hela landet spridd, sällsynt varietet av den vanliga granen, utmärkt av få, mycket sparsamt grenade kransgrenar. Beståndsbildande på ett par ställen i Dalarna.

Ormhalsfåglar, *Plotus*, ett släkte skarvfåglar med mycket lång, ormlignande hals, lång näbb o. litet huvud. Förträffliga simmare o. dykare. Längd nära 90 cm. 4 arter vid tropikernas sötvatten.

Ormlina, mycket böjlig ståltrådslina, utförd som en wire av seghärdade, förzinkade ståltrådar sammanslagna med trådar av hampa.

Ormrort, arter av örtsläktet *Polygonum*.

Ormslä el. kopparorm, *An'guis fra'gilis*, ormläk, fötlös ödla med spröd, lätt avbrytbar stjärt, ovan gråbrun med 2—3 smala, svarta linjer, undertill blygrå. Föder levande ungar. Lever av sniglar o. daggmaskar. Vanl. i skogs- o. buskmark till s. Lappland.

Ormspott el. grodspott kallas det vita skum, som om sommaren förekommer på grässtrån osv.; alstras av larven till spottstriten, som lever skyddad däri.

Ormstjärnor, *Ophiuroidea*, klass bland tagghudingarna. Kroppen består av en skiva o. 5 därifrån utgående skarpt avsattna, oftast ogrenade armar. Ej sällan starkt självlysande. Havsbotten. Flera arter vid vår västkust.

Ormsö el. Ormsö, estnisk ö i Östersjön, mellan Dagö o. Nuckö. 94 kvkm, omkr. 2,400 inv., till största delen svensktalande, vilka 1944 flydde till Sverige. Näringar: fiske, sjöfart, jordbruk. Ockuperat av tyskarna 1941—44.

Ormtjusare, i Orienten vanliga marknads-gycklare, som visa glasögonormar i riket.

Ormtunga, art av ormbunksläktet *Ophioglossum*.

Ormus [ärr'-], iransk stad på ön Jerun i Ormusundet, mellan Persiska viken o. Omanviken. Omkr. 1,000 inv. Stor utförsel av röd okra. Fordom rik handelsstad vid vägen till Euftrat-Tigrisländerna; 1515—1622 i portug. besittning.

Ormuzd [ärr'-], i riktigare Ormazd, senare form för det gammalpersiska > Ahuramazda; i parsismen namn på Gud som skaparen, uppehållaren o. domaren. Vanlig fornpersisk framställning av O., se bild.

Ormvråk, *Buteo buteo*, dagrovfågel, oftast mörkbrun till gråbrun med mörkare tvärband på stjärten. Undersidan brun, vitfläckig. Längd 490—565 mm. Lever av smärre gnagare, ormar, ödlor, insekter osv. Mell. och v. Europa; allmän upp till mell. Norrland. Flyttar.

Ormöga, art av växtsläktet *Omphalodes*.

Ormörn, *Circaetus galwicus*, en omkr. 70 cm lång, vråklän. örn. Lever av ormar, råttor m. m. S. och mell. Europa, ett par gånger funnen hos oss.

Ornament' (av lat.), prydnad, utsmyckning, särsk. inom arkitekturen o. konsthantverket. — Ornamentik, en grupp av ornament.

Ornamentstick, mönsterblad med vanligtvis i kopparstick återgivna ornament el. ornamentala anordningar. Vanligt från renessansen fram till empiren hade O. avgörande betydelse för stilutvecklingen.

Orna't (av lat.), (prästerlig) ämbetsskrud:

Orne [ärnn]. i. Flod i n.v. Frankrike till Seinebukten. 152 km. — 2. Departement i n.v. Frankrike (Normandie), kring övre O. 1 o. Sarthe. 6,144 kvkm, 273,000 inv. (1946). Högsått med betyd. boskapskötsel, särsk. hästavel. Industri. Huvudstad: Alençon. Vid de allierades invasion juni 1944 i Orne uppstod särskilt häftiga strider om Ornemynningen.

Orne, (far)galt.

Orne'ra (av lat.), pryda, utsira.

Omitho'galum, örtsläkte (fam. *Liliaceae*), 70 arter (Europa, Afrika, v. Asien). Blommor vita o. grönaktiga, stjärnlika. O. *nutans*, aftonstjärnor, med stora, lutande blommor i ensidig klase samt O. *umbellatum*, morgonstjärnor, med mindre, uppräta blommor i kvast, ofta odlade trädgårdsväxter.

Omiti'n, diamino(n)-valeriansyra, en aminosyra som deltar i bildningen av urinämne i däggdjurens lever. Jfr Arginin.

Omitofi'1 (av grek. *or'nis*, fågel, o. *fil'os*, vän) kallas en sådan växt, som är tillpassad för frömjösoverföring genom fåglar (kolibrifåglar > honungssugare).

Omitologi' (av grek. *or'nis*, fågel, o. *lo'gos*, lära), läran om fåglarna. — Ornitolog, fågelkännare.

Ornunga, kommun i mell. Västergötland, Älvsb. 1. (past.adr. Asklanda); Gäsene landsf.distr., Borås doms. 360 inv. (1947). — Den äldre kyrkan, från i200-t., är sed. 1905 museum.

Ornäas, nu S t o r a O., säteri i mell. Dalarna, Torsängs kommun, tillhörde 1520 Arent Persson, som fått det genom gifte m. Barbro Stigsdotter, Gustav Vasas räddarinna. Den märkliga loftboden fr. 1400-t., Ornässtugan (se bild), är sed. 1897 statsegendom.

Ornäsbjörk, *Be'tula verruco'sa* var. *dalecarlica*, har pardelade blad med förlängda, sågadeflikar. Upptäckt vid Ornäas i Dalarna. Odlas ofta som parkträd.

Ornö, kommun i n.ö. Södermanland, Sthlms l.; Haninge landsf.distr., Södertörns doms. 358 inv. (1947).

Oro, det fram- o. återgående balanshjulet i mindre ur.

Oroban'che, växtsläkte (fam. *Orobanchaceae*, närstående fam. *Gesneraceae*), ca 90 arter, de flesta i Medelhavsländerna. Parasiter på andra växters rötter. Blad fjälllika, blommor i axlik samling, tvåläppiga, frukten kapsel med ytterst små frön. Göra ofta stor skada på kulturväxter såsom tobak, hampa, örtväxter. Hos oss 4 arter, alla mycket sällsynta.

O'robustus, undersläkte av örtsläktet *La'thyrus* (fam. *Leguminosae*); omfattar arter utan klangen.

Oroгене'iska rörelser (av grek. *o'ros*, berg, o. *ge'nein*, uppkomma), de bergbildande rörelserna i jordskorpan, äro dels *radie'lla* (ex. förkastningar), dels *tangentie'lla* (ex. veckningar).

Orognosi' (av grek. *o'ros*, berg, o. *gno'sis*, kunskap), läran om bergen. — Orografi' (av grek. *gra'fein*, skriva), läran om jordytans former. — **Orometri'** (av grek. *me'tron*, mått), läran om bergens dimensioner, absoluta o. relativa höjder osv.

Oron'tes, forntidens namn på floden Nahr el-Asi.

Oro'sius, omkr. 400, presbyter, anhängare av Augustinus, författade en världshistoria i sammandrag, under medeltiden allmänt anlitad som lärobok.

Orpen [ä'pen], William (1878—1931), **irl.** målare. Porträtt, kapplöpningsbilder (*Jockey*, *Nat.mus.*) samt på officiellt uppdrag utförde bilder från Första världskr. o. fredsslutet i Versailles.

Orphei drängar, förk. O. D., sammanslutning bland Uppsala studentsångare, stiftad 1853, med Fredmans epistel nr 14 »Hör, I Orphei drängar» till lystringssång. Ledare: O. Arpi (1853), J. A. Josephson (1854—80), I. E. Hedenblad (1880—1909), W. Rundgren (1909—10), H. Alfvén (1910—47), C. Godin (sed. 1947).

Orpington-höns [ä'pingt'n-], en från England inkommen, stor, kraftig, vanl. gul, vit el. svart, hos oss ganska mycket använd hönsras. Goda värp- o. mathöns. Jfr Hönssläktet.

Orr [ä'], sir John B o y d, f. 1880, eng. jordbruksexpert, prof. vid univ. i Aberdeen 1942—45, medl. av underhuset 1945—46, generaldirektör i FAO 1946—47. Jfr FAO.

Orre, *Lyrurus Wrix*, stor orrfågel. Tuppen blåsvart med lyrförmigt klaven stjärt (övre bilden), hönan mindre o. gråbrunspräcklig (nedre bilden). Allmän i hagmark o. myrlätt blandskog från Skåne upp i björkregionen. Lever av olika växtdelar, insekter *ta. ta.*, om vintern av björknopp.

Orrefors, stations- o. industrisamhälle i ö. Småland, Hälleberga kommun, Kronobergs l. 641 inv. (1946). I O. ligger AB. Orrefors Glasbruk, gr. 1898, nuv. bolag 1937-Aktiekap. 1 mill. kr. (1948). Verkst. dir. H. Beyer (sed. 1947). Världsberömt för sin tillv. av prydnadsglas (graal- o. arielglaset). Jfr Gate o. Hald.

Orrfåglar, *Tetrao'nidae*, familj bland hönsfåglaerna med kupiga, rundade vingar, fjäderklädda tarser utan sporrar o. täml. lågt sittande baktä. Leva vanl. i skog- o. buskmark. Omkr. 50 arter o. 10 släkten i kalla o. tempererade länder på n. halvklotet. I Sverige: järpen, tjädern, orren o. riporna.

Orsa, kommun i mell. Dalarna, Kopparb. l.; Orsa landsf.distr., Ovausliljans doms. 8,119 inv. (1947), därav i Orsa municipalsamh. 4,111 o. 1,135. I municipalsamhället finnes samrealskola. Flygfält i närh. av Tallhed stn.

Orsa finnmark, n.ö. spetsen av Dalarna, utgöres av Hamra förs. i Los kommun, Gävle. l. Orsasjön, sjö i mell. Dalarna, n. om Siljan, står genom det smala sundet Mora Noret i förbindelse med Siljan.

Orsatapparatur, gasanalysapparat för bestämning av halterna av koldioxid, syre o. koloxid, ibland äv. väte, metan o. tyngre kolväten (t. ex. i stadsgas). Jfr Gasanalys.

Orsborn [ä'sb'n], Albert, f. 1886, eng. salvationist, Frälsningsarméns ledare sed. 1946. Verksam inom Frälsningsarmén sed. 1905 har O. bl. a. skrivit många andliga sånger.

Orseil' (av fr. *orseille*), rött färgämne, som framställs ur vattenextrakt av lavar (jfr Orcin). Utgör en blandning av flera ämnen, bl. a. orcein, o. användes förr till färgning av ylle o. siden. Jfr Lackmus.

Orseolo II, doge av Venedig 991—1009,

grundläggare av den venetianska republikens storhetskud.

Or'si, Paolo (1859—1935), den ital. arkeologiens mest lysande företrädare. O:s långa verksamhet som utgrävar av o. inspektör för antikviteter i Syditalien o. Sicilien (från 1907) blev grundläggande för kännedomen om framför allt den grek. o. den förhistoriska kulturen i detta område. O. hade största förtjänsten av tillkomsten av den enastående antiksamlingen i Syrakusas arkcol. museum.

Orsini, gammal rom. aristokratfamilj, av vilken tre medl. varit påvar.

Orsi'ni, Felice (1819—58), greve, ital. revolutionär, ledare för ett bombattentat mot Napoleon III "/i 1858, i vilken O. såg största hindret för de ital. enhetssträvandena; avrättad.

Orsova [ärr'sjåva]. 1. Gamla O., ort i s.v. Rumänien, vid Donau, befäst sedan medeltiden. — a. Nya O. el. Ada K a l e h, ö i Donau, ö. Jugoslavien, strax nedanför O., befäst sedan 1689, i turkisk besittning till 1919. Båda platserna kända från österrikarnas krig mot turkarna. Jfr Järnporten.

Orsten e. s t i n k k a l k, en mörkbrun till svart, av organiska lämnningar uppblandad (bituminös), tät till kristallinisk kalksten. Förekommer som bollar el. lager i alunskiffer o. igenkänns lätt på den starka utvecklingen vid slag cl. repning.

Ort, gammal sv. vikt del = V100 skålpund el. 425 g; silvermynt = 1/4 daler el. riksdaler; rymdmått = 1/4 kvarter = 1 jungfru.

Ort. Astr. Den punkt på himlen, där en Stjärna synes belägen (projicerad). Den bestäms genom två koordinater (ekliptikala, ekvatoriala el. galaktiska). Stjärnornas observerade ort ligger i synlinjens riktning, men genom ljusets brytning (refraktion) i atmosfären o. kikarens förflyttning på grund av jordens sammansatta rörelse (translation, rotation, precession o. nutation) i världsrummet blir denna riktning vilseledande. Genom korrigering för refractionen erhålles skenbar ort o. om denna åter korrigeras för det från translationen o. rotationen härrörande felet (aberrationen), fås sann ort, vilken befriad från nutationen ger stjärnans medelort. I medelorten gör sig precessionen fortfarande gällande, varför den anges för viss tidpunkt (epok). För himlakroppar med mätbar parallax får man skilja på den från jorden resp. solen sedda orten, geocentrisk resp. heliocentrisk ort. — Bergsv. En i gruvor för olika ändamål utsprängd gång i berget. Jfr Geometrisk ort.

Ortega y Oasset', José, f. 1883, spansk filosof, prof. i Madrid 1910—36. Av O:s arb. föreligger på svenska bl. a. *Massornas uppror* (1934);

Orti't, mörkbrun, sällan svart epidot, innehållande sällsynta jordmetaller, av vilka flera upptäckts i ortit från Ytterby vid Vaxholm.

Orfler, bergstopp i mell. Alperna (O r l l e rgruppen), på ital. område. 3,902 m.

Ortnamnsskommisjonen, Kungl., tillsatt genom kungl. brev 7/5 1902 o. tidigare kallad O r t n a m n s k o m m i t t e n, har att leda de statliga ortnamnsundersökningarna. Dess samlingar finnas i O r t n a m n s a r k i v e t i Uppsala. Instruktion av 20/6 1930 med sen. ändr.

Or'to- (av grek. orto's, rät, rätt), förstavelse, som inom oorgan. kemi betecknar den väterikaste syran, t. ex. ortofosforsyra, H₃PO₄ (till skillnad från meta- o. pyrofosforsyra), o. inom organ. kemi betecknar bensoliderivat, där två närbelägna väteatomer ersatts av andra 1 atomer el. atomgrupper, t. ex. ortodioxibensol = , pyrokatekin. Jfr Meta- o. Para-

Ortoaxel (av grek. orto's, rät), den från höger till vänster gående axeln (6-axeln) i monokliua kristaller.

Ortoce'ratit'er (av grek. orto's, rak, o. ke'ras, horn), fossila bläckfiskar med ett långsträckt kägelformigt, genom buktiga tvärväggar i kamrar uppdelat rakt skal av ända till 2 m:s längd. Mer än 1,100 arter kända från kambrium- till trias-, de flesta dock från silurperioden. Förekomma talrikt i ortoce'ratit't kalksten el. orto c e' r k a l k, den i vårt land vanliga, täta kalkstenen.

Ortodox' (av grek. orto's, rätt, o. do'xa, mening), renlärig, i överensstämmelse med fastställd troslära. Grek.-kat. kyrkan kallar sig efter brytningen med den rom.-kat. kyrkan (1054) iden ortodoxa. — O r t o d o x i', renlärlighet. — O r t o d o x i s m', överdriven renlärlighetsiver.

Ortodrom [-ä'm] (av grek. orto's, rak, rät, o. dro'mos, lopp), den kortaste vägen utmed jordytan mellan två orter. Utgör en storcirkel o. skär i allm. meridianerna under olika vinklar. Jfr Loxodrom.

Ortoepi' (av grek. orto's, riktig, o. e'pos, tal), uttalslära.

Ortoform', aminooxibensoesyremetylster, vitt pulver, som verkar smärtstillande på sår och slemhinnor.

Ortogona'l (av grek. orto's, rät, o. goni'a, hörn), vinkelrät.

Ortografi' (av grek. orto's, riktig, o. gra'lein, skriva), rättstavning. — O r t o g r a f i s k, (rätt)stavnings-.

Ortokla's el. k a l i f ä l l s p a t, vitt gråaktigt till ljusrött, halvgenomsiktigt mineral. Utgör typ för de monosymmetriskt kristalliserande fältpatarterna, som därför också kallas o l l o k l a s t i s k a f ä l t s p a t e r.

Onokromatisk (av grek. orto's, riktig, o. kro'ma, färg) såges en fotografisk plåt el. film vara, som är känslig för såväl blått o. violett som gult o. grönt ljus o. därför (med lämplig gulskiiva) återger dessa färger i riktiga nyanser av grått, ex. svenska flaggan som ett ljus kors på mörk botten. Jfr Pankromatisk o. Sensibilisering.

Ortope'd, läkare, som sysslar med ortopedi' (av grek. orto's, riktig, o. paid'ea, fosteran), läran om o. behandling av stöde- o. rörelseorganens missbildningar. — Adj.: ortoped'isk.

Ortoskop [-skä'p] (av grek. orlo's, rätt, o. skop'eln), avstämningsindikator på radiomottagare, bestående av en matt glasskiiva, på vilken en skugga krymper el. vidgas vid ändrad inställning. — O r t o s k o p i', frihet från felteckning (jfr Distorsion) hos goda fotogr. objektiv.

Ortosta'tisk äggvita (av grek. orto's, rät), uppträdande av äggvita i urinen hos vissa personer endast i stående ställning; oftast hos yngre individer. Ofarligt fenomen.

Ortoväte, ena molekylslaget i vanligt väte. Ortsavdrag, avdrag från fysisk persons taxerade inkomst, som vrkställes av taxeringsmyndigheterna vid beräkning av kommunal resp. statlig inkomstskatt. Det kommunala avdraget består av ett grundavdrag samt familjeavdrag för hustru o. varje barn. Ortsavdragens belopp varierar efter de fem ortsgrupper, vari riket för ändamålet indelats.

Ortsten, sken h ä l l a, stenliknande massor i sand- o. moränjordar, som bildats genom utfällning av ur markytan utlösta mineral- el. humusämnen.

Ortviken, sulfitt- o. sulfitsprittfabrik i Sköns kommun, Medelpad. Äg. Skön viks AB.

Orubbat bo, bo, där efterlevande make under

livstiden kvarsitter utan skifte mellan stärb-husdelagarna.

Orupssanatoriet, sanatorium för lungtuber-kulösa invid Höör, Bosjöklosters förs., Malm. 1.

Oruro [ärror'ä], San Felipe de As-turia de O., stad i v. Bolivia. 50,000 inv. (1943). Univ. Silvergruvor, bcarb. sed. 1500-t.

Orust, den största ön på Sveriges västkust, belägen i s.v. Bohuslän. 336 kvkm.

Orusts och Tjörns domsaga, Göteborg. 1, utgör ett tingslag med tingsställe i Värekl. o. omfattar Orusts västra o. Orusts östra härader samt Tjörns härad. 23,482 inv. (1947). Domarens adr.: Stcnungsund.

Orusts och Tjörns kontrakt, Göteborgs stift, Göteborg. 1, omfattar 16 församlingar. Kontrakts-prostens adr.: Ellos.

Orusts västra härad, Göteborg. 1., omfattar 9 kommuner: Tegneby, Röra, Morlanda, Skäftö, Fiskebäckskil, Grundsund, Gullholmen, Kä-ringön o. Möllösund. 9,168 inv. (1947). Orusts o. Tjörns domsaga.

Orusts östra härad, Göteborg. 1., omfattar 4 kommuner: Torp, Myckleby, I-ängelanda o. Ståla. 4,655 inv. (1947). Orusts o. Tjörns doms.

Orv, lieskaft.

Or'var Odd (»piludd»), fornnordisk sago-hjälte, huvudperson i en isl. saga från 1200-t.

Or'var Odd, författarnamn för O. P. S t u r z e n - Becker.

Orvie'to, stad, belägen på ett isolerat tuff-berg, i mell. Ita-lien (Umbrien), prov. Terni. 7,000 inv. Berömd got-tisk domkyrka, påbörjad 1285 på en äldre kyrkas grund, mosaik-prydd, praktfull västfasad(sebild). I det inre märk-liga fresker av L. Signorelli. Kända vinodlingar. Betydande etruskiska fornlämningar.

O'ryx, lat. namnet för spetsbock.

Ory'za, grässläkte, 6 arter i tropikerna. Axen enblommiga, ståndare 6. O. saWva, ris, en uråldrig kulturväxt.

Orzeszkowa [äs'Jäsjkä'va], Eliza (1842—1910), polsk författarinna, har skrivit en rad samhällsromaner, flera i sv. översättning. Os, kem. tecken för en atom osmium.

o. s. a., förkortning för om svar anhålles.

Osaka, Japans näst största stad, på s. Honshu vid Osaka viken. 3,252,000 inv. (1940). Ge-nomdragen av kanaler. Storartat slott, nu kasern. Univ., gr. 1931 (1,300 stud., 1937). bandets främsta industristad (järnverk, textil-o. tändsticks-fabr., varv m. m.) o. medelpunkt för inre handeln (ris, bomull, silke); exporten grä över Kobe. Svårt skadat vid allierade bombanfall 1945.

O sane'ta simpli'citas, lat., »o heliga enfald», enl. sägnen Johannes Hus' utrop, då han såg en bondkvinna bära bränsle till hans bål.

Osazoner [-tsän-], föreningar som sockerarter bilda med fcnyhydrasin (el. dess derivat) vid upphettning i ättiksur lösning. Utgöra gula, välkristalliserande ämnen, vilkas kristallform, smältpunkt in. m. användas för att identifiera olika sockerarter.

Osbeck, Per (1723—1805), naturforskare, lärjunge till Linné, företog som skeppsspräst på ett av Svenska Ostindiska kompaniets fartyg en resa till Kina, som han äv. skildrade.

Osborn [äss'b'n], P a u l, f. 1901, amerik.författare. Bl. arb. komedien-mirakelspelet *On borrowed time* (1938; Nog lever farfar, uppf. i Sthlm 1941)-

Osborne [äss'b'n], sir T h o m a s (1631 —

1712), earl av Danby 16741 hertig av Leeds 1694, eng. premierminister, Karl II:s ledande minister på 1670-t. o. Vilhelms av Oranien på 1690-t. Hatad o. beundrad för sitt djärva dubbelspel i striderna mellan tidens olika partier.

Osby. 1. Kommun i n. Skåne, Kristianst. 1.; Osby landsf.distr., ö. Göinge doms. 3,152 inv. (1947). — 2. Köping (1937) vid S. stambå-n, Osby landsf.distr., ö. Göinge domsaga. 2,937 i^h - (1947) Industri.

1. Oscar, Anna, f. Thulin (1875—'95)> g. m. M. O., operasångerska (sopran), från 1896 vid Kungl. teatern, företag äv. konsertresor i Nordamerika.

2. Oscar, Martin (1879—1921), g. m. A. O., operasångare (baryton), från 1904 vid Kungl. teatern.

Oscar Fredrik, konung Oskar 11:s för-fattarnamn.

Oscaria, Skofabriks-A B., Örebro. Grundat 1908. Aktiekap. 2,006,000 kr. (1948). Verkst. dir. G. Äqvist (sed. 1943).

Oscars församling i Sthlm, omfattar ö. Ös-tertermalm o. Kungl. Djurgården. 45,617 inv. (1947). Kyrkan i modern gotik uppfördes 1897—1903 efter ritningar av G. Hermansson.

Oscarsteatern, teaterbyggnad i Sthlm, inv-ignd 1906 o. till 1926 under ledn. av A. Ranft. Operettscen, därefter ömsom tal- o. operettscen, sed. 1947 äv. konsertscen.

Oscillation' n [äsji-] (av lat.), dets. som sväng-ningsrörelse. — O s c i l l a t o r, svängnings-alstrare, vanl. alstrare av elektromagnetiska svängningar, radiosändare. Jfr Heterodyn-mot-tagning.

Oscilla-to'ria, artrikt släkte av blågröna alger. Bestå av raka, ogenade trådar av skivformade celler o. bilda ett svartgrönt, egendomligt luk-tande överdrag på fuktig jord el. på bottnen av vattensamlingar.

Oscille'ra (av lat. *oscilla're*, gunga), dallra, svänga.

Oscillogra'f [äsji-] (av lat. *osr-illa're*, gunga, o. grek. *gräfein*, skriva), apparat för registre-ring av snabba växelströmmar. S l i n g o s c i l -l o g r a f är en galvanometer med en lättroligt uppspänd trådslinga, vars spegel kastar ett smalt strålnipp mot en löpande film el. dyl. (jfr Ljudfilm, transversalmetoden). K a t o d -stråle-oscillogra'f, dets. som katod-strålerör (se d. o.), är nästan helt fri från trög-het. Oscillografer användas för studier av snab-ba svängningsförlöpp av olika slag. Som ex. kan nämnas, att man genom att placera en piczoelektrisk kristall (jfr Piezoelktricitet) som underlag för en ventilfläde i en förbrännings-motor via lämplig elektrisk koppling kan få en bild (oscillogra'm) av fjäderkraftens varia-tioner.

Osculato'rium (lat. av *os'culum*, kyss), dets. som kysstavla.

Osebergsfyndet, ett 1904 gjort grav-fynd i troligen en drottning's gravhög vid Oseberg nära Tönsberg, Norge, med ett 21.5 m långt skepp från 800-t. I detta fanns ett flertal föremål, fordon, möbler, redskap, vävnader, etc., som märklgt belysa den tidigare vikingatidens kultur. Skeppets akter, se bild.

Oseen [ose'n], Wi-l-helm (1879—1944), fysiker, prof. i Upp-sala 1909—33, förest.

för Vetensk.akad:s Nobelinst., avd. för teoretisk fysik, från 1933. Grundl. teoretiska arb. om vätskors rörelse, flytande kristaller m. m.

Oshkosh [åsj/kåsj], stad i Wisconsin, n. För. Stat. 39,000 inv. (1940). Sägverksindustri.

Osiander, A n d r e a s (1498—1552). tysk luthersk teolog, prof. i Königsberg 1549, verkade 1522—48 som reformator i Niirnberg o. blev genom sin lära om rättfärdiggörelsen upphovsman till »osiidriska striden»; beskyldes för katolska tendenser i fråga om de goda gärningarnas betydelse för frälsningen.

Os' i j e k, u n g. E s s e g, stad i n.ö. Jugoslavien, nära gränsen till Ungern, vid Drava. 40,000 inv. (1931). Sidenfabriker.

Osipen'ko, före 1940 Berdjansk, stad i s. Ukraina, Ryssland, vid Asovskas sjön. 36,000 inv. (1939). Ijvlig sjöfart.

Osi'ris, foruegypt. gud, urspr. växtlighetens, sedermera de dödas beskyddare, broder o. make till Isis o. fader till Horus. Avbildas vanl. som en mumie med den s. k. atefkronan på huvudet o. gissel o. krokstav (maktens symboler) i händerna. Detalj ur en foruegypt. väggmålning, se bild.

Oskar, kommun i s.ö. Småland, Kaim. 1. (past.adr. Alsjöholm); Vassmolösa landstf.-distr., S. Möre doms. 747 >^{sv} (1947).

Oskar (O s c a r), konungar av Sverige o. Norge. **O s k a r I**, f. i Paris 1/7 1799, d. 8/7 1859, son av generalen Jean Baptiste Bernadotte (Karl XIV Johan) o. Desirée Clary (drottning Desideria); efter faderns val till tronföljare anländ till Sverige dec. 1810. Redan som kronprins använd i en mångfald akademiska, civila o. militära uppdrag; vice konung i Norge 1824 o. 1833. Gripen av humanitära tidssträvanden verkade O. för fångvärdens reformering o. sökte genom förbindelser med de liberala lugna oppositionsstormen mot den gamle Karl Johan. Äv. som konung (1844) verkade O. för liberala reformer (kvinnans lika arvsrätt osv.), men efter oroligheterna 1848 blev han mera förbehållsam mot reformpartierna. I utrikespolitiken förde han under slesvig-holsteinska krisen 1848—52 en utpräglat danskvänlig politik. Under Krimkriget närmade sig O. västmakterna o. avslöt med 1855 den s. k. novembertraktaten; i samband med Parisfreden 1856 utverkade O., att Ålandsöarna ej skulle befästas. O. var en högt begåvad, verksamhetslysten (»sin egen minister»), sluten, självmedveten men obestämd natur. G. m. den sköna Josefina av Iyechtenberg 1823, dotter till prins Eugène de Beauharnais o. hertiginnan Augusta av Bayern. Barn: Karl (XV), Gustav, Oskar (II), August samt Eugenia. — **O s k a r II**, f. 7/1 1829, d. 8/1 1907, son av Oskar I o. drottning Josefina, konung efter broderns, Karl XV:s, död sept. 1872. Utbildad till sjöofficer bedrev O. äv. gedigna humanistiska studier; bemärkt som krigshistoriker o. vittor författare under namnet **Oscar Fredrik** (dikt-cykeln *Ur svenska flottans*

minnen, prisbelönt 1857 av Sv. akad.). Under Karl XV:s regering utan polit. inflytande inriktade O. som konung sin strävan på unionistvisternas biliggande under unionens upprätthållande, en politik, som strändade på norskt motstånd (unionsupplösning 1905). O. verkade äv. nitiskt o. framgångsrikt för militära o. marina reformer (1901 års försvarsreform). På det författnings- o. socialpolit. området var O. moderat reformvän, anhängare av socialförsäkringstank, vid hans sista riksdag beslöt tillika den l.indmanska rösträttsreformen. Personligen frihandlare godtog O. utan strid tullgenombrottet 1888. Inom utrikespolitiken åvågarbragte O. en avspänning i förhållandet till Ryssland (avogt efter Krimkriget) o. till Tyska riket (misstroget efter skandinavismen o. Karl XV:s franska sympatier under Fransk-tyska kriget). En mångsidig begåvning o. utmärkt talare, män om sin kungl. värdighet, fyllde O. sina representationsplikter storartat. I början bemött med förbehållsamhet av de bredare lagren, som i honom sågo en motsats till den »folkliga» Karl XV, vann han småningom den svenska opinionens uppriktiga stöd, tydligt ådagalagd under unionskrisen 1905. G. m. Sofia av Nassau 1856. Barn: Gustaf (V), Oscar (prins Bernadotte), Carl, Eugen.

Oskar II:s docka, största torrdockan i Karlskrona, uppförd 1899—1903, förlängd 1933—34 till 140.10 m.

Oskar-Fredriksborg, fästning utanför Stöhl, på Rindöns ö. udde, vilkens anläggande påbörjades 1870—71. Den ingår num. som en del av Vaxholms fästning.

Oskar Fredriks församling, församling i Göteborg. 22,994 inv. (1947).

Oskarsberg, sv. kyrkans äldsta missionsstation i Natal (Sydafrika), grundad 1878.

Oskarshamn, stad i ö. Småland, vid en vik av Östersjön. 9,963 inv. (1947). Samrealskola. Kopparverk, skeppsdocka, mek. verkstad, länslasarett. — O. var urspr. ett fiskläge, Döderhultsvik, som 1646 blev köping o. 1857 stad under namnet O. efter Oskar I. Stadsvapen, se bild.

Oskarström, köping (1947) i s. Halland, bildad genom utbyrtn. av Ö. municip.samh. ur Slättåkra o. Enslövs kommuner. 2,670 inv. (1947). I.inne- o. jutfabrik samt sulfittfabrik.

Osker [åss'-] (lat. os'ci), förhistorisk folkstam i Italien (Kampanien), tidigt uppgången i samnerna. Deras språk, os'kisk an, är det älderdomligaste av alla italiska språk o. talades bl. a. i Pompeji ännu vid stadens undergång 79 e.Kr.

Oskulera (av lat. *oscula're*, kyssa), smya sig tätt intill, säges t. ex. om det plan el. den sfär, oskulerande plan resp. oskulerande sfär, som i en punkt äv. en dubbelkrökt kurva (ex. skruvlinje) så mycket som möjligt sammanfaller med kurvan i punkten. — Oskule'rande bana, den bana, som en planet el. komet för ögonblicket följer o. äv. fortsättningsvis skulle följa, om övriga planeters störningar upphörde.

Oskuld, obefrörd, ej släkt.

Os'lo. 1. Gammal norsk stad, innerst i Oslofjorden, anlagd 1048 av Harald Hårdråde; biskops-säte med en mångfald kloster o. rika kyrkor; under medeltiden Norges huvudstad. Efter reformationen förföll staden, utrymdes på 1600-t. o. blev 1878 en stadsdel i Kristiania, vilken stadsdel 1925 omdöptes till Gamlebyen i samband med att namnet på Norges huvudstad ändrades till Oslo. — 2. Norges huvudstad (före 1925 Kristiania), belägen i s.ö. Norge, vid Oslofjordens innersta del, kring utloppet av Akerselevn. O. bil-

Totaly över Oslo med slottet och Karl Johans gate i mitten.

dar eget fylke. 556.5 kvkm, 418,000 inv. (1948). — O. delas av Akerselven i 2 delar, varav den ö. består av stadsdelarna Ekeberg, Gamlebyer» (före 1925 Oslo), Grünerløkka m. fl., mest industri- o. arbetarkvarter. Den v. delen omfattar 0:s centrum, anl. 1629 av Kristian IV (närmast fjorden o. älven), samt stadsdelarna Skillebak, Homansby, Bolteeløkken m. fl. Länga fjorden sträcker sig kajanläggningar. Flygplats Fornebu. • 0:s förnämsta gata är Karl Johans gate. Bl. byggnader märkas slottet (1825—48) av A. D. Linsfow, det 1811 grund, universitetet, uppf. 1840—52 av C. H. Grosch, Nasjonalteatret (1899) av Henrik Bull, stortingshuset (1861—66) av G. Langlet samt Akershus fästning, anlagd mot slutet av 1200-t. Bl. kyrkor märkas Gamle Åkers kirke, uppf. omkr. n30, restaurerad 1860, Vor Freisers kirke (1695—98) samt Svenska kyrkan, invigd 1925, av L. J. Wahlman. — O. är Norges främsta handelsstad o. näst Bergen dess förnämsta sjöfartsstad. Betyd. metall- o. mek. verkstadsindustri. (Totalty, se bild.)

Oslo bispedømme, stift i Norge, omfattande staden Oslo samt Akershus, Vestfold, Østfold o. Buskerud fylken. Stiftsstad: Oslo.

Oslofjorden, en omkr. 100 km lång vik av Skagerak, i s.ö. Norge

Oslokonventionen, överenskommelse om »ekonomiskt närmande» mellan Sverige, Danmark, Norge, Belgien, Nederländerna o. Luxemburg, dagtecknad $22/12$ 1930, i kraft $1/2$ 1932. Ett nytt avtal, i vilket av. Finland deltog, avslöts i Haag $28/5$ 1937. — Deltagarna i det genom avtalen inledda samarbetet kallades ofta *Oslostaterna*.

Osma'n el. Otma'n, d. 656, Muhammeds svärson, kalif 644 efter Omar, mördades efter en orolig regering.

Osma'n I al ghazi (erövraren) (1259—1326), turk. härskare, khan över tatarerna i

Frygila, erövrade stora delar av Mindre Asien, grundade turk. väldet o. antog sultantiteln.

Osmaner kallades efter Osman I turkarna i Europa o. Mindre Asien. I den nuv. turkiska republiken är termen förbjuden.

Osman Nuri pascha (1832—1900), turk. fältmarskalk. O. deltog i Krimkriget »853—56 o. i kriget mot Serbien 1876. varefter han utnämndes till fältmarskalk. Under Rysk-turk. kriget 1877—78 erhöi O. vid försvaret av Plevna titel *ghazi* (den segerrike). 1878—85 krigsminister, därefter chef för sultanens garde.

Osma'n'ska riket el. Otoma'n'ska riket, benämning på Turkiet efter grundaren Osman I.

Os'mium (av grek. *osme'*, lukt, med tanke på tetroxiden), 2-, 3-, 4- 6- o. 8-värd, blågrå. hård metall. Kem. tecken Os, atomvikt 190.2 (7 stabila isotoper), atomnr. 76, spec. vikt 22.48 (det tyngsta av alla ämnen), smält. 2,700°. Förekommer i ringa mängd tills, med platina o. iridium. Användes i legering med iridium (osm iridium), bl. a. till spetsar i reservoar-pennor. O. oxideras täml. lätt till osmiumtetroxid, OsO₄, ett ljusgul t. lättflyktigt ämne med obehaglig lukt; användes till färgning av mikroskopiska preparat (för att påvisa fett). Jfr Platinametaller.

Osmos [åsmå's] (grek., stöt), vätskors o. lösta ämnens vandring genom porösa väggar o. hinnor, ss. lergods, växt- o. djurhinnor, pergamentpapper m. m., som en följd av molekylär-rörelsen. Är väggen hylgenomtränglig (semipermeabel), dvs. så finporig, att det lösta ämnets molekyler ej kunna komma igenom, vandrar rent lösningsmedel från andra sidan in i lösningen. Det tryck, som nätt o. jämnt förhindrar denna strömning, kallas osmotiskt tryck o. är proportionellt mot absoluta temp. o. »koncentrationen. Det är lika stort som gastricket, om den lösta mängden befunne sig

i gasform vid samma temp. o. volym. Jfr Dialys o. Diffusion.

Osmun'da, ormbunksläkte, 6 arter. *O. regalis*, sassa el. kungsbräken, intill 2 m hög, har dubbelt parbladiga blad, som i övre delen äro ombildade till en gulaktig sporgömmeställning. Sällsynt vid skuggiga å- o. bäckstränder i s. Sverige.

Osnabrück' [äs-], stad i delstaten Niedersachsen, v. Tyskland (prov. Hannover, Preussen), vid fl. Hase, 99,000 inv. (1939). Den senromanska kat. katedralen förskriver sig från 800-t. Vidare märkas den protest. Mariakyrkan från 1300-t., rådhus från 1400-t. Stor industri, särsk. järn- o. stålverk; livlig handel. — O. omälas redan på 700-t. I O. slöts Westfaliska freden okt. 1648.

Osoaviachim', rysk organisation för frivilligt försvarsarbete o. försvarsfrämjande. Ger utbildning bl. a. i skjutning, partisanverksamhet, hemskydd, modellflyg, segelflyg, motorflyg, fallskärms hopp o. luftskydd. O. bildades 1927 o. har nu mer än 20 ni. medl. O. uppdelades 1948 på tre föisvarsorg. för armé, flotta resp. flyg.

Osram-Elektraverken AB., Sthlm. Grundat 1917 (AB. Elektraverken), 1930 sammanslaget med Osram A.U. Aktiekap. 2.75 mill. kr. (1948). Vcrkst. dir. F. Schéle.

Oss'a, i grek. myt. ryktets gudinna.

Oss a, nuv. Kissa vos, berg i n.ö. Tessalien, Grekland, sammanhängande med berget Pelion. 1978 m ö. h. Giganterna berättas i sagan vid sitt försök att storma himlen ha staplat "Pelion på Ossä".

Ossei'n (av lat. os, ben), den organiska substansen i benvävnaden. Innehåller bl. a. kollagen. Ossendowski, Ferdynand Anton-i, f. 1878, polsk författare. Reseskildringar o. äventyrsberättelser (många i sv. övers.).

Osservato're Roma'no, ital. tidning, officiöst organ för påvestolen, grund. 1860 i Rom.

Osse'ter el. oss'er, ett grek.-ort. folk av iransk härkomst, bosatt i s. Kaukasien. Jfr Nord- o. Syd-Ossetien.

Ossia (it., eller) betecknar i musiken valfrihet mellan två olika sättningar.

Ossian [äss-], fornirisk sagohjälte, enl. traditionen en uråldrig skald, som besjöng sin fader Fingals o. andras bragder. På Irland o. i Skottland fortlevde de s. k. *Ossians sönger* in på 1700-t. o. blevo genom Macphersons bearbetning kända i hela Europa.

Ossiannilsson, Karl Gustaf, f. so/ 1875, författare. I diktsamt. *Masker* (1900), *Hedningar* (1901), *Örnar* (1902), *Ensam* (1933) m. fl. har O. i effektfulla, stundom bullrande rytmer givit uttryck åt revolutionärt patos, kristendomsfientlighet o. dyrkan av den hänsynslösa kraften, vare sig den framträder hos massorna el. hos gestalter som Napoleon o. Bismarck. Romanen *Barbarskogen* (1908) betecknar en uppgörelse med socialdemokratien. Äv. historiska romaner o. nutidsberättelser. Tjtg. *Memoarer* (I o. II; 1945—46).

von Ossietz'ky, Carl (1889—1938), tysk pacifist. Deltog i Första världskr. o. ägnade sig därefter åt pacifistisk propaganda, främst genom tidskr. *Die Weltbühne*. 1931 dömdes O. till fängelse, emedan han avslöjat riksvärnets rustningar i strid mot Versaillesfreden, men benådades genom en allmän amnesti. 1933 sattes O. i koncentrationsläger men flyttades 1936 till ett sjukhus, där han 2 år senare avled. Tilldelades 1936 fredspriset för 1935, vilket föran-

ledde Hitler att förbjuda alla tyskar mottaga något nobelpris. Die Weltbühne utgavs åter 1946.

Ossifikatio'n (avlat, os, ben, o. fa'cere, bilda), dets. som förbening.

Osslund, Helmer (1866—1938), målare. Delvis under inflytande av Gauguin utbildade han en dekorativ stil, som fick personlig pregnans i landskapsmotiv, hämtade från Norrland.

vars konstnärlige upptäckare han blev. (Se bild.) Koloriten är intensiv o. starkt uttrycksfull. Först under 0:s sista år började hans betydande konstnärskap bli uppskattat efter förtjänst. Monografi av N. Palmgren o. H. Granberg (1937).

1. Ossolinski, Józef (1595—1650), polsk statsman o. rättslär, stödde den polska kungamakten mot adelns anspråk.

2. Ossolinski, Józef Maksymilian (1748—1826), polsk historiker, grundare av *Ossolinianum* (1817) i lwów, som innehåller bibliotek o. saml. av konst, mynt o. vapen.

Ossuarium (lat., av os, ben), rum för de avlidnas ben. I Grekland är det av ålder brukligt att gräva upp dessa efter tre år o. lägga dem i ossuarium.

Ost utgöres huvudsakl. av sönderdelad mjölkäggvita. Framställes genom ystning, dvs. utfällning av kaseinet (ostämnet) i mjölken ant. medelst den vid mjölksyrebakteriernas inverkan bildade mjölksyran el. vanligen med löpe. I senare fallet sker koaguleringen i neutral lösning, o. osten kallas sötmjölksost. Användes oskummad mjölk, utfaller fettett tills. med kaseinet (fet ost); av skummjölk erhålles halvfet o. mager ost. Osten lagras någon tid o. mognar därvid under inverkan av olika enzym. Kasein, mjölksocker m. m. sönderdelas delvis o. ostens lukt o. smak utbildas. Jfr Kasein o. Smältost.

1. van Ostade, Pieter (1612—85), höll. målare, verksam i Haarlem. O. målade bilder ur bondelivet, vanl. interiörer med dansande, drickande el. arbetande människor, uppfattade med humor o. satir. *Spelmannen* (se bild).

2. van Ostade, Isaac (1621—49), höll. målare, broder o. lärjunge till A. v. O.; målade bilder ur bondelivet samt stämningsfulla landskap.

Ostei't(is), osti't(is) (av grek. *osle'on*, ben), inflammation i benvävnad. — Ostcoartri't, inflammation i led o. angränsande ben-delar. Jfr Benröta.

von der Osten, Karl Henrik, d. 1691, svensk-dansk ingenjöröfficer; i svensk tjänst 1646—60; utarbetade för Westfaliska fredsslutet en stor karta över Tyskland.

Osten'de [fr. utt. åsta'ed'], flaml. Oostende, stad i Belgien, prov. Väst-Klandern, vid Nordsjön. 48,000 inv. (1946). Skyddad från havet genom en hög o. bred stendamm. Landets andra hamnstad med livlig sjöfart, överfartsort till England. Betyd. fiske. En av Europas främsta badorter. — O. omtalas redan på 1000-t. o. har varit föremål för spanjorers o. nederländerares, fransmäns o. engelsmäns strider. Under Första världskr. besatt av tyskarna 1914—18 o. under Andra världskr. 1940—44. Bas för mindre örlogsfartyg.

Ostentation (av lat.), skrytsamt framhållande. — Ostentati'v, skrytsam; avskiltligt framhåvd.

Osteologi' (av grek. oste'on, ben, o. lo'gos, lära), läran om benväsendet.

Osteom [-å'm] (av grek. oste'on, ben), godartad svulst, bestående av benvävnad.

Osteomalaci' (av grek. oste'on, ben, o. mala'ko's, sjuk), en sjukdom i benväsendet (urkalkning), som leder till uppmjukning av benen, så att dessa bli böjliga.

Osteomyeli't (av grek. oste'on, ben, o. myclo's, mår), inflammation i benmärgen. Jfr Benröta.

Osteoplastik' (av grek. oste'on, ben, o. plass'em, forma), operativt korrigerande av skeletdefekter, tillfälligt borttagande av ben, t. ex. vid hjärnoperationer för att öppna hjärnskålen.

Osteri'a, ital., vårdshus el. vinkrog.

1. von Osterman, Andrej Ivanovitj (1686—1747), greve, rysk diplomat av tysk börd, en av förhandlarna vid Nystadsfreden 1721, utrikesminister 1730—40.

2. von Osterman, Ivan Andrevitj (1725—1811), greve, son till A. I. v. O., rysk diplomat, minister i Sthlm 1760—74, ledde mösspartiets politik genom ett oerhört mät-system, som dock stäcktes genom Gustav III:s statsvälkning.

Ostf aler, fornsachsisk folkstam, ö. om Weser. Ostfluga, *PWphila ca'sei*, en liten svart, glänsande fluga, vars larv, ostmasken, företrädesvis lever i ost.

Ostfriesland [å'stfris-], förr furstendöme i n.v. Tyskland, vid Nordsjön. 1815 införlivat med Hannover o. tillsammans med detta 1866 förenat med Preussen.

Ostfrisisk boskap, vanl. svartbrokig nötboskapsras från Ostfriesland. Har bidragit till uppkomsten av den svartbrokiga svenska låglandsboskapen.

Osthoff [å'st-j, Hermann (1847—1909), tysk språkforskare, prof. i Heidelberg 1877, en av de främsta inom den moderna indoeurop. språkforskningen.

Ost'ia. 1. Ostia modern'a, förtort till Rom, nära Tiberns mynning, med märklig renessansborg (I. a Roc'ca), byggd 1486 av B. Pontelli. — I närh. de mäktiga ruinerna av Ostia antica, det antika kejserliga Roms hamnstad, grundad på 300-t. f.Kr. vid däv. Tibermynnings som ett befäst läger till flodmynningsens skydd. Genom utgrävningar, som från 1914 leddes av G. Calza, ha två tredjedelar av O. med 100- o. 200-års solida tegelarkitektur o. regelbundna stadsplan bragts i dagen. De ha varit epokgörande för kännedomen om kejsartidens storstadsarkitektur, vars hus-typer delvis lever kvar i nutida ital. stadsbebyggelse. — 2. Ostia mar'i'na, modern badort, s. om nuv. Tibermynningsen.

Ostindien, sammanfattande namn på Främre o. Bortre Indien samt Ostindiska öarna. Jfr Nederländska Ostindien o. Indonesien.

Ostindiska kompanier, bolag i olika länder med ensamrätt på handeln med Ostindien, det äldsta o. mäktigaste engelskt, stiftat 1600 o.

till 1858 innehavare av de britt. besittningarna i Indien. — I Sverige utfärdades fem oktrojer, den första 1731. 1731—86 utsändes omkr. 100 expeditioner. Göteborg, kompaniets huvudort, drog stora vinster av dess verksamhet. 1814 frigavs den sv. handeln på Ostindien.

Ostindiska öarna, Indiska el. Indomalajiska arkipelagen, omfattar öarna mellan ö. Asien o. n.v. Australien, dvs. Stora o. Små Sundaöarna, Moluckerna o. Filippinerna. Ca 2 mill. inv. Med avseende på läget indelas O. i yttre (Moluckerna, Filippinerna), mellersta (Borneo, Celebes) o. inre raden (Sumatra, Java, Små Sundaöarna).

Ostindiskt porslin, sed. 1700-t. benämning på kinesiskt porslin, emedan det infördes till Europa med de ostindiska handelskompaniernas fartyg.

Ost'ium, lat., ett litet förrum i det fornom. boningshuset, mellan vestibulitum o. atrium.

Ostja'ker. 1. Ob-ostjakerna, ett utdöende finsk-ugriskt fiskar- o. jägarfolk vid fl. Ob i n.v. Sibirien. Omkr. 15,000. — 2. Jenisej-ostjakerna, ett utdöende folk av helt annat men omtvistat ursprung vid floden Jenisej.

Ostja'kiska, ett i utdöende statt språk inom finsk-ugriska språkfamiljen. Talas av ob-ostjakerna.

Ostkaka, maträtt, tillagad av ystad mjölk, ägg, socker o. grädd.

Ostskap, tidigare namn på Kap Desjnev. Ostkustbanan, normalspårig järnväg från Gävle över Söderhamn, Hudiksvall o. Sundsvall till Härnösand. Omkr. 301 km. Påbörjades 1916 o. invigdes 1927. I enskild ägo till 1933, då den inköptes av Statens järnvägar.

Ostland [å'stlant], tyskt rikskommissariat, tillkommet under kriget mot Ryssland 1941; omfattade de baltiska staterna samt angränsande ryska områden. Återövrades av ryssarna 1944.

Ostmark [å'st-]. 1. Ett av Karl den store på 790-t. upprättat markgrevskap, ursprunget till Österrike. — 2. Före 1919 benämning på Preussens ö. gränsprovinser, Westpreussen, Posen o. Ober-Schlesien, av vilka de två förstnämnda genom freden i Versailles 1919 avträdades till Polen; den sistnämnda delades sedermera mellan Tyskland o. Polen. — 3. Benämning på Österrike 1938—45, då det var införlivat med Tyskland.

Ostmask, larv av ostflugan.

Ost-or, *Tyrogly'phus si'ro*, i gammal ost levande kvalsterdjur. Längd omkr. 1/2 mm. Nära släkt med skabbdjuret.

Ostpreussen [å'stpräjsen], till 1945 provins i n.ö. Preussen, Tyskland; utgör nu po. vojvodskapet Olsztyn o. ryska förvaltningsområdet Kaliningrad. Omfattade 1939 57,727 kvkm med 3,337,000 inv. (inklusive 1939—40 införlivade f. d. litauiska o. polska områden, men exklusive det till Västpreussen lagda Marienwerderdistriktet). Jord- o. skogsbruk; boskapsskötsel. Industri. Huvudstad: Königsberg. — Hist. Koloniserat av Tyska orden o. fr. 1400-t. tillhört denna som län under Polen blev O. 1525 världsligt hertigdöme o. tillföll 1618 Brandenburg, hela tiden som polskt län, men erkändes 1657 som suverän under kurfurstendömet Brandenburg (från 1701 konungariket Preussen).

Ostracism' (av grek. ostrakon, bränd lerskärva), förgrek. sed att genom omröstning med lerskärvor landsförvisa medborgare, som ansågos farliga för staten.

Ostrakon, plur. o'straka, krukskärva, som under antiken användes som »skrivpapper». Ha i stor mängd påträffats i Egypten o. utgöra en värdefull källa för kunskapen om den hellenistiska kulturen.

Osfrava, tidigare Moravska' Östrava, ty. Mährisch-Ostrau, stad i Mähren, n.ö. Tjeckoslovakien. 176,000 inv. (1946). Centrum i ett betyd. kolgruve- o. industridistrikt. Särsk. järn- o. kemisk industri. Stor radiostation.

Ostrogo'thia, ostrogo'thus, latinisering av Östergötland, östgöte.

Ostroieka [ästrälä'ka], stad i u. Polen, vid fl. Naweg, vojvodskapet Warszawa. 9,000 inv. (1946). Vid O. ledo de polska upproriska styrkorna ett avgörande nederlag 20/1 1831.

Ostron, Ostre'a, släkte av ätbara musslor med olikstota skal, fastvuxna vid havsbotten. Flera arter från olika hav; mest känd är *O. edulis*, som allmänt odlas i Medelhavet o. vid Atlantens kuster, äv. ehuru med föga framgång hos oss.

Ostrov'skij, Alek-sandr Nikolaevitj (1823—86), rysk författare, skapare av det ryska borgerliga dramat (*Familjelucky*, 1847, *Fattigdom är ingen skam*, 1854, *Storm*, 1860, *Vargar och får*, 1875, m. fl.). Skrev äv. historiska kronikespel. Av hans skådespel finnes på svenska (*Beloukns giftermål* (1883). (Se bild.)

Ostrov'skij, Nikolaj (1904—36), rysk författare, skrev trots svår sjukdom starkt idealistiska, självbiografiska romaner, som skildra revolutionstidens ungdom o. höra till Sovjetrysslands klassiska litteratur: *Hur stället hårdades* (1932—33; sv. övers. 1947).

Ostwald [ä'st-], Wilhelm (1853—1932), tysk kemist, prof. i Riga 1881, i Leipzig 1887—1906. Erhöll 1909 nobelpriset i kemi för sina förtjänster om den fysikaliska kemiens utveckling.

Ostämne, dets. som kasein.
Osuski [ä'ss'oski], Stefan, f. 1889, tjeck, diplomat. Organiserade under Första världskr. Slovaekiens revolt mot Österrike-Ungern. Minister i London 1918, i Paris 1921—39. Deltog i fredskonferensen i Versailles o. undertecknade Trianofreden 1920. Delegerat vid N. F. 1940 mcdl. av tjeckoslovak, nationalrådet i London.

O. s. v. el. osv., förkortning för och så vidare.
Oswego [ä's'i'gä], stad i staten New York, ö. För. Stat., vid Ontariosjön. 22,000 inv. (1940). Industri o. handel. — Oswegokanalen, mellan O. o. Syracuse, förbinder Ontariosjön med Erieakanalen. Anlagd 1825—28.

Oswiecim [ä'svjän'tjim], ty. Auschwitz, stad i vojvodskapet Kraków, s.v. Polen. 6,700 inv. (1946). Beryktad under Polens okkupation 1939—44 för det av nazisterna upprättade koncentrationslägret med likfabriker för avlivning av fångarna, främst judar.

Otaheiti, James Cooks namn på Tahiti.
Oturu, stad i Japan, på v. kusten av Hokkaido. 154,000 inv. (1935). Livlig handel o. sjöfart.

Otell'o, »moren i Venedig», huvudpersonen i Shaksperes drama med samma namn. O. mördar av ogundad svartsjuka, äggad av Jago, sin maka, Desdemona. Har behandlats i en opera av G. Verdi med text av A. Boito; uppf. i Sthlm i:a gången 1890.

O tem'pora, o mo'res! lat., »o tider, o seder!», utrop i Ciceros tal.

Oterdahl, Jeanna, f. 9/8 1879, författarinna. Hennes romaner *Ett gammalt borgarhem* (1915) *Inger Skrämm* (1919) *Fågeln Vinglas* (1941) äro präglade av god psykologi o. varm religiositet. Har skrivit kända barn- o. ungdomsböcker samt vunnit framgång med läsebokserien *Saga och sanning* (1918—25, jämte H. Celander). Äv. psalmer (nr 516, 527).

O ter quater'que bea'ti!, lat., »o ni trefalt och fyrfalt lyckliga!», citat från Vergilius' Eneid, efterbildat från Homeros' Odysse.

O'tfired, O'tfried, d. 884, tysk munk, vars »evangelieharmonin», en ur evangelierna gjord sammanhängande skildring av Jesu liv, är den äldsta tyska dikten med slutrim.

Othem, församling på n. Gotland, Gotl. 1., omfattar Slite köping. 2,188 inv. (1947). — Kyrka från 1200-t., delvis troligen uppförd efter ritningar av Lafrans Botvidarson. Kalkmålningar från omkr. 1240 o. senare.

Otho, Marcus Salvius (32—69 e.Kr.), rom. kejsare, tidigare ståthållare i Spanien, blev efter Galbas mord kejsare (69) men måste s. å. rymma fältet o. gav sig själv döden.

Otiatri' (av grek. *oto's*, gen. av *MS*, öra, o. *iatri'wa*, läkning), örönläkekunst. — Adj.: o'tiatri'sk.

Otis [ä'tis], James (1725—83), amerik. advokat o. statsman, under 1760-t. främste målsmannen för de nordamerik. koloniernas frihetssträvanden.

Oti't (av grek. *oto's*, gen. av *us*, öra), inflammation i örat.

O'tium cum dignita'te, lat., »vila med heder», efter med heder slutat livsverk, uttryck präglad av Cicero.

Otman, annan namnform för Osman.

Otolit'er (av grek. *oto's*, gen. av *us*, öra, o. *wtos*, sten) el. hörstelstenar, rättare statolit'er, hos flera djurformer i de som jämviktsorgan tjänstgjörande blåsorna befintliga små fasta korn, antingen alstrade i blåsan el. dit inkomna (sandkorn, kristaller osv.). Förekomma hos flertalet medusor, hos blötdjur, kräftdjur o. äv. hos ryggradsdjurens i innerörats »hinnsäckar».

Otologi' (av grek. *oto's*, gen. av *us*, öra), läran om örat o. dess sjukdomar. — O'to'l'o'g, örönläkare.

Otoskleros [-rå's] (av grek. *oto's*, gen. av *MS*, öra, o. *sklero's*, hård), årtligt örönsjukdom, begynnande i 3:e decenniet, med hörsel försämring o. örönsus; tillståndet går upp o. ned, men i stort sett inträder en försämring, som ofta leder till stark lönthörhet. Svårbehandlad.

Otra, älv i s. Norge, utfaller i Skagerak vid Kristiansund. 250 km. Bildar många vattenfall. Laxfiske.

O'trante [dåtra'n(t)], hertigtitel, given 1809 åt Napoleon I:s polisminister Joseph Fouché, vars yngsta söner Armand o. Athanas överflyttade till Sverige. Den sistnämnde ärvede titeln efter sina barnlösa äldre bröder.

Otran'to, stad i s.ö. Italien (Apulien), prov. Lecce, vid Adriatiska havet. Stormad av turkarna 1480 nedsjönk den från sin forna maktställning.

Otrantosundet, inloppet till Adriatiska havet. O'trysbergen, s.ö. fortsättningen på bergskedjan Pindos, mell. Grekland.

Oträngt mål, åtgärd vidtagen utan (tvingande) skäl.

Ottar, norrmann i senare hälften av 800-t.; sjöfarande, kringreste bl. a. Nordkap o. skrev en berömd reseskildring.

Ottarp, kommun i v. Skåne. Malmö. 1. (past.adr. Tågarp); Ekeby landsf.distr., Luggude doms. 1,163 inv. (1947).

Ottar Svarte, isländsk skald under förra hälften av 1000-t., hovskald hos Olof Skötkonung. En del av hans diktning har bevarats.

Ottar Vendelkråka, sveakonung under förra hälften av 500-t., sannol. begravd i den s. k. Ottars hög i Vendels kommun i Uppland.

Otta'va, it., oktav. Förkortningen *8:va* över el. under noterna betecknar, att de skola utföras en oktav högre resp. lägre, än de äro skrivna.

Ottawa [ått^{oo}a]. i. Biflod fr. v. till St. Lawrncefloden, s.ö. Canada. 1,100 kin. Segelbar 400 km. Bildar en lång sträcka gräns mellan prov. Quebec o. Ontario. — 2. Huvudstad i Canada, belägen i s.ö. prov. Ontario vid O. r. 154,000 inv. (1945), en stor del fransktalande. Parlaraentshus i nygotik (1865, brunet 1916, återuppgggt). Konst- o. naturvetenskapl. museer. Univ. Kat. ärkebiskop. Stor sågverks- o. annan industri. — Anlagd 1820, huvudstad 1858.

Ottawakonferensen, ekonomisk konferens mellan Britt, imperiets länder ²¹/₁₀₀ 1932. Dess huvudresultat var, att England förband sig att främja sin import från imperiet bl. a. genom tullar på livsmedel av icke-brittiskt ursprung, medan å andra sidan dotterländerna medgävo vissa tullförmåner för moderlandets industrialster.

Otta've ri'me, ital. versmått, bestående av strofer om åtta femfotade jambiska versrader med tvåstaviga rim, flätade enl. schemat *abaabacc*. Den vanligaste episka formen under renässansen. Sedermera återupptaget av nyromantikens skaldar, ofta med stor frihet i fråga om rim o. rimflätning.

Ottenby, kungsladugård (sed. 1402) på Ölands s. udde; på olika tider stuteri, hingst- o. remontdepå; uttarrenderat från »894.

Otter, Johan (1707—49), fransk orientalist av svensk börd, företog på franskt statsupdrag resor i Främre Orienten 1734—43 o. blev 1746 prof. i arabiska i Paris. Ös rese- skildringar voro högt skatade.

von Otter, Fredrik (1833—1910), amiral; sjöminister 1874—80; statsminister 1900—02; genomdrev 1901 års försvarsreform; led. av FK 1891—99 samt 1902—05, av AK 1900—04. (Se bild.)

Otterbäcken, hamn o. lastageplats vid Väners i Amnehärads kommun, Skarab. 1. 237 inv. (1947). Ändpunkt för Nora bergslags järnväg.

Otterstad, kommun i n.v. Västergötland, Skarab. 1. (past.adr. Källandsö; Läckö landsf. distr., Kinneljärdsjoms, Klune o. Källands doms. 1,437 inv. (1947).

Ottesång, morgongudstjänst, särsk. på juldagen (julotta).

Ottf ället, 1,265 m högt fjäll i Jämtland, vid Indalsälvens biflod Vålan.

Otto den helige (omkr. 1063—1139), biskop av Bamberg; Pommerns apostel; helgonförklarad 1189.

Otto, tyska konungar o. tysk-rom. kejsare. Otto I den store (912—973), hertig av Sachsen, tysk konung 936, bröt stamhertigarnas valde o. utsträckte sin makt till Italien. 962 tysk-rom. kejsare undanträngde O. slaverna o. besegrade ungrarna; behärskade kyrkan, främjade andlig odling; en av den germanska rasens största fältherar. — O II o II (955—983), son till O. I, tysk konung (973), tysk-rom. kejsare, fullföljde O. I:s verk men blev slagen i en strid mot araberna 982. — Otto III (980—1002), son till O. II, tysk konung (983), tysk-rom. kejsare (996). Helt fången av ital.-byzantinsk kultur försummade han huvudlandet Tyskland, där uppror rasade vid hans tidiga död. — O II o IV (1182—1215), son till Henrik Lejonet, tysk konung (1208—18), tysk-rom. kejsare 1209.

Otto, konung av Bayern 1856—1913 (1848—1916). Då O. var sinnessjuk, fördes regeringen av farbrodern I, utpölad 1886—1912 o. sedan av dennes son.

Otto I, konung av Grekland 1833—62 (1815—67), son av Ludvig I av Bayern, utsågs 1832 till »hellenernas konung» o. övertog regeringen 1835 men förmådde ej göra sig till herre över de oroliga förhållandena i landet o. avsattes 1862 efter en revolution.

Otto, österrik. tronpretendent, f. 1912, äldste son till kejsar Karl I av Österrike-Ungern o. kejsarinnan Zita, uppfostrades av sin moder i Spanien o. bosatte sig därefter på slottet Stenokærzel i Belgien. Jur. dr vid univ. i Louvain. Sedan genom beslut av regeringen Schuschnigg huset Habsburg 1935 återfått sin egendom i Österrike, framstod O. som kandidat till Österrikes tron. Efter Schuschniggs sammanträffande med Hitler i Berchtesgaden ¹⁸/₂ 1938 erbjöd sig O. i brev till Schuschnigg att övertaga kanslersposten, vilket dock avböjdes av denne. Han anklagades efter Anschluss för högförräderi o. hans egendom konfiskerades. O. vistas f. n. med sin moder i För. Stat.

Otto, Nikolaus (1832—91), tysk köpman, uppfinnare på förbränningsmotorteknikens område (Ottos gasmaskin).

Otto, Rudolf (1869—1937), tysk evangelisk teolog, 1915 prof. i Breslau, 1917 i Marburg, utgav studier i indisk religion samt *Das Heilige* (1917; Det heliga, 1924).

Otto av Freising (1114—58), tysk biskop, krönikeskrivare, halvbröder till konung Konrad III, skildrade i sitt verk *Gesta Friderici imperatoris* sin brorskonung Fredrik Barbarossas historia (intill 1156).

Ottokar, böhmiska konungar. — Ottokar I, d. 1230, vann 1198 årlig konungavärdighet av Böhmen. — Ottokar II (omkr. 1230—78), utvidgade o. befäste det böhm. väldet, som dock stäcktes i sin utveckling genom O:s nederlag mot en tysk-ungersk här 1278.

Otto Ludvig, greve av Solms, »Rhen-greven» (1597—1634), tysk soldatöverste, deltog i Trettioåriga kriget först på dansk, sedan på svensk sida, var med i slaget vid Breitenfeld 1631; överbefälh. i Elsass. Tidstypisk kondottiereastalt.

Ottoma'n (av arab.). 1. Österl. soffan utan ben o. med kuddar som ryggstöd. — 2. Ett slags ripsartat tyg med breda, platta ripsränder.

Ottomanska riket, dets. som Osmanska riket.

Ottravad, kommun i ö. Västergötland, Skarab. 1. (past.adr. Dimbohy; Slättängs landsf. distr., Vårtofta o. Frökinds doms. 172 inv. (1947).

Ottumwa [o'tan:m^oa], stad i Iowa, mell. För. Stat. 32,000 inv. (1940).

Otukt, i lagspråk benämning på utomäktenskapligt könsomgång o. vissa andra sexuellt anstötliga gärningar. Kan utgöra sedlighetsbrott enl. 18 kap. strafflagen.

Otway [ått^{oo}e], Thomas (1652—85), eng. författare, en av huvudrepr. för det eng. heroiska dramat. Bl. arb. blankversstragedierna *The orphan* (1680) o. *Venice preserved* (1682).

Ouargla, fransk stavnings för Wargla. Oubliette [obliet] (fr. av oublier, glömma), fordom fängelsevalv under ett med fallucka försett golv, varigenom personer kunde lömskt undanröjas.

Ouchterlony [åkterlä'ny], Hanna (1838—1924), införde Frälsningsarmén i Sverige o. Norge, blev dess första ledare där samt tog initiativ till slum- o. räddningsverksamheten. Ouohy [osji'], Lausanne's hamnstad, vid Genève'sjön, kantonen Vaud, Schweiz. I O. slöts 1912 fred mellan Italien o. Turkiet efter Tripolis-kriget.

Oudenaarde [a'dena'rde], fr. Audenarde

[ådnard'], stad i v. Belgien, prov. Öst-Flandern, vid Schelde, 7,000 inv. (1936). Berömt rådhus (1526—35) i rikt utbildad sen-gotik (se bild). — Tysk-eng. seger där », 1708 över fransmännen. Under Första världskr. besatt av tys-karna 1914—18.

Oudh [a°d], del av Förenade provinserna Agra o. Oudh i n. Indien, belägen vid Gangs' n. strand.

Oudinot [odinå], Charles Nicolas> hertig av Reggio. (1767—1847), en av Napoleon I:s marskalkar, deltog i slagen vid Friedland o. Wagram; led nederlag vid Grossbeeren 1813. Anslöt sig till bourbonerna 1814.

Oudjda [odsja'da], franska namnet på Udja. **Oudry** [odri'], Jean Baptiste (1686—1755)> fransk målare, direktör för tapetmanufakturerna i Beauvais 1734, hovmålare hos Ludvig XV. Utförde jaktstycken o. stilleben. Rokokons förfärdigade djurmålare. Rikt repr. i Nat.mus. o. Sthlms slott.

Ouessant [oäsa"***], otillgänglig klippö utanför Bretagne. 15r, kvkin. Frankrikes västligaste punkt. Fyr o. radiopelingsstation.

Ou est la femme? [o ä la faram'], fr., »var är kvinnan?», bevingat ord, använt, då man antager, att en kvinna är med i spelet.

Ouistreham [°istr'amm'], badort i n. Frankrike, Normandie, dep. Calvados, c:a 11 km från Caen. Kyrka från 1200-t. Landstigningsplats vid de allierades invasion 6 juni 1944.

Oulu [å'olo], finska namnet på Uleåborg. **Ounce** [a°ns], förk. oz., eng. viktsenheter, dels *Vis pound Troy* (guld- o. juvelvikt) = 31.1 g, dels *Vie Pound avoirdupois* (handelsvikt) = 38.35 S- Jfr Once.

Our [o'r], vänsterbiflod till Mosels biflod Sauer. Bildar tillsammans med Sauer gräns mellan Luxemburg o. Tyskland. 80 km.

Ourcq [orrk], biflod fr. h. till Marne, n. mell. Frankrike. 80 km. Från O. utgår Canal de TO urcq (Ourcq-kanalen. 108 km), som delvis förser Paris med dricksvatten.

Ourthe [orrt], biflod fr. h. till Meuse i Belgien. 166 km.

Ouse [os]. 1. Norra O., flod i n. England, grevsk. Yorkshire. Förenar sig med Trent o. bildar Humber. 73 km. Skiljer grevskapsdelen West Riding från North Riding o. East Riding. — 2. Stora O., eng. The Great O., flod i ö. England till Washbukten. 250 km.

Outokumpu [å°tåkompp], en av Europas rikaste koppargruvor, i v. Karelen, v. om Joensuu, Finland. Utupptäcktes 1910.

Outre'ra [ot-] (fr. *outrer*, av lat. *tiVtra*, utöver), driva till ytterlighet, överdriva.

Outsider [a°tsajd°], eng., utomstående. Betecknar i fondbörsväsendet mälare, som icke är edsvuren, i fråga om monopolistiska sammanslutningar producent, som står utanför organisationen, samt i politiken valkandidat, som ej var väntad. Användes äv. vid sport om tävlande, som ej anses ha utsikt att vinna.

van Ouwater [fann a°vater], Albert, nederl. målare, verksam vid mitten av 1400-t., känd genom kompositionen *Läsarns uppväckande* (förr i Berlin, se bild å nästa spalt), som med sin realism o. sina atmosfäriska kvaliteter är ett av sin tids huvudverk.

Ouverture [ovärty'r], fr., uvertyr, förspel till en opera.

Ova, kommun i n.v. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Illusaby), Kinnefjärdings landsf.distr.,

Kinnefjärdings, Kinue o. Kållands domsaga. 270 inv. (1947).

Ova'l (av lat. *ovum*, ägg), avlångt rund.

Ovala fönstret, den ovala öppningen mellan mellanörat o. innerörat. I denna är stigbygelns (det inre hörselbenets) platta innefattad.

Ovansiljans domsaga, Kopparb. l., omfattar Mora o. Orsa tingslag samt Älvdals, Särna o. Idre tingslag. Tingsställen i resp. Morastrand o. Orsa samt Älvdalen o. Särna. 35,363 inv. (1947). Domarens adr.: Morastrand.

Ovansjö, kommun i mell. Gästrikland, Gävle-b. l. (past.adr. Kungsgården); **Ovansjö** landsf.distr., Gästrik. v. doms. 8,448 inv. (1947).

Ovansjö församling omfattar Ovansjö kommun o. Storviks köping.

Ovansko?, beteckning i landskapslagarna på de av svearna bebödda bygderna n. om skogstrakterna mellan å ena sidan Mälarens, å andra sidan Vänerns o. Vätterns vatten-system.

Ovansmörjning av förbränningsmotorer innebär, att smörjolja blandas med bränslet o. till en del avsätter sig på cylinderväggarna.

Ovanåker, kommun i s.v. Hälsingland, Gävle-b. l.; **Ovanåkers** landsf.distr., Bollnäs doms. 6,997 inv. (1947).

Ova'rier (av lat.), sing. ova'rium, vetenskapsligt benämning på äggstockarna.

Ovation (ova're av lat., jubla), stormande hyllning, bifallstorm.

Owen [å°in], Robert (1771—1858), eng. industri-man o. samhällsreformator, experimenterade med kommunistiska försök, arbetarbars o. varubank o. framför allt kooperativ, lians verksamhet satte viss frukt i arbetarskyddslagstiftning, skollagar osv. Bl. skrifter *The book of the ney moral world* (1820).

Owen [å°in], Samuel (1774—1854), till Sverige överflyttad eng. mekaniker, anlade 1809 i Sthlm ett järngiuteri o. maskinverkstad för tillverkning av tröskmaskiner m. m., byggde (1816—17) de första ångbåtarna i Sverige. (Se bild.)

(1774—1854), till

Owen [å°in], sir Richard (1804—92), eng. vetenskapsman, prof. vid College of surgeons i London 1836 o. Superintendent vid British Museum 1856—S4. Utgav bl. a. värdefulla arb. i jämförande anatomi o. paleontologi.

Owen [å°in], David, f. 19°4i eng. nationalekonom, under Andra världskr. mcdl. av ett flertal kommissioner för den ekonomiska planeringen, sed. r946 FN:s biträdande generalsekr. för ekonomiska frågor.

Ovens [å'fens], Jiirgen (1623—78), tysk-nederl. målare, utbildad i Amsterdam. En tid verksam i Sverige, där han målade *Karl X Gustavs o. Hedvig Eleonoras förmålning* (Drottningholm) samt porträtterade *drott. Kristina o. Karl X Gustav*. Repr. i sv. o. danska saml.

Owensboro' [å'onsbarø], stad i Kentucky, vid fl. Ohio, ö. mell. För. Stat. 30,000 inv. (1940).

Owen Stanley [å'in staenn'li], bergskedja i britt. Nya Guinea. Högsta topp: Victoria. 4,370 m ö. h.

Overall [å'v'ållj, eng., överdragsplagg, bestående av blus o. byxor i ett stycke.

1. Overbeck [å'fer-], Friedrich (1789—1869), tysk målare, en av nasarenernas ledare. Utförde bibliska målningar, vari han sökte komma Rafaels o. Fra Angelicos stil nära.

2. Overbeck, Johannes (1826—95), brorson till P. O., tysk arkeolog. Bl. arb. *Griechische Kunstmythologie* (I—V o. atlas, 1871—89).

Över ev'ne [å-], drama av Björnsterne Björnson, I delen 1883 (Över förmåga, uppf. i Sthlm i:a ggn 1886), II delen 1895.

Över-Ijssel [Afere]vell, provins i ö. Nederländerna, mellan Ijsselmeer o. tyska gränsen. 3,412 kvkm, 633,000 inv. (1947). Slättland, genomflutet av Ijssel o. Vecht, hedar i ö., marskland i v. Jordbruk o. boskapsskötsel. Huvudstad: Zwolle. — Delves översvämmat 1945, då tyskarna ("J språnge skyddsvallarna mellan Zwolle o. Ijsselmeer.

Öv'erskou [-skå²], Thomas a (1798—1873), dansk författare, skrev populära folklustspel (*Fandens overmand*, 1854; Den ondes besegrare, 1855) samt en dansk teaterhistoria.

Överton [å'-], Er ne st (1865—1933), farmakolog av eng. börd, tidigare verksam i Zürich o. Würzburg, prof. i Lund 1909—30. Mest känd genom sina studier av cellernas osmotiska förhåll. o. en därpå baserad teori om narkos (*Studien über die Narkose*, 1906).

Ovesholm, gods i ö. Skåne, tflh. åttan Hamilton. Huvudbyggnaden, i Träne kommun, uppfördes 1792 o. påbyggs med en våning 1858. Inrymmer bibliotek o. konstsamlingar.

Ovidius, Publius O. Naso (43 f.Kr.—18 e.Kr.), rom. skald, en av antikens populäraste o. mest efterbildade diktare, skrev ohöjlt sinnliga erotiska elegier (*Ars amatoria*; sv. övers. 1925) samt korta mytologiska berättelser på hexameter, *Metamorphoseon libri*, kännetecknade av elegant versbehandling o. utsökt berättarkonst. Vidare skrev O. en poetisk kommentar till den romerska festkalendern, *Fasti*. År 8 e.Kr. landsförvisades O. av kejsar Augustus, kanske främst då grund av det demoraliserande inflytande hans diktning utövat på sällskapslivet i Rom.

Ovie'do. 1. Provins i n. Spanien, vid Biscaya-bukten, motsv. det forna furstendömet Asturien. 10,895 kvkm, 862,000 inv. (1946). Bergland med höga toppar i s. och ö. samt klippig kust. Boskapsskötsel o. något jordbruk. Bästa hamnen: Gijón. — 2. Huvudstad i O. i inuti landet. 87,000 inv. (1946). Gotisk katedral från 1300-t. (vissa delar från 700-t.). Univ. (1580), arkeolog, museum; vapenfabrik.

Oviken, kommun i mell. Jämtland, Jämtl. 1.; Ovikens landsf.distr., Jämtl. v. doms. 2,073 inv. (1947). Kyrka fr. 1503, om- o. tillbyggd 1758, restaurerad 1932—35. Den gör ett ovanligt homogent intryck med sin välbevarade kyrkogårdsmur o. sin klockstapel.

Oviksf jällen, fjällparti i v. Jämtland, v. om Storsjön, med Drömmen o. Västerfjället. Högsta punkten är Hundshögen. 1,372 m.

Ovipa'ra djur (av lat. *o'vum*, ägg, o. *pa'rere*, föda), äggläggande djur, hos vilka ägget vid läggningen ännu har karaktären av en enda cell.

Hos dessa sker befruktningen antingen efter det ägget lagts, ss. hos fiskar o. sjöborrar, el. under läggningen, ss. hos grador o. många insekter. Jfr Ovo-vivipara djur.

Ovo-vivipa'ra djur (av lat. *o'vum*, ägg, o. *pa'rere*, föda), äggläggande djur med inre befruktning, hos vilka ägget vid läggningen innehåller ett mer el. mindre långt utvecklat foster. Hit hör fåglar, kräldjur, en del fiskar, flera maskar osv. Jfr Ovipara djur.

Ovulati'on (av lat. *o'vum*, ägg), den process, varigenom det obefruktade ägget avlöses från äggstocken för att sedan fångas av äggledaren o. föras till livmodern. Hos kvinnan anses ovulation inträffa var 28:e dag o. efterföljes av reglering.

Övåderscentrum, sammanfattande beteckning för sådana meteorologiska företeelser, som åtfölja cykloner o. orsaka häftiga förändringar i lufttryck, temperatur, nederbörd, vindstyrka osv. Följa vanl. vissa banor, i tropikerna från ö. mot v., i tempererade trakter från v. mot ö.

Övåld, opartiskhet. — Övåldig, opartisk. Oxalat, salter o. estrar av oxalsyra.

Oxalis, växtsläkte (fam. *Oxalidaceae*), ca 300 arter örter o. buskar, de flesta i subtropiska trakter. Blad fingrade, blommor regelbundna, femtaliga med 10 nedtill sammanvuxna ståndare. Frukten en uppspringande kapsel. O. acetosa Wg, harsyra, enda art hos oss; mullväxt. Många arter odlas som prydnadsväxter i kruka.

Oxal'syra, H₂C₂O₄, är en stark organisk syra. Den förekommer rikligt i växtriket, vanl. bunden i salter, oxalat. Särsk. innehålla *Ox'alis-* (varav namnet på syran) o. *Aw'm*-arter samt rabarber stora mängder surt kaliumoxalat. Framställs i mindre mängder ur socker o. industriellt ur cellulosa (ex. sågspån) el. ur myrsyra. Jfr Blackpulver.

Oxbär, arter av busksläktet *Cotoneasler*. Oxdansen, svensk folkdans i 2/4-takt. Dansas parvis av män, som låtsas träta.

Oxdjupet, sund i Sthlms skärgård, mellan Rindön o. Värmdön, huvudinloppet till Sthlm.

Oxdjur, benämning på nötkreaturssläktet. Oxe, benämning på hanen av ren, älg m. m. samt på den kastrerade hanen av det tama nötkreaturet.

Oxe [å'k'se], Peder (1520—75), dansk rikshovmästare o. riksråd, bidrog att föra Nord. sjuårskriget till ett för Danmark lyckligt slut; gynnade Tyge Brahe. I landsflykt 1558—66.

Oxel, *Sorbus sue'cica* (fam. *Rosaceae*), ett ofta stort träd med rundad krona o. äggunda, mer el. mindre grunt parflikade, undertill grå-ludna blad. Blommor i vitullig kvast. Skenfrukt rundat avlång med gult, mjöligt, sötsmakande

kött. Backar, lövängar upp till S. Norrland.

Oxelösund, municipalsamhälle i s. ö. Södermanland, Nikolai kommun. 3,232 inv. (1947). Isfri hamn. Järnmalmsexport. Järnverk.

Oxelösunds Järnverks AB., Oxelösund. Grundat 1913. Aktiekap. 6,170,000 kr. (1948). Masugn för framställn. av kokstäckjärn, sintningsverk, kokswerk o. fönsterglasbruk. Verkst. dir. I. Kull (sed. 1945-).

Oxen el. Tjuren (lat. *Tau'rus*), stjärnbild i djurkretsen. Dess ljusaste stjärna är den röda Aldebaran (AV ja Tauri) h y a

dernas stjärngrupp. Äv. plejaderna el. sjustjärnorna tillhöra Oxen.

Oxenstierna, svensk ätt med en expanna (ty. *Stim*, därav »stjärna») i vapnet, känd sedan mitten av 1300-t.

1. Oxenstierna, Jöns Bengtsson (1417—67), ärkebiskop 1448; en av unionspartiets främsta, Karl Knutssons vedersakare, inkallade Kristian I av Danmark; själv 2 ggr riksföreståndare. O. var en lärdd o. stridbar kyrkofurste.

2. Oxenstierna, Gabriel Kristiernsson, d. 1585, riksråd 1544; friherre 1561; stathållare i Reval o. över Estland.

3. Oxenstierna, Axel (1583—1654), sonson till G. K. O.; rikskansler, friherre till Kimilil, greve av Södermöre 1645, en förgrundsgestalt i Europas nya historia. O. blev 1609 riksråd o. var en av de ledande vid regimskiftet 1611; rikskansler 1612. Under de följande 14 åren lade han direkt hand vid snart sagt alla statsangelägenheter o. mobiliserade rikets alla resurser för Gustav Adolfs krig mot Danmark, Ryssland o. Polen. 1626 generalguvernör i Preussen, där han genom hamntullarna beredde finansiell möjlighet för krigets fortsättning. 1632 »legat i Rhenländerna»; efter konungens död Sveriges »fullmyndige legat» i Tyskland till 1636, då han hemträdde. Från 1632 till inemot 1648 var O. medelpunkten i Sveriges hela offentliga liv, med sin auktoritet behärskande sina medarbetare; därefter småningom undanträngd genom onåd hos drottning Kristina. Under Karl X Gustav kom O. åter i förgrunden men dog kort efter dennes troninträde. »Sveriges främste statsman nedanför tronen» utmärktes O. av en enastående klar o. lugn överblick, outtömlig arbetskraft o. de mest vittfamnande intressen, såväl praktiska som kulturella.

4. Oxenstierna, Gabriel Bengtsson (1586—1656), greve, halvbror till B. B. O., riksskattmästare 1634.

5. Oxenstierna, Gabriel Gustafsson (1587—1640), frih., broder till A. O., riksråd, riksdrots 1634, medlem av förmyndarregeringen för drottning Kristina.

6. Oxenstierna, Bengt Bengtsson (1591—1643), frih., kusin till A. O., kallad Resare-Bengt, vistades 1612—20 på resor, varunder han nådde fram till Indien; 1634 generalguvernör över Livland o. Ingermanland. Riksråd 1641. (Se bild.)

7. Oxenstierna, Johan Axelsson (1611—57), greve, son till A. O., rikskansliråd, jämte Adler Salvius underhandlare vid Westfaliska freden.

8. Oxenstierna, Bengt Gabriels-son (1623—1702), greve, son till G. B. O., kanslipresident; 1654 riksråd; 1655—56 guvernör över Stor-Polen o. Masurien; förhandlare i Oliva 1660; generalguvernör i Livland 1662—66; ambassadör i Nijmegen 1678; kanslipresident 1680. O. bedrev sin politik i nära anslutning till England o. Holland mot Frankrike. En av Karl XII:s

förmyndare; påyrkade fred med Polen efter slaget vid Duna 1701.

9. Oxenstierna, Erik Axelsson (1624—56), greve, son till A. O.; 1646 guvernör över Estland; rikskansler efter fadern; 1655 generalguvernör i Preussen. O. gav Karl Gustav under hans polska fälttåg ett sällsamt skickligt diplomatiskt bistånd under förhandlingar med främmande makter.

10. Oxenstierna, Johan Gabriel (1750—1818), greve, skald, ämbetsman. 1786 riksråd, kanslipresident 1787, riksmarskalk 1792—1801. Bekant för sina naturbeskrivande dikter *Skördarna o. Dagens stunder*, översatte Miltons *Förlorade paradiset*.

Oxford [äks'fɔd], City of O., huvudstad (eget grevsk.) i grevsk. Oxfordshire, s. mell. England, vid Thames. 103,000 inv. (1946). Gam-mal (700-t.) o. särdeles vacker stad. Berömt tryckeri (Clarendon Press) o. bibliotek (Bodleian Library). I O. finnes ett av världens äldsta o. förnämsta universitet, grundat 1249 o. inrymt i storartade, gotiska byggnadskomplex. Bl. övriga märkl. byggnader Univrsitetsskyrkan från 1300-t. Universitetet, som består av 21 manliga o. 4 kvinnliga colleges (6,400 stud., 1947) är oberoende av staden o. har 2 egna representanter i parlamentet. Inga fabriker finnas i staden. New college (se bild).

Oxford and Asquith [äks'fɔd ˈnd æss'kʰib], earltitel, som 1925 tilldelades H. Asquith.

Oxford-Cambridge-rodden, en sed. 1829 årligen återkommande roddtävling mellan åttor från Oxford o. Cambridge. Banan är ca 6,780 in.

Oxfordgrupprörelsen, en av den amerik. evangelisten Buchman (f. 1878) i Oxford 1921 startad fromhetsrörelse, som vunnit stor spridning. Rörelsen antar, att Gud för varje människa har en plan, vars förverkligande hon bör eftersträva, samt uppställer krav på obetingad ärlighet, renhet, osjälviskhet o. kärlek. Anhängarna samarbeta gruppvís o. under möten, s. k. house parties [ha's pat'is]. Jfr Moral Re-Armament.

Oxfordrörelsen, andlig rörelse, utgången ur högkyrkliga kretsar i 1830-t:s England; leddes av universitetslärarna i Oxford: Pusey o. Newman. Genom en rad skrifter med betanande av kyrka, sakrament, mässdräkter, vigvatten osv. närmade man sig Rom. Newman övtrick också på 1840-t. till katolicismen i spetsen för 150 eng. präster.

Oxfordshire [äks'fɔdsjɔ], grevskap i s. mell. England. 1,241 kvkm, 210,000 inv. (1931). Bördigt slättland. Huvudstad: Oxford.

Oxford University Press [äks'fɔd jɔnɪv'eɪtɪ], annat namn för Clarendon Press.

Oxhare, köttträtt av innerfilé av ox; även själva innerfilén.

Oxhuvud, gammalt svenskt rymdmått för våta varor = $\frac{1}{j}$ pipa = 90 kannor = 2,35 hl. Oxhyvel, stor golvhvyvel för två män. Oxiben'soesyra, dets. som salicylsyra. Oxixelulo'sä, cellulosa, som behandlats med oxidationsmedel, ex. klorkalk el. vätesuperoxid.

Oxi'd, en förening av ett grundämne (el. en kemisk radikal) med syre. Finnas flera oxider av samma grundämne, kallas de efter antalet syreatomer mono-, di-, tri-(osv.)oxid-(ex. CO = kolmonoxid, CO₂ = koldioxid). Jfr Oxidul.

Oxida'ser, gemensam benämning på enzym, som katalysera oxidationer i växt- och djurvärlden, främst cellandningen, t. ex. cytochromer o. gula enzymen. I inskränkt bemärkelse de enzym, som katalysera oxidation med fritt syre, t. ex. cytochromoxidas.

Oxidation (av grek. oxy's, sur, skarp) av ett kemiskt ämne innebär, att det tar upp syre el. avger väte el., i vidsträcktare betydelse, att det avger elektroner. Ex. järn kan binda syre från luften o. oxideras därvid till järnoxid, Fe_2O_3 , men äv. vid upplösning i saltsyra till järn(II)-klorid, $FeCl_2$, oxideras det, näml. till positiva, 2-värda Fe^{2+} -joner genom att avgiva 2 elektroner per atom; genom ytterl. oxidation bildas 3-värda Fe^{3+} -joner. Vid elcktrolys (med oangripbara elektroder) avgiva anjonerna sina fria elektroner till anoden (elektrolytisk oxidation), ex. kloridjoner oxideras till fria klor, sulfationer under vissa betingelser till persulfationer osv. Jfr Autoxidation.

Oxidationsmedel, ämnen, som lätt avgiva syre el. upptaga elektroner o. därigenom verka oxiderande (ex. vätesuperoxid, kaliumpermanganat, kromsyra, natriumperborat, salpetersyra, klor, ozon m. m.).

Oxidationspotential¹, dets. som redoxpotential.

Oxidul¹, äldre benämning för oxid på ett lägre valensstadium, t. ex. kopparoxidul, Cu_2O . Num. skiljas de från övriga oxider av samma grundämne, genom att valensen el. antalet atomer anges i namnet, t. ex. koppar(I)oxid, Cu_2O , o. dikväveoxid (1 st. f. kväveoxidul), N_2O .

Oxie, kommun i s.v. Skåne, Malmöh. 1. (past.-adr. Kvaruby); Oxie landsf.distr., Oxie o. Skytts doms. 776 inv. (1947). Urspr. namnet är Oshöga, 'ättehögarna vid ämynningen'.

Oxie härad, Malmöh. 1., omfattar 20 kommuner: Särslöv, Södra Sallerup, Oxie, Glostorp, Lockarp, Bunkello, Västra Klagstorp, Tygelsjö, Gässie, Eskilstorp, Hököpinge, Arrie, Södra Åkarp, Mellan-Grevie, Östra Grevie, Västra Ingelstad, Törringe, Västra Kärrstorp, Svedala o. Svedala köping. 15,818 inv. (1947). Oxie o. Skytts domsaga.

Oxie kontrakt. Lunds stift. Malmöh. 1., omfattar 24 församln. Kontraktsprostens adr.: Malmö.

Oxie och Skytts domsaga, Malmöh. 1., utgör ett tingslag med tingsställe i Malmö o. omfattar Oxie o. Skytts häraderna samt staden Skanör med Falsterbo. Domarens adr.: Malmö. 29,767 inv. (1947).

Oxihemoglobi'n, blodfärgämnet hemoglobins förening med syre.

Oxipropi'n, en aminosyra, som ingår i vissa äggviteämnen, ex. kasein. Jfr Prolin.

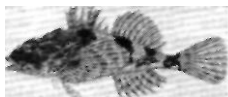
Oxipropi'nsyra, dets. som mjölksyra.

Ox'isyror, organiska syror, innehållande hydroxylgrupper, t. ex. vinsyra, $HC_2O_2 \cdot CH(OH) \cdot CH(OH)CO_2H$. Många av de viktigaste växtsyrorna äro oxisyror.

Oxlägga el. gullviva, art av örtsläktet *Primula*.

Oxo'nia, förk. *Oxon.*, lat., namnform för Oxford.

Oxsimpa, *Cotfus bu'balis*, medelstor simp (till 18 cm), har sitt namn av de många o. långa taggarna på huvudet. Allmän vid västkusten, sparsamt i Östersjön till Sthlns skärgård.

Oxstvg, *Hypoderma bo'vis*, en stor, päls-hårig, humlelik fluga, vars larver leva parasitiskt i idisslare. Äggen fästas på värddjurens hår, varefter larverna, förmodl. då djuren slicka

sig, komma in i tarmkanalen, varifrån de senare sprida sig i kroppen. Till sist äta de sig ut under huden, där de ästadkomma stora svulster. Ur dessa fallas de fullvuxna larverna till marken, där de förpuppa sig.

Oxtunga, ett kort o. brett ital. svärd, som användes på 1400-t.

Oxtungsvamp, art av svampsläktet *Fistulina*. Ox'us, fortidens namn på Amu-Darja.

Oxyge'nium, lat. namn för syre.

Oxyl'ikvi't el. oxy'ly'q'u'it, sprängämne, bestående av brännbart organiskt material, t. ex. kolpulver, blandat med flytande syre (el. syrerik flytande luft).

Oxyl'i't, natriumsuperoxid, Na_2O_2 . Användes som fyllning i ubåtars andningsapparater. Jfr Natrium.

Oxymo'ron, grek., retorisk figur, bestående av två motsägande begrepp, som tillsammans ge en viss mening, t. ex. *en vältalig tystnad*.

Oxy'ria, örtsläkte (fam. *Polygonaceae*). *O. di'gyna*, fjällsyra, har långskaftade, njurlika, rosettslådade blad med rent sur smak. Fuktig mark i fjälltrakter.

Oxyrryn'kos, fornegypt.-grek. stad i övre Egypten, vid Nilen, nu Behnesa, berömd fyndplats för antika papiTusmanuskript, upptäckta 1895—96 av engelsmännen Grncfll o. Hunt. Papyrusfynden i O. ha varit av epokgörande betydelse för kännedom om bl. a. grek. folkspråk o. liv i bellenistisk-rom. tid.

Oxytoc'i'n (av grek. oxy's, skarp, o. to'kos, födelse), dets. som pitocin.

Oxöga, fr. os i l - d e - bfiuf [öjd'böff], rund el. oval ljusöppning i cu bygg-nad, urspr. i den franska renässansstilen. Enl. svenskt språkbruk endast beteckning på liknande öppning till avant-scenlogerna på en teater (se bild).

Oxögon. Bot. Ett annat namn på klätt. Oyama [ä'jama], Iwao (1842—1916), jap. fältherre, furste; 1880—95 krigsminister; överbefälh. i Rysk-jap. kriget 1904—05 o. segrare i slagen vid Liau-jang, Scha-ho o. Mukden.

Oz., förkortning för ounce.

Ozae'na (av grek. o'zein, stinka), dets. som stinknäsa.

Ozali'dkopiering, ljuskopieringsmetod, som grundar sig på sönderdelning av vissa diazoföreningar genom ljusets inverkan. Papperet (ozalidpapper) innehåller jämte nämnda förening äv. fenol; på de obelysta ställena bildas härav ett azofärgämne vid framkallning med anioniakgas.

Ozarkplåtan [ä'sak-], bergområde i mell. Pör. Stat., inom Missouri, Arkansas, Kansas o. Oklahoma. Skogrikt. Zink- o. blymalmer.

Ozelo't, annat namn för panterkatt.

Ozna, Jugoslaviens hemliga polis.

Ozokeri't, dets. som jordvax.

Ozon [ä(t)sän] (av grek. o'zin, lukta), O_3 , en allotrop modifikation av syre, som uppstår under inverkan av ultraviolett ljus el. elektriska urladdningar o. framställs i s. k. ozonisator. Utgör en gas med karakteristisk lukt o. förtäts vid låg temp. till en mörkblå vätska med kokp. — 112". Ozon är ett kraftigt oxidationsmedel o. användes till sterilisation av vatten,

Oär, missväxtär.

Oäkta barn, äldre benämning på barn födda av ogift moder, num. i lagstiftningen benämnt »barn utom äktenskap».

Oändligheten. Mat. Gränsvärdet till en obegränsat växande storhet, kan i vissa avseenden betraktas som ett tah. Betecknas 00.